

Kaartin lasaretin vanha päärakennus Rakennushistorian selvitys 2021

Rakennushistorian selvitys 2021

Tilaaja

Tekijät

Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy
Mona Schalin, arkkitehti SAFA, vastuuhenkilö; raportin
toimitus, tekstit, taitto
Marica Schalin, arkkitehti SAFA, arkistonselvitykset

Valokuvat

Arkistokuvat: ks. kuvatekstit
Uudet valokuvat 2007 ja 2021: Selvityksen tekijät

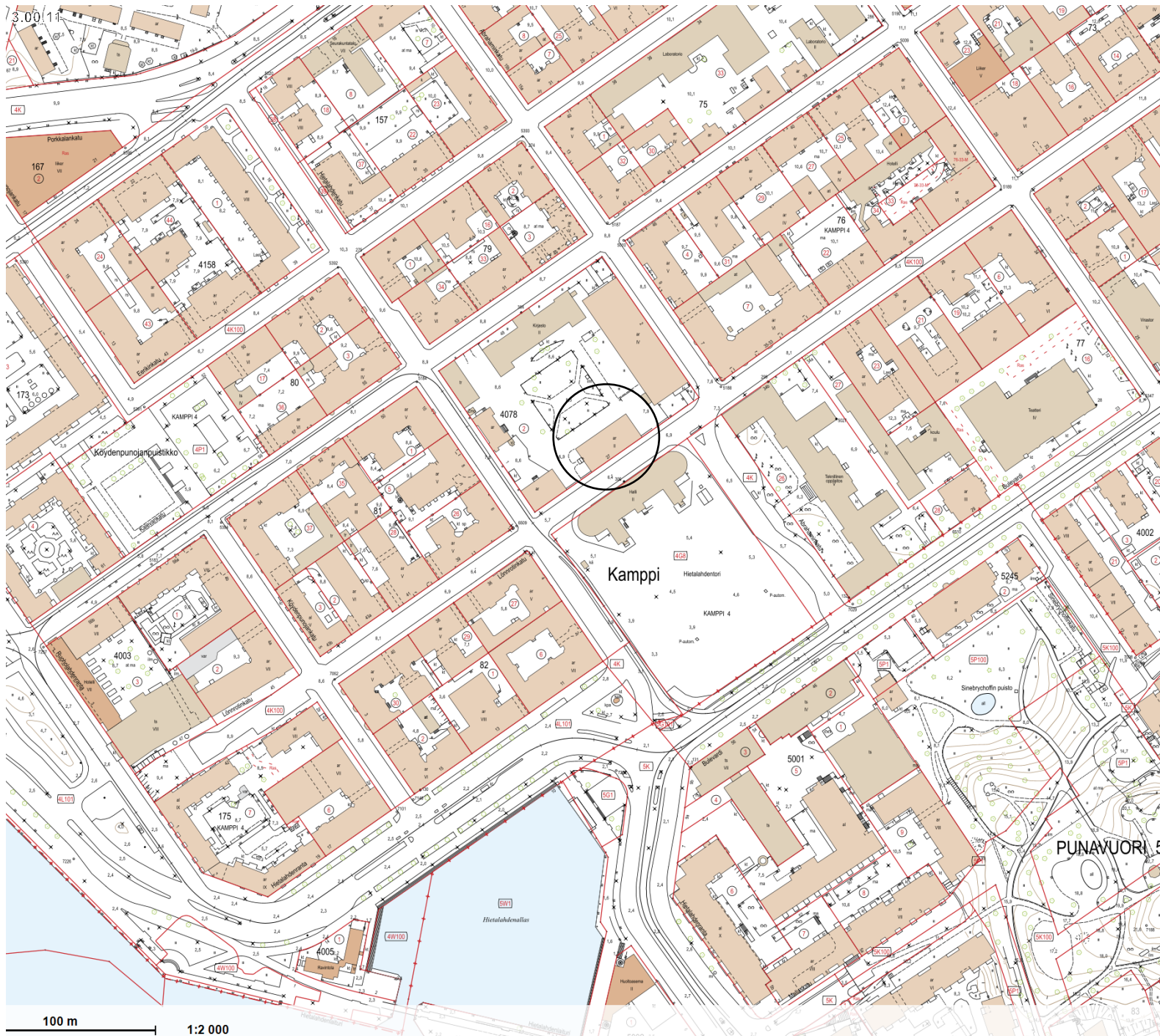
Kohde

Kaupunginosa: Kamppi 4
Osoite: Lönnrotinkatu 37, 00180 Helsinki
Kortteli: 78
Tontti: 2
Kiinteistötunnus: 91-4-78-2
Koordinaatit (P, I): 6672265,25496072
Rakennustunnus: 91-4-78-2-2
Suunnittelija: Arkkitehti Carl Ludvig Engel
Rakennuksen valmistumisaika: 1827
Alkuperäinen käyttötarkoitus: Sairaala
Rekisterin mukainen käyttö: Tutkimuslaitosrakennukset
Omistaja: Kiinteistö Oy Kaartin Lasaretti
Kerrosala: 957 m²
Asemakaava: 9418, hyv. 14.2.1991
Kaavamerkintä: sk- Kulttuurihistoriallisesti huomattavien
rakennusten suojelusta annetun lain nojalla suojeltu
rakennus.

Kaartin lasaretin kortteli on Lönnrotin-, Hietalahden-, Kalevan- ja Abrahaminkadun rajaama kortteli, joka on saanut kutsumanimensä siellä 1800-luvulla toimineen sotilassairaalan mukaan. Korttelin rakennuskantaan kuuluu kuusi rakennusta vuosilta 1827-1941.

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	5
1 KAARTIN LASARETIN ALKUVAIHEET.	6
2 LASARETIN PÄÄRAKENNUS	8
3 LASARETIN ARKEA 1860-1880-LUVUILLA	13
4 VARUSKUNTASAIRAALAN AIKA	17
5 SAIRAALAN LUOVUTUS VENÄJÄN SOTAVÄELLE	26
6 HELSINGIN SOTILASSAIRAALA 1- ITSENÄISYYDEN AIKA	27
7 SAIRAALAKORTTELIN METAMORFOOSI	28
8 MUUTOS VIRASTOKORTTELIKSI	32
9 NYKYTILANNE JA SÄILYNEISYYS	38
9.1 Asema kaupunkikuvassa	
9.2 Julkisivut	
9.3 Sisätilat	
Lähteet	92

Kaartinlasaretti ympäristö.
Karttaote Helsingin karttapalvelu
kartta.hel.fi

JOHDANTO¹

1

Kaartin lasaretin korttelin rakennuskanta käsittää kuutta rakennusta, joista vanhin periytyy 1820-luvulta ja uusin 1940-luvulta. Käyttötarkoitukset ovat muuttuneet jo useaan otteeseen ja osa rakennuksista ovat tänään tyhjillään. Kolme korttelin rakennusta on suojeltu asetuksen 480/85 nojalla ja suojelukohteet on merkitty v. 1991 asemakaavaan.¹

Tässä selvitysraportissa käsitellään arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnitteleman entisen lasarettirakennuksen rakennus- ja muutoshistoriaa, ominaispiirteitä ja säilyneisyyttä.

Senaatti-kiinteistöt tilasi Kaartin lasaretin korttelin rakennushistorian selvityksen Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy:ltä syyskuussa 2007. Tuolloin haettiin tyhjentyvälle virastokorttelille uutta käyttöä. Vuoden 2007 jälkeen tuolloin toimistokäytössä ollut varustakuntasairaalan rakennus on jäänyt tyhjilleen. Korttelin rakennuksista ainoastaan entinen leipomorakennus on käytössä.

Ajankohtaisen, vuonna 2021 suoritetun selvitystyön lähtökohtana on edellisen selvityksen tekijöiden rakennushistoriaselvityksen täydentäminen ja tarkentaminen rakennuskohtaisella, yksityiskohtaisella tarkastelulla.

Tämän rakennushistorian selvityksen tarkoituksena on palvella rakennuksen tulevan käytön sekä korjaus- ja muutostyön suunnittelua.

Selvityksen tilaaja on HGR Partners, tilaajan edustajana on Vesa Viita. Selvitystyön on konsulttityönä suorittanut Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy. Selvitystyöstä, lähdeaineiston kokoamisesta, raportin kirjoittamisesta ja taitosta on vastannut arkkitehti Mona Schalin, avustajinaan arkkitehti Marica Schalin ja opiskelija Niilo Heikkilä. Selvitysraportti on valmistunut 8.7.2021

Lähdeaineisto koostuu historiallisesta ja ajankohtaisesta kartta-aineistosta, arkistovalokuvista, julkaisuista ja pääpiirustuksista. Lisäksi rakennuskohde itse on rakennushistoriansa keskeisin lähde, jonka perusteella arvioidaan rakennuksen säilyneisyyttä ja ominaispiirteitä.

Helsingissä 8.9.2021
Mona Schalin

¹ Asetuksen (278/65) nojalla valtioneuvoston päätöksellä suojellut valtion omistamat kulttuurihistoriallisesti huomattavat rakennukset

1 KAARTIN LASARETIN ALKUVAIHEET

Suomen Kaartin tarkk'ampujapataljoonan lasaretin uudisrakennukset

Vuonna 1817 perustettiin Suomeen harjoituspataljoona, sittemmin Suomen Kaarti, joka määrättiin sijoitettavaksi Helsinkiin. Helsingin uudelleenrakentamiskomitea osoitti korttelin Hietalahden kaavaillun torin viereltä nykyisen Bulevardin pohjoispuolelle. Carl Ludvig Engel ehti jo laatia piirustukset, kun Ehrenströmin esityksestä kasarmille löytyi uusi, edustavampi paikka nykyisen Kasarmintorin varrelta. Päätös Kaartin kasarmin lopullisesta paikasta syntyi vuodenvaihteessa 1818-19. Vuosina 1821-26 Engel laati vielä suunnitelmia samaan Hietalahden seudun kortteliin rakennettavaa kuritushuonetta varten. Sijainti oli kaupungin keskustaan nähden syrjäinen.¹

Hietalahden torin pohjoispuolella toimi sotaväen sairaala vuodesta 1822, puurakennus joka paloi 1826. Sen tilalle rakennettiin Suomen Kaartin tarkk'ampujapataljoonan sairaalarakennus. Tästä alkoi uusi rakennusvaihe, ja vähitellen muodostui koko korttelin käsittävä sairaalakokonaisuus.² Uuden kaksikerroksisen lasaretin kustannusarvio laadittiin 1826. Seuraavan vuoden kustannusarviossa mainittiin myös korttelin aitoja ja portteja. Ensin valmistui lasarettirakennus 1827, sen jälkeen leipomo 1835 ja pitkänomainen työpajarakennus Hietalahdenkadun puolelle. Intendentinkonttorin suunnitelmien mukaan valmistui lisäksi vuonna 1836 Abrahaminkadun varteen yksikerroksinen sauna- ja pesutuparakennus ja seuraavana vuonna Lönnotinkadulle sairaalan toiseksi siipirakennukseksi henkilökunnan asuinrakennus ja Kalevankadulle vaunuvaaja. Näistä 1820-30-luvun rakennuksista on sairaalarakennuksen ohella säilynyt vain läntinen siipirakennus.³

1 HSH III:1 (1950) s.50-51, Sinisalo 1990 s. 190-191

2 HSH III (1950) Hornborg s. 213

3 Tässä käytetään selvytyden vuoksi nykyisiä kadunnimiä. Museovirasto 15.10.1981 lausunto Rakennushallitukselle

Intendentinkonttorin 1836 laatimassa yhdistetyssä pohja- ja asemapiirroksessa esiintyvät A. F. Granstedtin lisäksi C.L.Engelin ja A.W. Arppen nimikirjoitukset. Rakennuspiirustusten allekirjoittajina olivat Engel ja Arppe.⁴

Vuoden 1836 asemapiirroksen on merkitty istutettava alue. Piirustuksessa näkyy rakennusten lisäksi avoin viemärikanava, joka kiertää saunarakennusta kadun puolelta, kääntyy takaisin pihalle ja jatkaa Hietalahden torin suuntaan asuinrakennuksen pohjois- ja länsipuolelta.

Toisella puolella sairaalakorttelin vihreä pihapiiri, toisella puolella Hietalahden tori rakentui leivintuparakennuksen, lasaretin ja henkilökunnan asuinrakennuksen muodostama kokonaisuus, symmetrinen rakennusrintama, jota hallitsi vaalea aumakattoinen lasarettirakennus. Siipirakennukset olivat yksikerroksisia ja myös aumakattoisia. Torijulkisivua täydensivät rakennuksia yhdistävät korkeat rapatut muurit portteineen.⁵

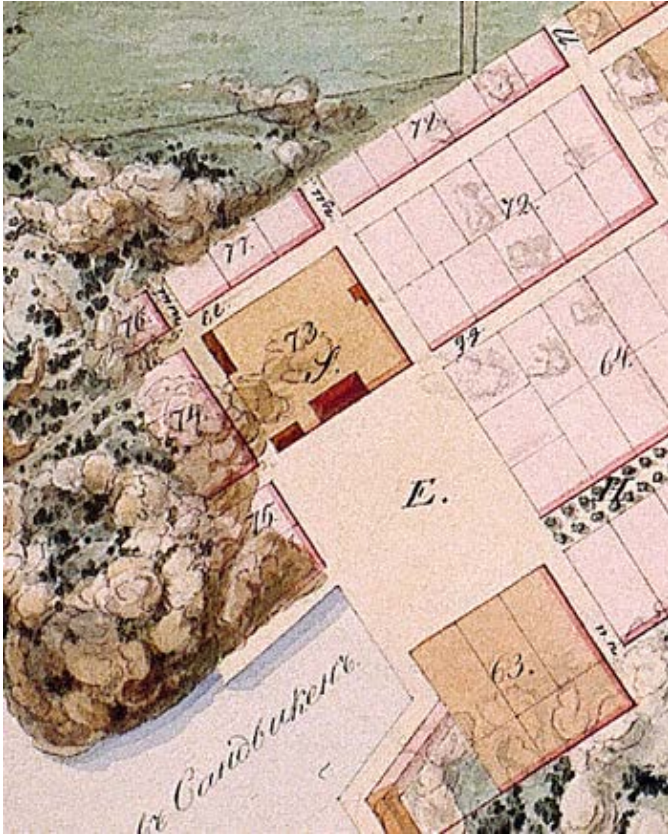
Kaartin lasaretin vertailuaineistona voidaan hyvällä syyllä pitää mm. Carl Ludvig Engelin suunnittelema sairaaloita. Suomessa sairaalasuunnittelun periaatteiden yhdenmukaistaminen tapahtui Henrik Liliuksen mukaan 1830-luvulla. Lasaretti-rakennuksen tyyppiratkaisuun kuului sairashuoneiden lisäksi lääkärin vastaanottohuone tai leikkaussali ja sairaanhoitajan huone. Potilaiden ruuasta ja vaatteista huolehti ruoanpitäjä (kosthållare), jota varten rakennettiin keittiö-, leivin- ja pesutupa sekä asuintiloja. Tilaohjelmaan kuului myös sairaalan isännöitsijän asunto, ulkorakennuksia ja usein ruumishuone. Uusien lääninsairaaloitten rakentaminen Engelin toimiessa intendentinkonttorin päällikkönä huipentui 1830-luvulla,

4 Asemapiirros 1836, KA

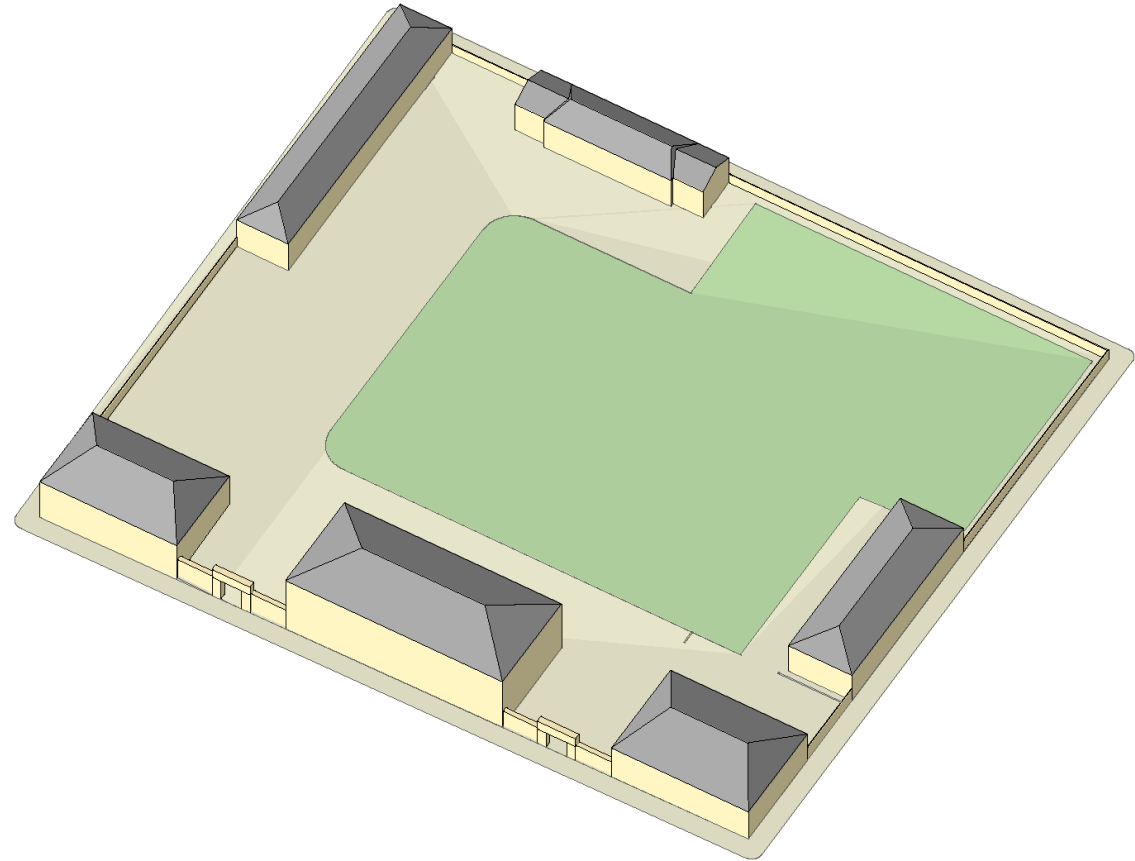
5 Julkisivupiirustukset, KA

jolloin Vaasan, Hämeenlinnan ja Mikkelin sairaalat toteutettiin varsin yhdenmukaisella tavalla. Helsinkiin 1841 valmistunut Lapinlahden mielisairaala, jonka Engel myös suunnitteli, poikkesi tilaratkaisujen osalta lasaretin tyyppi-ratkaisuista.⁶ On mahdollista, että Kaartin lasaretin suunnittelu toiminut eräänlaisena sairaalarakentamisen laboratoriona Intendentinkonttorin arkkitehtien piirissä.

6 Lilius 1990 s 360-369

Lasaretti-kortteli vuonna 1837 laaditussa kartassa. KA. Ensimmäinen valmistui lasarettirakennus 1827, sen jälkeen leipomo 1835 ja pitkänomainen työpajarakennus Hietalahdenkadun puolelle. Intendentinkonttorin suunnitelmien mukaan valmistui lisäksi vuonna 1836 Abrahaminkadun varteen yksikerroksinen sauna- ja pesutuparakennus. Lönnrotinkadun varrelle suunniteltu toinen siipirakennus ei ollut vielä kartan tekohetkellä valmistunut.

Lasaretti-kortteli 1837. Rekonstruktio, rakennushistoriaselvityksen tekijät.

2 LASARETIN PÄÄRAKENNUS

Seuraavassa kuvaillaan lasarettirakennusta rakennusajankohdan keskeisten piirustusten ja kustannusarvioiden perusteella.

1. kerros

Ensimmäisen kerroksen pohjaratkaisu perustuu kahden sydänmuurin rajaamaan keskikäytävään, jonka kadun puolella on isompien, yleensä neliömäisten huoneiden sarja ja pihan puolella porrashuoneen molemmin puolin pienempiä, mutta eri muotoisia huoneita.

Sisäänkäyntejä on merkitty pihajulkisivun keskilinjaan ja päätyihin. Koilliskulmassa on latrini, johon on pääsy vain suoraan pihalta. Huonetiloja on jäsenelty niiden funktion mukaan varsin vaihtelevasti. Ensimmäisen kerroksen itäpään huoneet liittyvät avoimesti toisiinsa ryhmäksi, joka on erotettu porrashuoneen käytävästä. Tiiliseinissä on ehkä ollut avaria holviaukkoja samaan tapaan kuin pihapuolen huoneessa vielä jäljellä oleva holvi.

Myöskin länsipään huoneita on yhdistetty keskenään ovien tai holviaukkojen avulla. Porrashuoneen eteisen yhteydessä on erillinen huone, joka on ehkä toiminut kansliana tai vastaanottohuoneena. Huoneiden sisänurkkiin on merkitty uuneja ja pihan puolen keittiössä on iso muurattu uuni ja ehkä pyykkipata. Kun sairaalan leipomo- ja keittiörakennus valmistui vasta vuosien jälkeen, on täällä ainakin ensi vaiheessa ollut keittiö ristiholvattuine kattoineen ja kalkkikivilattioineen.

2. kerros

Toisen kerroksen aurinkoiselle puolelle on sijoitettu neljä huonetta, joissa on seitsemän vuodepaikkaa huonetta kohti. Käytävän toisella puolella on pienempiä huoneita, joiden käyttötarkoitusta ei ole merkitty piirustuksiin.

Kaikkiin huoneisiin johtaa ovi suoraan käytävältä. Huoneiden sisänurkassa on lämmitys-uuni. Porrashuone on holvattu kuten pohjakerroksessa.

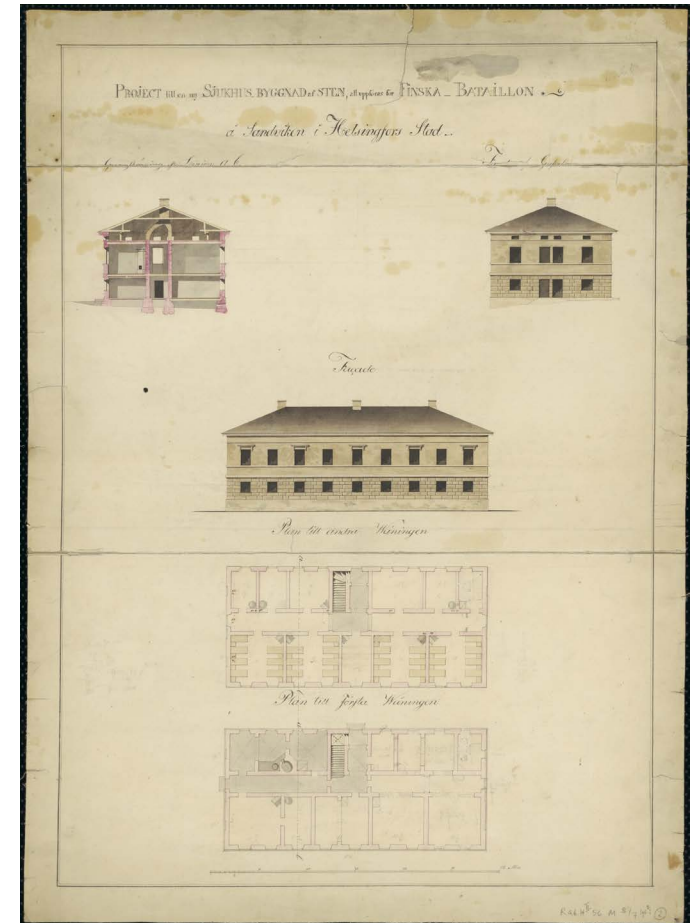
Julkisivut

Korutonta ulkoarkkitehtuuria leimaa säännöllinen ikkunajako ja rapatun julkisivun vähäeleinen artikulointi. Jykevän kivijalan päältä kohoavan ensimmäisen, matalan kerroksen ikkunat ovat neliömäisiä, ja raskasta muurimaisuutta korostaa julkisivun rustika-uritus. Kerroslistan yläpuolinen osa on sileä. Toisen kerroksen ikkunat tukeutuvat ulkonevaan listaan ja joka toinen kadunpuoleinen ikkuna on varustettu konsolien kannattamalla karniisilla. Pitkillä julkisivuilla on ikkunoita, mutta päätyjulkisivuissa on arkkitehtonisena korostuksena useita valeikkunoita, jotka korostavat julkisivujen symmetriaa sisäänkäynnin sijaitessa sivussa keskilinjalta.

Lasarettirakennuksen kustannusarvio 1826; rakennuksen kuvaus ja rakennusosien määrät ¹

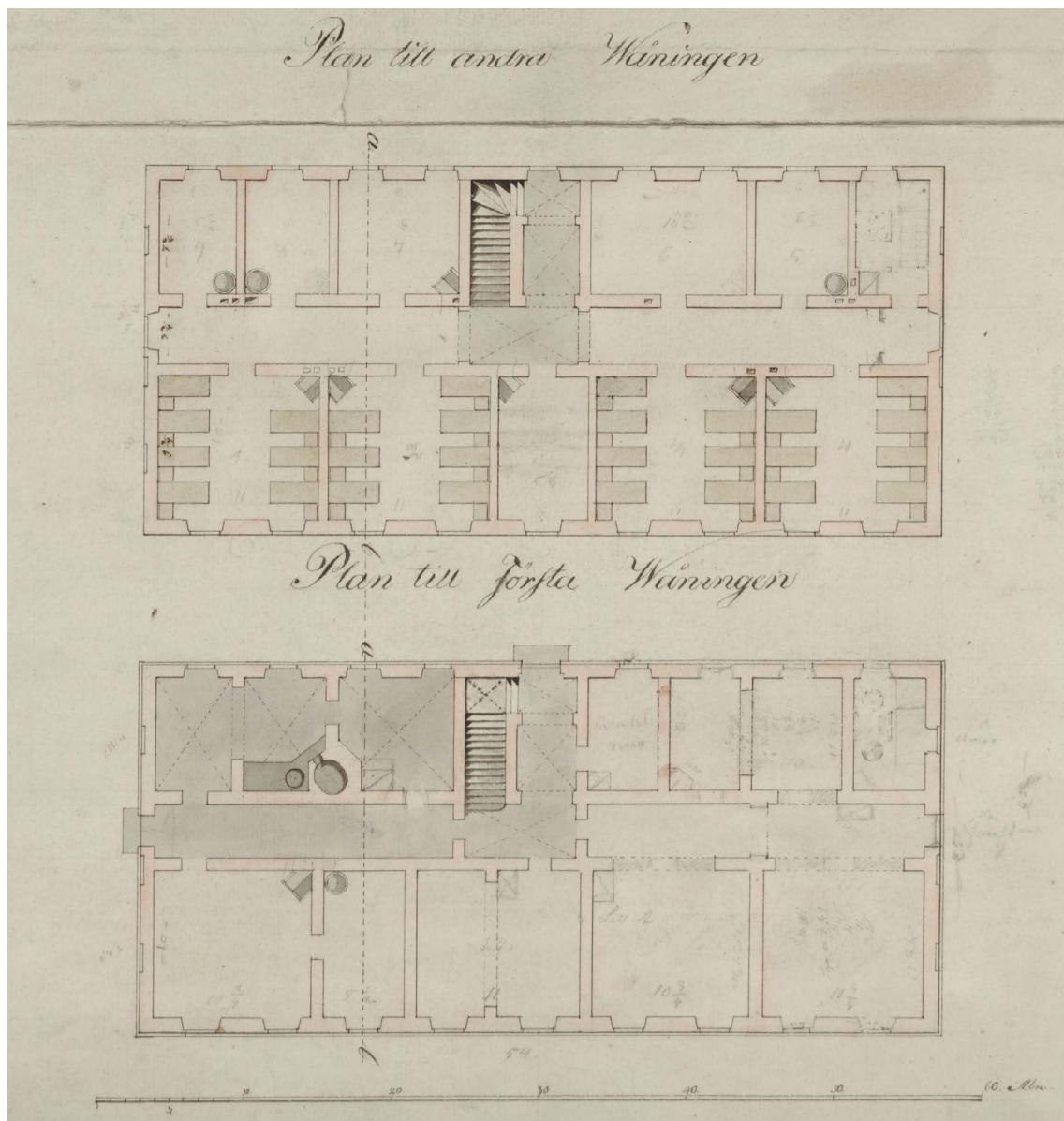
1. kerros keittiö, käytävä, ruokakomero, eteinen: lattiat kalkkikivilaattaa
1. kerros keittiö, komero, käytävä, eteinen sekä porrashuone: holvattu katto
- 18 kpl ikkunoita
- 12 kpl pienempiä ikkunoita
- 14 kpl ullakkoikkunoita
- 3 kpl kaksinkertaisia eteisovia, 18 kpl puoliranskalaisia ovia
- ullakon rautaovi

¹ 25.3. 1826 Material- och Kostnadsförslag, till en ny Sjukhusbyggnad af Sten, att upföras för Finska Bataillon å Sandviken i Helsingfors Stad, efter medföljande Ritning. IK. KA

Lasarettirakennuksen piirustus, laveerattu, Intendentinkonttori, ei allekirjoitusta, ei päiväystä.

Kustannuslaskelma vuodelta 1826 viittaa tähän piirustukseen. Piirustus ei ole alkuperäisessä asussaan, vaan siitä on raaputettu viivoja ja siihen on lyijykynällä luonnosteltu muutoksia yleisten rakennusten ylläpidon aikana 1880-luvulla. KA

2. kerros

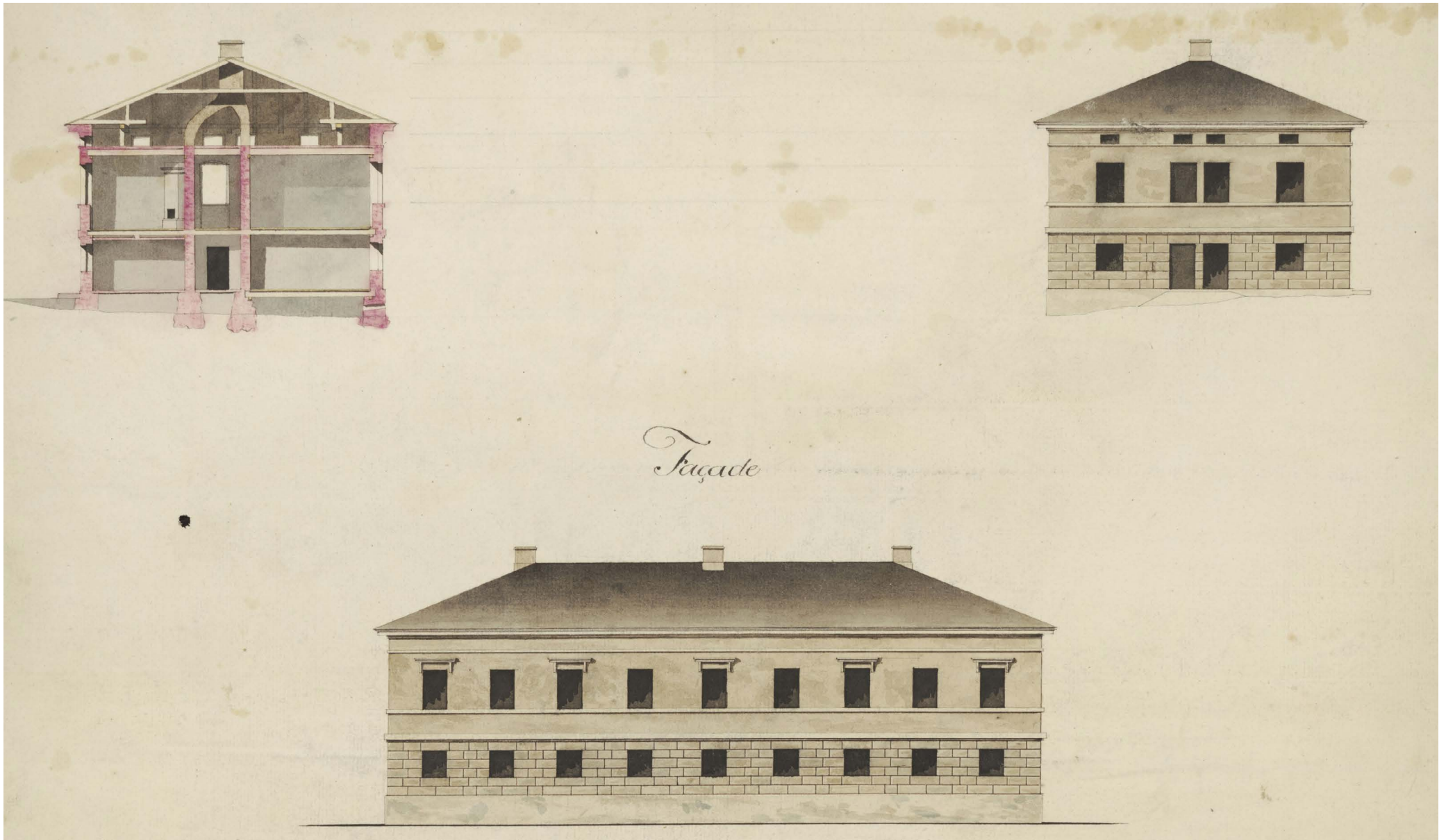
Toisen kerroksen aurinkoiselle puolelle on sijoitettu neljä huonetta, joissa on seitsemän vuodepaikkaa huonetta kohti. Käytävän pohjoispuolella on pienempiä huoneita, joiden käyttötarkoitusta ei ole merkitty piirustuksiin. Kaikkiin huoneisiin johtaa ovi suoraan käytävältä. Huoneiden sisänurkassa on lämmitysruuni. Porrashuone on holvattu kuten pohjakerroksessa.

1. kerros

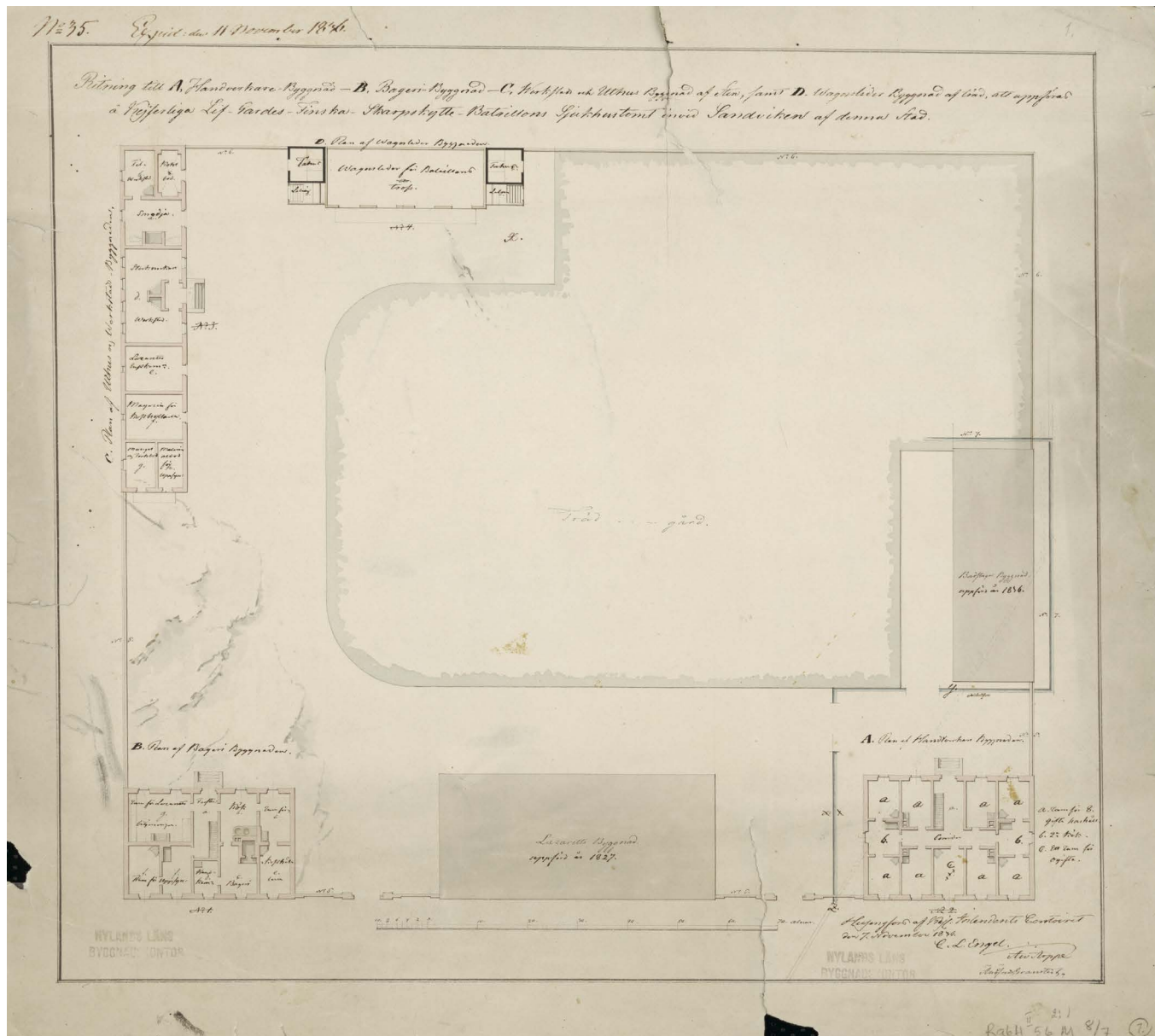
Kahden sydänmuurin rajaamaan keskikäytävän kadun puolella, ts. eteläpuolella on isompien, yleensä neliömäisten huoneiden sarja ja pihan puolella porrashuoneen molemmin puolin pienempiä, eri muotoisia huoneita.

Sisäänkäyntejä on merkitty pihajulkisivun keskilinjaan ja länsipäättyyn. Koilliskulmassa on latrini, johon on pääsy vain suoraan pihalta. Huonetiloja on jäsennelty niiden funktion mukaan varsin vaihtelevasti. Ensimmäisen kerroksen itäpään huoneet liittyvät avoimesti toisiinsa ryhmäksi, joka on erotettu porrashuoneesta. Tiiliseinissä on ehkä ollut avaria holviaukkoja samaan tapaan kuin pihanpuoleisessa huoneessa vielä säilynyt holvikaari.

Länsipään huoneita on yhdistetty keskenään ovien tai aukkojen avulla. Porrashuoneen eteisen yhteydessä oleva huone on ehkä toiminut kansliana tai vastaanottohuoneena. Huoneiden sisänurkkiin on merkitty uuneja ja pihan puoleisessa keittiössä on iso muurattu uuni ja ehkä muuripata. Keittiössä on ristiholvit ja kalkkikivilattia.

Lasaretin päärakennuksen piirustus (osa), laveerattu, Intendentin-konttori, ei allekirjoitusta, ei päiväystä. Katujulkisivu, itäpäätty ja leikkaus.

Lasarettin piha-alueen rakennuskanta 1830-luvulla. Laveerattu asemapiirros 1836, Intendentin-konttori, KA.

Leivintupa

Leivintupa, josta myöhemmin käytettiin nimeä "kosthäll," rakennettiin 1835 sairaalan ruokahuollon keskuksiksi, ja siinä oli myös ruoanpitäjän asunto. Sisäänkäynti oli pihajulkisivun keskellä, ja eteisestä johtivat portaat ullakolle. Vasemmalla oli kadun puolella leivintupa ja varastohuone, pihan puolella keittiö ja päätyseinää vasten kaksi ruoanpitäjän asuinhuonetta. Huoneiden leikkauskohdassa oli uuni- ja hormiryhmä. Oikealla oli pihan puolella iso huone lasarettin henkilökuntaa varten ja torin puolella kaksi sairaalan isännöitsijän asuinhuonetta.

Käsityöläisten asuinrakennus

Sairaalakorttelin henkilökunnan asuinrakennus oli periaatteessa leivintuparakennuksen peilikuva, mutta huonejako oli toisenlainen. Sisäänkäynti oli pihan puolella ja molemmissa päädyissä oli yhteiskeittiöt. Perheille oli varattu yhteensä kahdeksan asuinhuonetta ja naimattomille yksi huone.

Pesutupa- ja saunarakennus

Pohjapiirros on vuodelta 1835 ja sen ovat allekirjoittaneet A.W. Arppe ja C.L. Engel. Kivirakenteinen pesutupa- ja saunarakennus palveli sekä potilaita että pataljoonan sotilaita. Pihan puolelta pääsi suoraan pyykkitupaan. Sen oikealla puolella olivat potilaiden pesutilat, johon kuului eteinen, pukuhuone ja sauna. Saunassa oli isoja patoja ja lauteet. Rakennuksen pohjoisosa oli varattu Kaartin sotilaille ja siinä oli eteinen, pukutila ja tilava sauna penkkeineen, lauteineen ja patoineen.

Työpajarakennus

Hietalahdenkadun varrelle rakennettiin pitkänomainen kivirakennus, jossa oli varastotiloja, mankelihuone, sepänpaja, hiilivarasto, työpajatiloja ja puusepänerastas. Sairaalan varusteiden huoltotöiden lisäksi siellä on kaikesta päätellen huollettu muitakin pataljoonan varusteita.

Kuormastovaja

Pihan pohjoisreunalla oli pataljoonan kuormastolle varattu puurakenteinen vaja. Sen molempiin päihin oli rakennettu kolmijakoinen navetta ("fähus") ja käymälä.

Kaartin lasaretin rakennuspiirustukset Kansallisarkiston kokoelmassa ¹

N:o 2:2 Lasaretin päärakennuksen piirustus, laveerattu. IK, ei allekirjoitusta eikä päiväystä. Kustannuslaskelma vuodelta 1826 viittaa tähän piirustukseen. Piirustus ei ole alkuperäisessä asussaan, vaan siitä on raaputettu viivoja ja siihen on lyijykynällä luonnosteltu muutoksia yleisten rakennusten ylihallituksen aikana 1880-luvulla.

N:o 2:5 Badstuga af Sten. Laveerattu värillinen. Päiväys 17.10.1835, allekirj. C.L. Engel, A.W. Arppe.

N:o 2:1 Asemapiirros jossa kahden siipirakennuksen, verstaas-varastorakennuksen ja vaunuvajan-navetan pohjapiirrokset. Merkitty olevien rakennusten ulkopiirit, lasarettiin lisätty merkintä ”uppförd år 1827” saunaan ”uppförd år 1836”. Allekirj. 7.11.1836 C.L. Engel, A.W. Arppe. Piirustuksen on signeerannut A.F. Granstedt.

N:o 2:9 Lasaretin sivurakennusten sekä varastorakennusten julkisivut. Ei allekirj.

N:o 2:8 Piirustus, jossa leima ”Nylands läns byggnadskontor” lienee myöhempi jäljennös.

1 KA / RakH II Igc 2

3 LASARETIN ARKEA 1860-1880-LUVUILLA

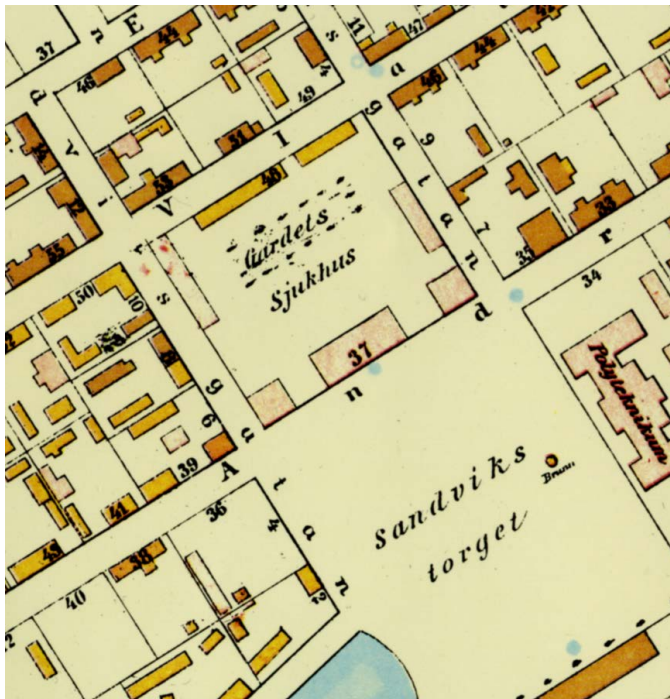
Ensimmäisiä Kaartin lasarettia esittäviä valokuvia on E. Hoffersin Sinebrychoffin puiston suunnalta kuvaama panoraama n. 1870. Hietalahden tori on silloin vielä päällystämätön, kuoppainen hiekkakenttä, ja ympäristön rakennuskanta koostuu matalista puutaloista. Katualueita ei ole vielä tasattu tai päällystetty. Kuvasta erottuvat varsin hyvin lasaretin eteläinen rakennusrintama, pihalle johtavat portit, vartijan koppi, tuulessa kuivuva valkopyykki ja piha-alueen tuuhea puusto. ¹

Valokuvien lisäksi kaupunkikarttojen avulla voidaan seurata lasaretin ympäristön muuttumista. Claes Kjerrströmin palkittu kartta vuodelta 1878 esittää puu- ja kivirakennuksia eri värisävyin. Kaartin lasaretin korttelissa on viisi kivirakennusta ja pohjoisreunalla kaksi pitkänomaista puurakennusta.

²

1 HKM N 47855

2 Kjerrströmin kartta 1878, näköispienennös, HKM

Lasaretin rakennusrintama n. 1870. E. Hoffersin panoraaman osa, HKM

Claes Kjerrströmin kartan osa, 1878. HKM

Kaartinsairaalan lääkäreitä, potilaita, palvelustyttöjä ja käsityöläisiä

Satunnaisten lehtitietojen joukosta on löytynyt mainintoja mm. sairaalassa vaikuttaneista lääkäreistä. Lääkäreiden luetteloita on luonnollisesti löydettävissä arkistolähteistä, mutta sanomalehdet kertovat usein enemmän henkilöiden matkoista tai urakehityksestä. Nopeita käännteitä lääkärinurallaan teki v. 1822 syntynyt J W Ekwall, joka kahdeksan otteeseen 1850-luvun alussa vastasi Kaartinlasaretin sairaanhoidosta, muutti pois Helsingistä v. 1852 ja nimitettiin Uudenkaupungin kaupunginlääkäriksi.¹ Kaartin lasaretin lääkärikuntaan kuului 1870-luvulla mm. J.L. Runebergin poika Fredrik Runeberg (1850-84), joka oli osallistunut punaisen ristin retkikunnan jäsenenä Turkin sotaan Kaukasuksella 1877. Sieltä hän oli palannut sairastuttuaan, ja pian hänet kiinnitettiin kaartinlasaretin lääkäriksi hoitamaan sodasta palanneita sotilaita. Hän valmistui lääketieteen lisensiaatiksi 1879 ja ura jatkui mm. kirurgisen sairaalan palveluksessa ja Tampereen kaupunginlääkärinä vuodesta 1883.² Vielä voidaan mainita pataljoonan lääkärinä 1977-78 toiminut Georg Gustav Winter, joka vuosisadan lopulla näytteli merkittävää roolia sotaväen sairaanhoidon piirissä.

Edellä mainittiin jo Turkin sodasta saapuneita haavoittuneita ja eri tauteihin sairastuneita sotilaita joita hoidettiin lasaretissa. Åke Backström on artikkelissaan käsitellyt Suomen kaartin vaiheita Turkin sodan aikoihin: *”Vuosina 1868-81 oli Henkikaartin 3. suomalainen tarkk’ampujapataljoona eli Suomen Kaarti Helsingissä Suomen ainoa joukko-osasto. Venäjän julistettua Turkille sodan saapui Pietarista Helsinkiin sähköitse kaartin liikekannallepanomääräys 3.8.1877. Sodanaikaisen 930 miehen mää-*

rävahuuden saavuttamiseksi oli pikaisesti värvättävä ja harjoitettava 206 miestä. Lisäksi oli asetettava reservikomppania, joka pysyisi Helsingissä ja harjoittaisi jatkuvasti täydennysmiehistöä lähetettäväksi rintamalle.

Suomen Kaarti lähti junalla 6.9.1877 Helsingistä Pietarin kautta Bukarestiin, josta marssi rintamalle alkoi...Kaarti osallistui sodan aikana Gorni Dubniakin, Pravetzin, Dolni Komartsjin, Vrasjdebnan ja Filippopolin taisteluihin ja pääsi 28.1.1878 Adrianopoliin. 24.2. alkaen pataljoona oli Konstantinopolin esikaupungissa San Stefanossa, jossa se menetti kulkutauteihin kuolleina lähes 30 % vahvuudestaan.

Rauhan tultua Suomen Kaarti lähti 22.4.1878 San Stefanosta kotimatalle Konstantinopolin kautta laivalla Odessaan ja sieltä junalla Pietarin kautta Helsinkiin, jonne se saapui 9.5.1878. Pataljoonan toiminta jatkui sodanaikaisessa kokoonpanossa 6.9.1878 asti, jolloin sen kotiuttaminen alkoi.”³

Kaartin sotilaiden sairaanhoidosta kerrottiin sanomalehdissä juuri Turkin sodan yhteydessä 1870-luvulla. Yksitoista Turkin sodassa vakavasti haavoittunutta tuotiin marraskuussa 1877 ambulanssikuljetuksella Kaartinlasarettiin, johon oli tehty tarpeellisia järjestelyjä.⁴

Kaartinpataljoonan kasarmien lasten keskuudessa puhjennut lavantaudin vuoksi senaatti määräsi maaliskuussa 1878, että lasaretin asumattomaan siipirakennukseen tarjottaisiin tilava huone pataljoonan naisten ja lasten käyttöön kulkutaudin leviämisen rajoittamiseksi.⁵

Saman vuoden toukokuussa Kaarti palasi Balkanilta.

- 3 Åke Backström Liikekannallepanosta kotiutukseen. Suomen Kaartin päällystö 1877-1878, Genos 67(1996), s. 68-77, 96
4 Hbl 25.11.1877 nro 267 s. 11
5 Hbl no 71 24.3.1878

Lasarettiin saapui 76 potilasta, jotka olivat sairastuneet kuumetautiin. Viikkoa myöhemmin kuusi potilasta oli parantunut. Jäljellä olevista muutamit sairastivat Turkin sodasta tuomaansa lavantautia ja muut n.s. toisintokuumetta, jonka epäiltiin tarttuneen Venäjän kautta kulkevilla paluumatkalla. Potilasmäärän kasvaessa äkillisesti yllilääkäreille toimitettiin lavantautipotilaita ajatellen kaksi sairaalateltaa, joita oli tarkoitus pystyttää tilavalle pihalle-alueelle.⁶

Sanomalehdissä mainitaan myös Kaartinlasaretissa palvelleita aliupseereja, isännöitsijöitä, ruokalan emäntiä ja pyykkäreitä. Kaartinlasaretin aliupseeri Sohl ilmoitti alkukesällä 1864 myyvänsä sängyn halvalla. Syyskuussa ilmoitettiin saman Sohlin löytäneen kadonnan veneen, jonka omistajaa etsittiin lehti-ilmoituksella.⁷

1866 mainitaan kaartinlasaretin hevosenkengittäjä Hollen.⁸ Hevosia pidettiin sairaiden, lääkärin ja tarvikkeiden kuljetuksia varten.

Kaartinlasaretin sairaalaan henkilökuntaan kuuluvista naisista löytyy tietoja varsin niukasti. Sairaanhoido oli miesten työtä, ja naiset vastasivat ruokahuollosta ja pyykinpesusta. Lasaretin ruoanpitäjä, ”kosthällerska” tarjosi 1877 lehti-ilmoituksella kalusteita, mm. vaatekaappia myyntiin.⁹ Lehti-ilmoituksella haettiin huhtikuussa 1882 pyykinpesuun tottunutta riuksaa palvelustyttöä, ja hakijoita pyydettiin ilmoittautumaan isännöitsijä Antonoffille.¹⁰

Isännöitsijällä oli sairaalan lääkärin rinnalla varsin vastuul-

- 6 Hbl 9.5.1878, Morgonbladet 16.5.1878 nro 113 s.3; Åbo Underrättelser 13.5.1878 nro 128 s.2
7 Helsingfors Tidningar 18.6.1864, nro 139 s.3; 30.9.1864 nro 227 s.4
8 Hbl 8.6.1866 nro 130 s.3
9 Hbl 4.12.1877 nro 283 s.3
10 Hbl 21.4.1882 nro 91 s 3

linen asema. Juuri näistä löytyy myöhemmin sairaalan lääkärin vuosikertomuksissa mainintoja: Vuonna 1891 sairaala menetti luotettavan ja huolellisen isännöitsijän, vääpeli Johan Anderssonin, joka oli ollut hoitanut työpaikkaansa uuden varuskuntasairaalan valmistumisesta saakka. Häntä seurasi samaa sotilasarvoa kantava Wilh. Erikson.¹ Vuonna 1898 kerrottiin että rouva E. Millvid, joka oli vastannut sairaalan ruokahuollosta 25 vuoden aikana, oli palkittu pöytähopealahjalla. Seuraavana vuonna arvostettu leskirouva erosi tehtävästään, ja hänen seuraajakseen valittiin leskirouva A. Stolander. Molempien miehet olivat kaikesta päätellen olleet sairaalan haavureina ts. sotajoukon haavalääkäreinä ja vanhemman haavurin virkatehtävää hoitanut Henrik Stolander oli juuri kuollut 12 työvuoden jälkeen. Nuorempi haavuri Millvid oli kuollut v. 1888.²

Fredrik Runeberg (1850-84)
<http://www.runeberg.net>

Suomen Kaartin upseereita ja vääpäreitä ryhmäkuvassa Turkin sodan jälkeen toukokuussa 1878. Kuva Sotamuseo. Toisessa rivissä toinen vasemmalta pataljoonan lääkäri Georg Winter. http://www.genealogia.fi/genos/67/67_68.htm

1 vuosikertomus, FMT 1892 s. 129
 2 vuosikertomus 1900, FMT 1901 s.58, 1889 s.81

Korjaustöitä, käymälöiden puhtaanapitoa ja kulkutauteja – näkymiä lasaretin korttelin arkeen

Rakennushistorian selvitys keskittyy lähinnä rakennuksiin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin, taustalla vaikuttavien historiallisten tapahtumien jäädessä vähemmälle huomiolle. Sotilassairaalan arkea valaisevia tietoja löytyy toisaalta virallisista arkistolähteistä, esimerkiksi kirjanpidosta, katselmuspöytäkirjoista, kustannusarvioista jne. Niiden selvittäminen vaatii perusteellista arkistotutkimustyötä, johon tässä selvityksessä ei ole ollut resursseja. Vanhat sanomalehdet tarjoavat kuitenkin oikotien 1800-luvun sotilassairaalan arkeen. Niissä kerrotaan henkilöistä, työpaikoista, urakkakilpailuista ja puhtaanapidosta, kulkutau- deista ja muista sairastapauksista, lääkäreiden ulkomaan matkoista jne. Tähän on koottu muutamia satunnaisia, Kaartin lasarettia koskevia poimintoja 1800-luvun sanomalehdistä. Niistä ilmenee mm., että julkisten hankintojen urakkakilpailuista ilmoitettiin tuolloinkin virallisessa lehdessä.

Vuonna 1861 julkaistiin Suomen Julkisten Sanomien urakkakilpailuilmoituksessa Hietalahdessa olevien lasaretti- ja työpajarakennusten korjaustöiden kustannusarvio. Kesäkuun 7 päivänä oli määrä järjestää julkinen urakka- huutokauppa, jossa alimman tarjouksen tehnyt saisi työn.¹ Vuonna 1872 haettiin lehti-ilmoituksella urakkatarjouksia julkisten kohteiden korjaustöistä, mm. koskien kaartin- lasaretin rakennuksia. Tarjouksia pyydettiin toimittamaan Yleisten rakennusten ylihallitukselle.² Lehtikirjoituksen mukaan lasaretin korjaustöiden kustannukset olivat vuonna 1874 olleet 8267 markkaa. Jälleen lasaretin kor- jaustöistä pyydettiin urakkatarjouksia huhtikuussa 1882,

kustannusarvion ollessa 2040 markkaa.³

Suomen Julkisissa Sanomissa pyydettiin marraskuussa 1863 mm. tarkk'ampujapataljoonan lasaretin käymälöi- den puhtaanapitoa koskevia tarjouksia. Vuonna 1873 löytyy lehti-ilmoitus lasaretin käymälöiden hoidosta ja vuonna 1882 Tarkk'ampuja-pataljoonan lasaretin virtsa- ja lantasaäiliöistä.⁴

Lasaretin päärakennus 1860-1884

Tässä selvityksessä on käytetty Museoviraston tutkijoi- den kokoamaa materiaalia ja arkistotutkimuksia koske- via muistiinpanoja. Muistiinpanot ovat peräisin lähinnä 1980-luvun alusta, jolloin Museovirasto mm. antoi lau- sunnon suojeltavan rakennuksen peruskorjaussuunnitel- mistä.

Lasarettirakennus oli alkuperäisessä käytössään uuden varuskuntasairaalan valmistumiseen saakka 1880-luvul- la eikä siinä tehty sisätilan olennaisia muutoksia. Siksi rakennusta koskevat tiedot liittyvät lähinnä ylläpitoon. Pintamateriaaleista mainitaan lattioiden ja portaiden kalkkivipäällysteitä, kalkkimaalia, liimamaalia, öljymaalia ja maalattua marmorointia. Seuraavassa esitetään arkis- tomateriaaliin perustuva yhteenveto lasaretin 1860- ja 1870-luvulla suoritetuista korjaustöistä.⁵

³ Hbl 20.3.1874 nro 66 s.3; Entreprenadauktioner, Hufvuds- tadsbladet 21.04.1882, nro. 91 s 2

⁴ Finlands Allmänna Tidning 7.11.1863 nro 259 s. 1; Fol- kwännens 20.11.1872 nro 47 s.4; Hbl nro 266 15.11.1882

⁵ MV RHOA arkistotietojen käsivaramuistiinpanoja ”Hk 3 ja Hk 4 garnisonssjukhuset 1868-89”

Sairaalarakennuksen korjaushistoriaa

1866	Kylpyhuoneen käytävän kivilattia korjataan seinien rintapaneelit öljymaalataan tuuletusikkunat, ns. fortuskat, korjataan
1869	Ensimmäisen kerroksen käytävän seinät ja katto kalkitaan valkoiseksi seinän hiertämisen ja pesun jälkeen.
1869	Revalin kalkkikiveä ('trottoirsten') käytetään kivi- lattiassa
1869	Sisäportaan seinät marmoroidaan öljymaalilla, katto maalataan liimamaalilla
1869	Toisen kerroksen huoneiden 1, 2, 3 ja 4 rintapa- neelit ja lattiat öljymaalataan
1872	Ensimmäisen kerroksen huoneiden 1, 2, 3 ja 5 ikkunoihin uudet ulkopuitteet
1873	Toisen kerroksen huoneiden 1 ,3 ja 4 seinät ja katot maalataan kalkkimaalilla
1874	Läntisen sisäänkäynnin pariovet (tvenne deux battant dörrar)

¹ Helsingfors Landskontor den 22 Maj 1861, Finlands Allmän- na Tidning 28.5.1861 nro 121 s.4

² Vikingen 23.3.1872 nro 24 s.4 ja Hbl 20.3.1872, nro 67 s.1

4 VARUSKUNTASAIRAALAN AIKA

Pataljoonanlasarettien tilalle varuskuntasairaala

Venäjällä vuonna 1878 alkanut yleinen asevelvollisuus astui voimaan 1881 Suomen suuriruhtinaskunnassa. Suomen sotajoukot järjestettiin siten, että läänien pääkaupunkeihin sijoitettiin yhteensä kahdeksan tarkk'ampujapataljoonaa, joista yksi pataljoona käsitti noin 500 miestä. Läänien pääkaupungeista tuli siis varuskuntakaupunkeja. Uusien kasarmialueiden suunnittelusta vastasi yleisten rakennusten ylihallitus. Kasarmien suunnittelussa suosittiin valoisia sivukäytäviä ja korostettiin ilmanvaihdon ja lämmitysjärjestelmän toimivuutta. Kasarmialueiden yhteyteen rakennettiin yleensä myös sairaala. Alueiden viihtyisyyttä ja terveellisyyttä lisättiin puistomaisilla istuksilla.¹

Helsingissä tehtiin sotilassairaaloiden osalta organisaation muutos. Kaartin 3:n, Suomen ja 1. Uudenmaan tarkk'ampujapataljoonan vanhojen lasarettien toiminta lakkautettiin Senaatin päätöksen mukaan, kun niiden tehtävä siirtyi uudelle, 60 vuodepaikkaa käsittävälle pääkaupungin sotaväen yhteiselle varuskuntasairaalalle.² Sairaalaa varten säädettiin myös henkilökunnan tehtäviä, toimintatapoja, taloudenhoitoa, vastuukysymyksiä ja palkkoja koskeva ohjesääntö, joka astui voimaan 12.7.1884.³

Kun tohtori Georg Gustav Winter esitteli uudisrakennusta sotilasaikakausilehdessä, hän totesi itse laatineensa sairaalan alustavia suunnitelmia yhteistyössä eversti F. Mansnerin kanssa. Mansner oli sotilasarakennusten in-

tendentti. Pataljoonan lääkärinä Turkin sodan jälkeen toiminut Winter, vuodesta 1889 von Winther, oli ainakin 1881-1893 vastuussa koko Suomen sotaväen terveystilaa ja sairaaloita koskevan vuosiselostuksen kokoomisesta. Winter totesi rakennuspaikan olevan sairaalan kannalta suotuisa, koska ympärillä oli vain yksikerroksisia puurakennuksia ja paikka oli avara ja alttiina tuulille. Perustamisolosuhteista hän kirjoitti, että paikalla oli kalliota ja hiekkaa, tontti vietti etelään päin ja ympäristö oli salaojitettu.

Helsingin uuden varuskuntasairaalan rakennussuunnittelusta vastasi yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Evert Lagerspetz. Rakennustyöt alkoivat syksyllä 1882. Lagerspetz menehtyi ennen työn valmistumista, ja hänen tehtäviään jatkoi Theodor Höijer.⁴ Lokakuussa 1884 pidettiin uuden sairaalarakennuksen, ruumis- ja ruumiina-vausrakennuksen, talousrakennuksen sekä huoltovarusrakennuksen (trosslider) vastaanottokatselmus.⁵

Vanhan lasaretin muutokset

Vanhaan lasarettiin tehtiin perinpohjainen muutos ja korjaustyö. Muutostöissä toinen kerros muutettiin lääkärin ja isännöitsijän asunnoiksi ja ensimmäinen kerros varattiin mm. väliskäreiden koulutuskäyttöön.

Sairaalan piha, joka ennenkin oli ollut vihreä, uudistettiin puistoistutuksilla ja hiekkapoluilla, koristekasveilla ja reunakiveyksillä. Kivetyt käytävät kiersivät pihan keskellä olevaa istutusaluetta. Puutarhasommitelma korosti uudisrakennuksen pääsisäänkäyntiä, jonne johtivat symmetriset, kaarevat kiviluiskat.

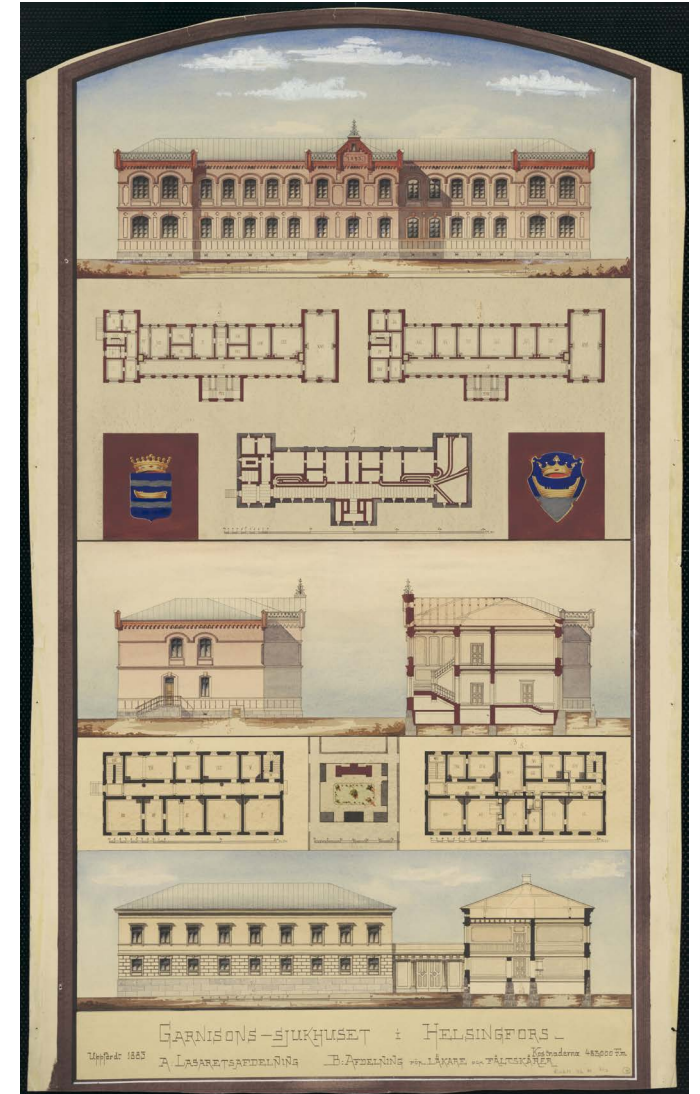
1 Kauppi 2001 s. 142-144

2 Nya Pressen 29.8.1884 nro 234 s.2

3 Reglemente och Stat för garnisonssjukhuset i Helsingfors 12.7.1884. FMT 1885 s.211-218. Julistus seisontapaikka-sairas-huoneen asettamisesta Suomen sotaväelle Helsingin kaupunkiin. Suomen Suuriruhtinaskunnan Asetus-kokous. Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki 1884 No 13.

4 Winter 1885, FMT s.199-211

5 KA:ssa olevia Rakennushallituksen arkistotietoja koskevat muistiinpanot sign. Ue?, MV RHOA

Varuskuntasairaalan uudisrakennus, asemapiirros ja vanha lasaretti. Näyttelyplansi 1880-luvulta, KA

Vanhaan lasarettiin asuntoja ja välskärinkoulutusta Muutostyöt alkaen 1884

Uuden varuskuntasairaalan rakentamisen aikoihin olivat myös Liisantorin varrelle sijoittuvien Uudenmaan pataljoonan kasarmirakennusten työmaa käynnissä. Heinäkuussa 1883 kerrottiin rakennusten olevan lähes valmiina.¹ Saman vuoden elokuussa kerrottiin uuden sotilassairaalan rakennustöiden edistymisestä. Kaksikerroksinen kivirakennus oli saanut vesikaton. Lisäksi ilmoitettiin että vanhaan lasarettiin oli tarkoitus sisustaa mm. lääkäreiden asuntoja.²

Sairaalan uudisrakennuksen valmistuessa vanha lasaretti-rakennus muutettiin perusteellisesti siten, että ensimmäiseen kerrokseen sijoitettiin haavureiden koulutustilat sekä sairaalan tarviketarasto. Toinen kerros muutettiin sairaalan lääkärin ja isännöitsijän asunnoiksi. Rakennustöistä kirjoittaneen Georg Winterin mukaan rakennus ”restauroitiin”. Kohteesta on olemassa kaksi YRYH:n johtaja Florentin Granholmin allekirjoittamaa kustannusarviota. Toinen, ylitirehtööri Ludvig Isak Lindqvistin suunnitelmiin perustuva arvio oli korkeampi kuin toinen, jonka sanottiin perustuvan toimikunnan ehdotukseen.

Sekä sisätilat että julkisivut kokivat muodonmuutoksen. Pihavivun keskellä sijainnut porrashuone purettiin ja rakennuksen kumpaankin pätyyn rakennettiin uusi porras. Ikkunat uusittiin kauttaaltaan ja ensimmäisessä kerroksessa ikkuna-aukkojen kokoa suurennettiin. Katujulkisivuissa ja päädyissä lisättiin toisen kerroksen ikkuna-aukkoihin konsolit listoineen ja katujulkisivun ensimmäisen kerroksen ikkuna-aukkoihin tehtiin samoin kehyslistat. Voidaankin sanoa, että lasaretin nykyinen uusrenessans-

sin sävyttämä ulkoasu, huonejako ja osittain myös kiinteä sisustus on vuoden 1884 korjauksen ajalta.³

Lasaretin muutospiirustukset laadittiin yleisten rakennusten ylläpidossa. Rakennushallituksen arkistossa on säilynyt kolme lasaretin muutostyöhön liittyvää piirustusta. Rakennuksesta löytyy kolme eri yhteydessä esiintyvää pohjapiirustussarjaa ja lisäksi leikkaus- ja julkisivupiirustuksia.

Ensimmäisen kerroksen sisäänkäynnit on sijoitettu keskikäytävän molempiin päihin, joissa uudet portaat sijaitsevat. Länsipään porras on edustavampi, ja siitä on käynti toiseen kerrokseen suoraan lääkärin virka-asuntoon, johon kuuluu kuuden huoneen lisäksi eteinen, keittiö, ruokakomero, vaatehuone sekä erillinen käymälä- ja kylpyhuone ammeineen. Rakennuksen toisessa päässä on sairaalan isännöitsijän kahden huoneen ja keittiön asunto eteistiloineen. Ensimmäisen kerroksen torinpuoleisissa huoneissa on haavureiden kolme asuinhuonetta ja haavureiden opetustilat. Erään piirustuksen mukaan keskellä on kanslia. Käytävän toisella puolella pihan puolella on arestihuone, nimeämätön huone ja kaksi varushuonetta. Väliseinässä on suuri holvattu aukko. Samantapainen kaarihovi näkyy kansliahuoneessa ja näyttää olleen siellä jo alun perin.⁴

Seuraavassa esitetään luettelomainen yhteenveto Vanhan lasaretin vuoden 1884 muutostöistä kustannusarvioon perustuen. Kustannusarvion allekirjoitti yleisten rakennuksen ylläpidon johtaja Florentin Granholm 12 marraskuuta 1884.⁵ Kustannusarvio käsitti mm. alkupe-

räisen porrashuoneen purkamista, julkisivumuutoksia, uusia ikkunoita, valeikkunasyvennysten umpeen muuramista, porttien muuttamista ja portinpielien varustamista torninhuipuilla. Senaatti varasi työhön 35 400 mk, ja urakan hinnaksi ilmoitettiin noin 29 450,40 mk.⁶

1 Nybyggnader i Helsingfors, Hbl 12.7.1883 nro 160 s.1

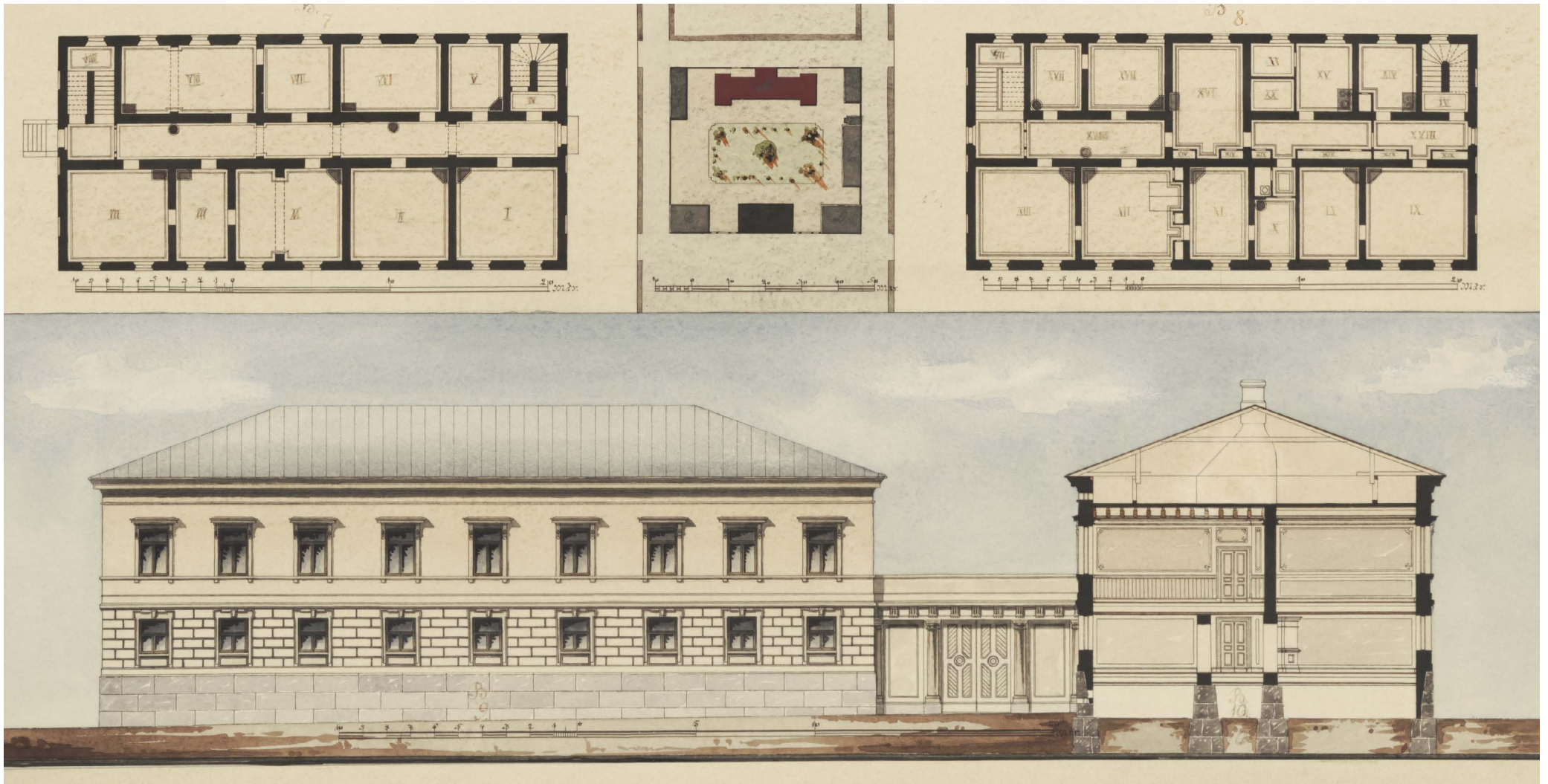
2 Hbl 23.8.1883 nro 196 s.1

3 Museovirasto 15.10.1981 lausunto Rakennushallitukselle, allek. Antero Sinisalo, Heikki Havas

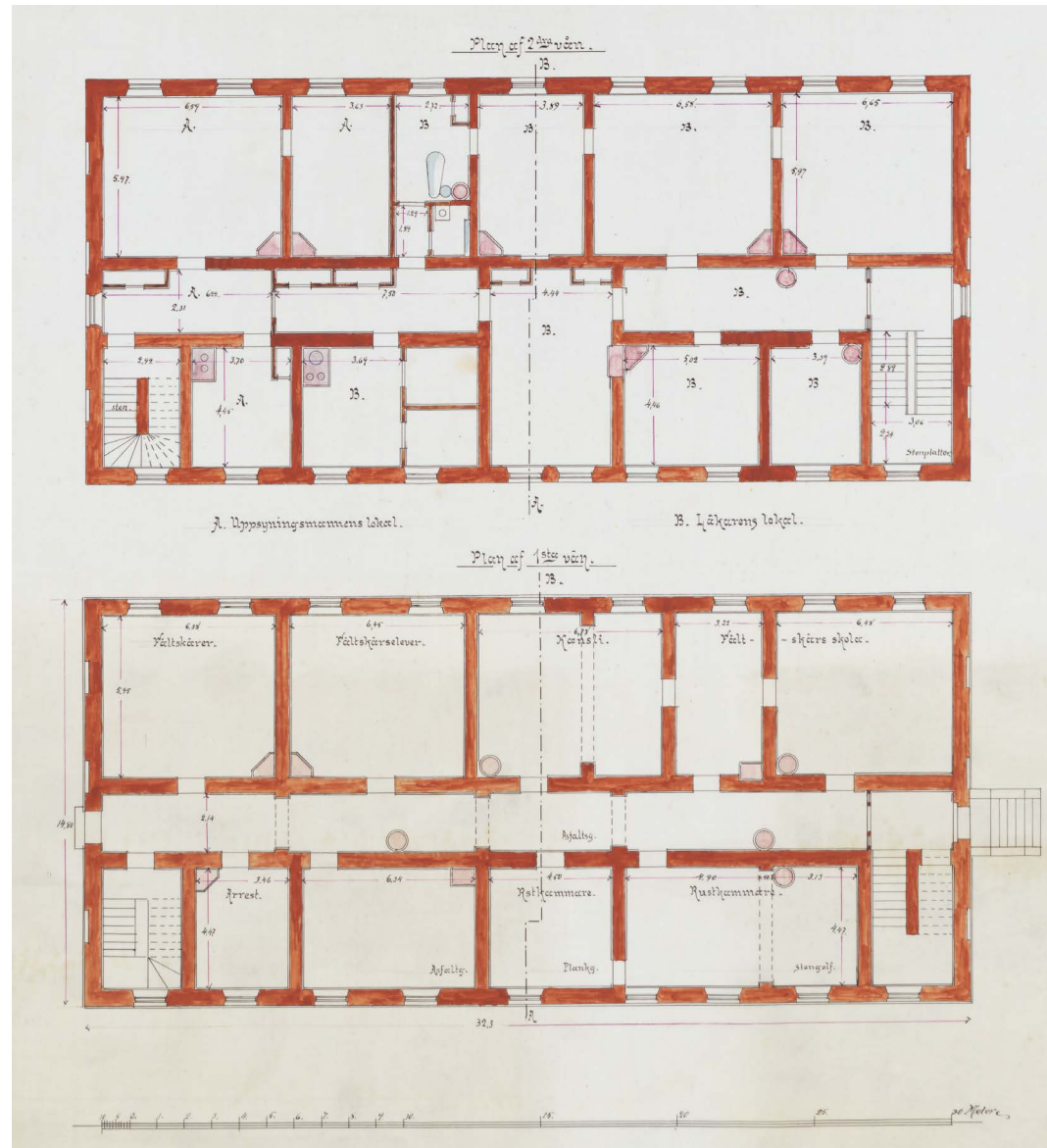
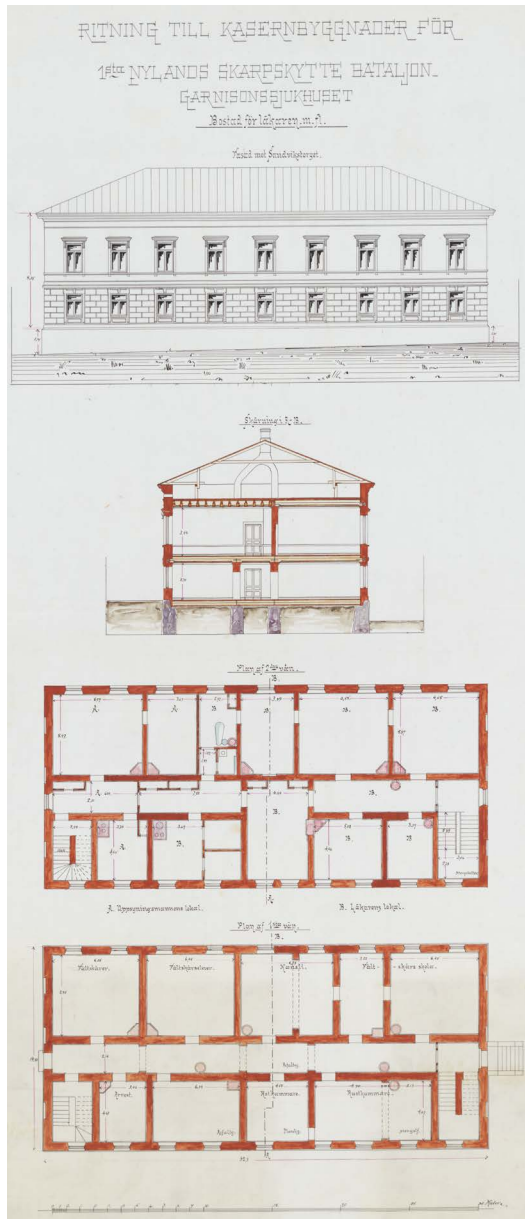
4 Ritning till...bostad för läkaren m.fl. RakH II Ig3:10 KA. Läkarebyggnaden...Winter FMT 1885 s. 210

5 Yhteenveto MV RHOA muistiinpanot arkistoaineistosta

6 K. Senaten jemte skrifvelse från mil. exp. af den 10 Oktober 1884 anslagit 35.400 mk hafva utförts på entreprenad för 29.450 mark 40 penni. Rak.hall D d 4 vuosikert. 1885-1891. År 1885 särskilda förändringsarbeten i Finska Gardesbataljonens äldre lasaretsbyggnad. KA

Osasuunnos edellisen aukeaman esittelyplanssista. KA

Lasarettin muutospiirustus n. 1884. KA. Piirustus on käännetty siten, että kadun puoli on ylhäällä.

Vuoden 1884 kustannusarvioon sisältyvät työt

Alkuperäinen porrashuone puretaan ja uudet portaat rakennetaan päätyihin
Lähes koko alapohja uusitaan, välipohjat uusitaan

1. kerros:
18 uutta ikkunaa sekä vanhojen aukkojen suurenus, välikattoihin ponttilautaa

2. kerros:
20 uutta ikkunaa
välikatot kipsataan
seinät rapataan osittain uudestaan

Ullakko:
pihan puolelle 15 uutta ikkunaa

Julkisivu:
11 kpl ikkunankehyskiä konsoleineen 2. kerros
9 kpl ikkunankehyskiä sekä muutoksia rustikointiin 1. kerros
6 kpl ikkunasyvennyksiä muurataan umpeen päädyissä, uusi kerroslista

Sairaalarakennuksen korjaushistoriaa 1900-luvun alkuun

Rakennusten ylläpito- ja korjaustöitä selostettiin vuosittain varuskuntasairaalan lääkärin vuosikertomuksissa. ¹

Arkistotietojen perusteella esitetään seuraavassa lyhyt yhteenveto entisen lasaretin ylläpito- ja korjaustoimenpiteistä vuodesta 1888 alkaen. ²

1888
Lasarettirakennuksessa suoritettiin lukuisia korjaustöitä, mm. seinien maalausta, lattioiden uudelleen asentamista ja maalaamista ym.

1889?
Sairaalarakennuksen paraatiseinän korjauksen eteen tarvitaan galvanoidusta pellistä tehty suojakatos konsoleineen
Vesijohdon asentaminen vesijohtoyhtiön tarjouksen mukaan

1890
Öljymaalilla maalattavat paneelit, liimamaalilla seinien yläosat: välskäreiden kolme huonetta, käytävät.

1891
Myös seinien yläosat öljymaalilla

¹ Vuosikertomukset julkaistiin Finsk Militär Tidskrift-aikakauslehdessä (FMT) 1885-1901,

² Hk 4 garnisonssjukhuset 1868-89 käsivaramuistiinpanoja arkistotiedoista MV RHO

1892

Lääkärin vastaanottohuoneen ja eteisen katot maalataan liimamaalilla yksinkertaisin koristein, seiniä tapetoidaan uudelleen.

Pohjakerroksen käytävän lattia, josta puolet koostuu vanhoista rapautuneista ja rikkoutuneista kalkkivilaatoista, avataan; poistetaan sekä vasat että lankut. Kuivan, puhtaan soratäyteen päälle tehdään sementtibetonin päälle luonnonasfalttilattia sekä asennetaan uusia öljymaalattuja puujalkalistoja.

1892

Katselmus

Lääkärin asuntoon johtavan porrashuoneen katto ja seinäpintoja kaavitaan panelin yläpuolella. Maalataan liimamaalilla (?) Samoin maalataan uudestaan paneeli öljymaalilla. Pintoja ei ole uudelleenmaalattu muutostöiden valmistumisen jälkeen.

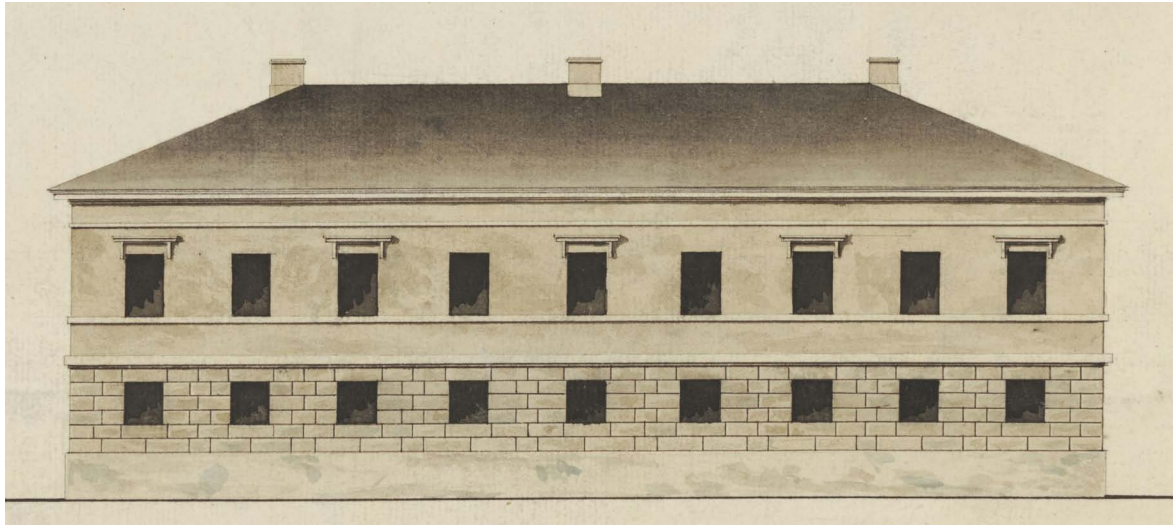
Lääkärin keittiön ja keittiön eteisen seinäpaneelit maalataan.

Välskärioppilaiden pihanpuoleisen huoneen vanha puulattia asfaltoidaan.

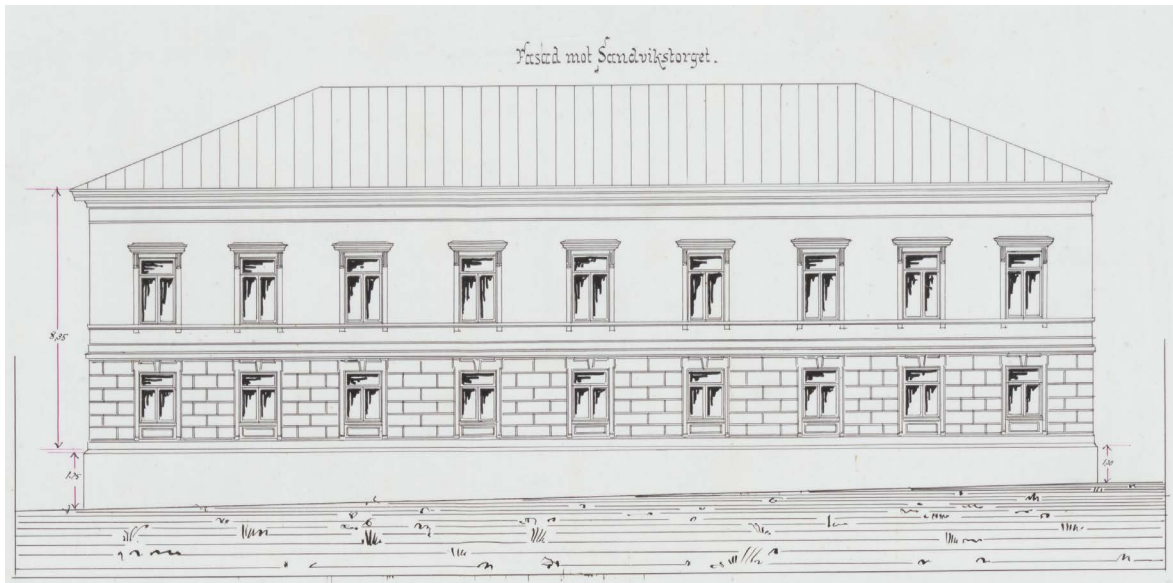
Asunnoissa suoritetaan korjaustöitä.

1899

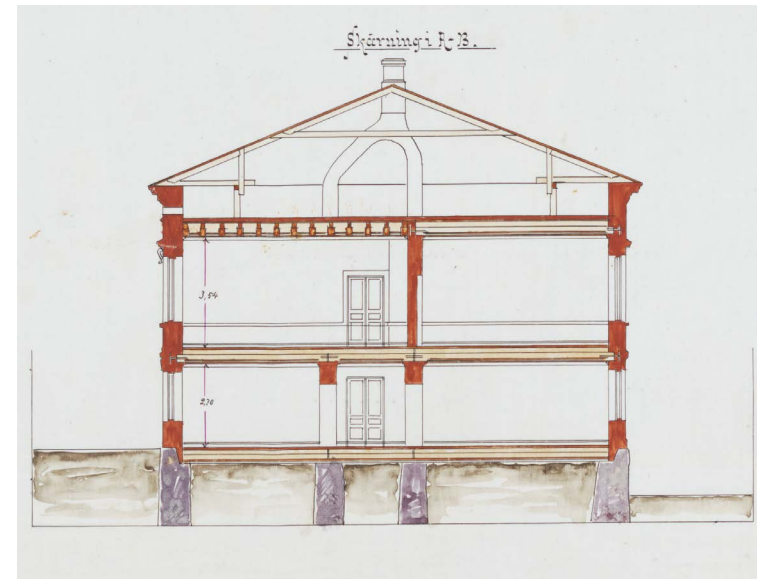
Lääkärin huoneet. Sisäpuolen ja ulkopuolen keittiökäytävät: 1,5-2 m korkea öljymaalattu paneeli. Ensimmäisessä kerroksessa öljymaalatut paneelit.

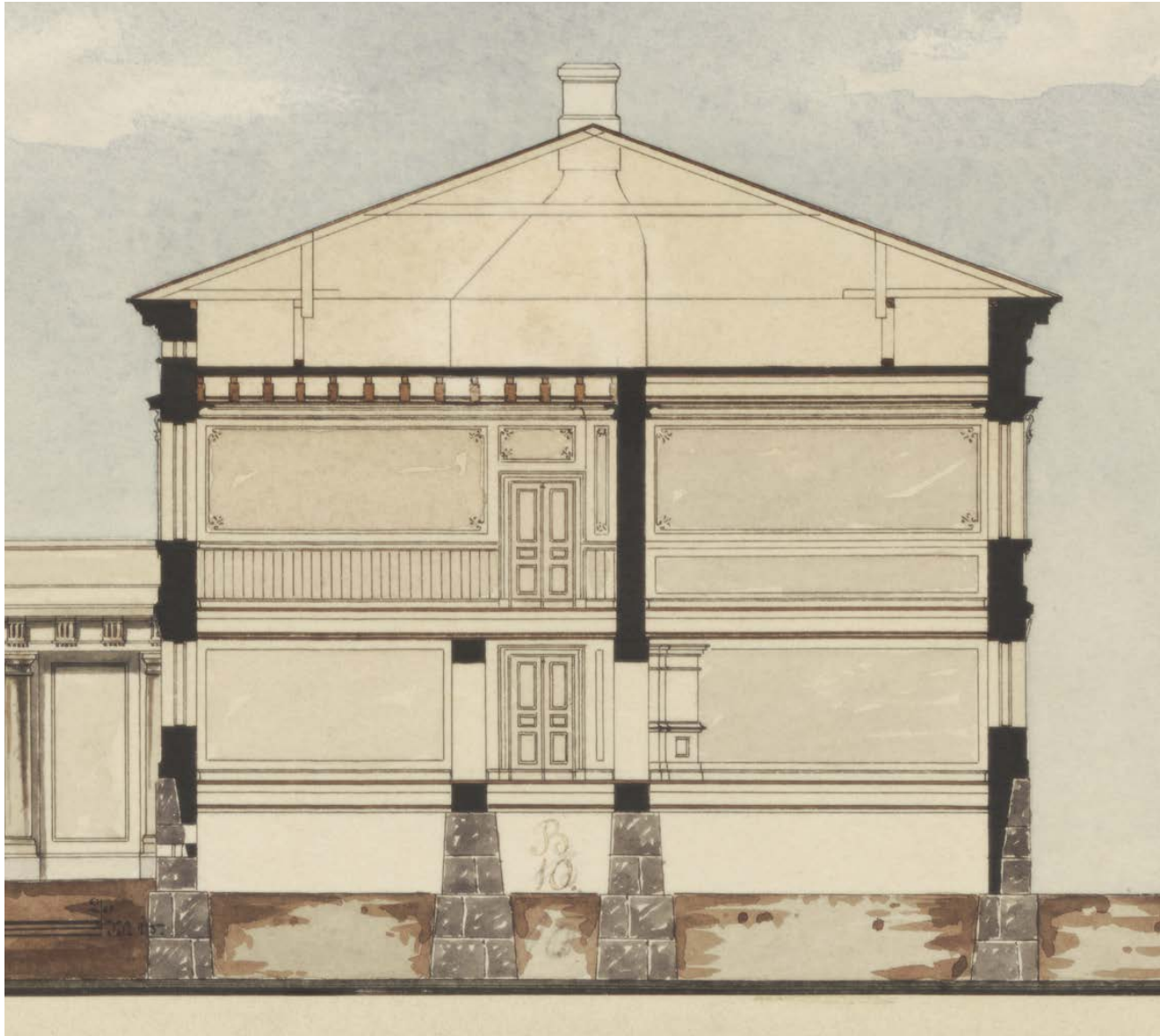
Lasaretin alkuperäinen, 1820-luvun suunnitelman mukainen julkisivupiirustus, KA

Katujulkisivun muutospiirustus n. 1884, KA

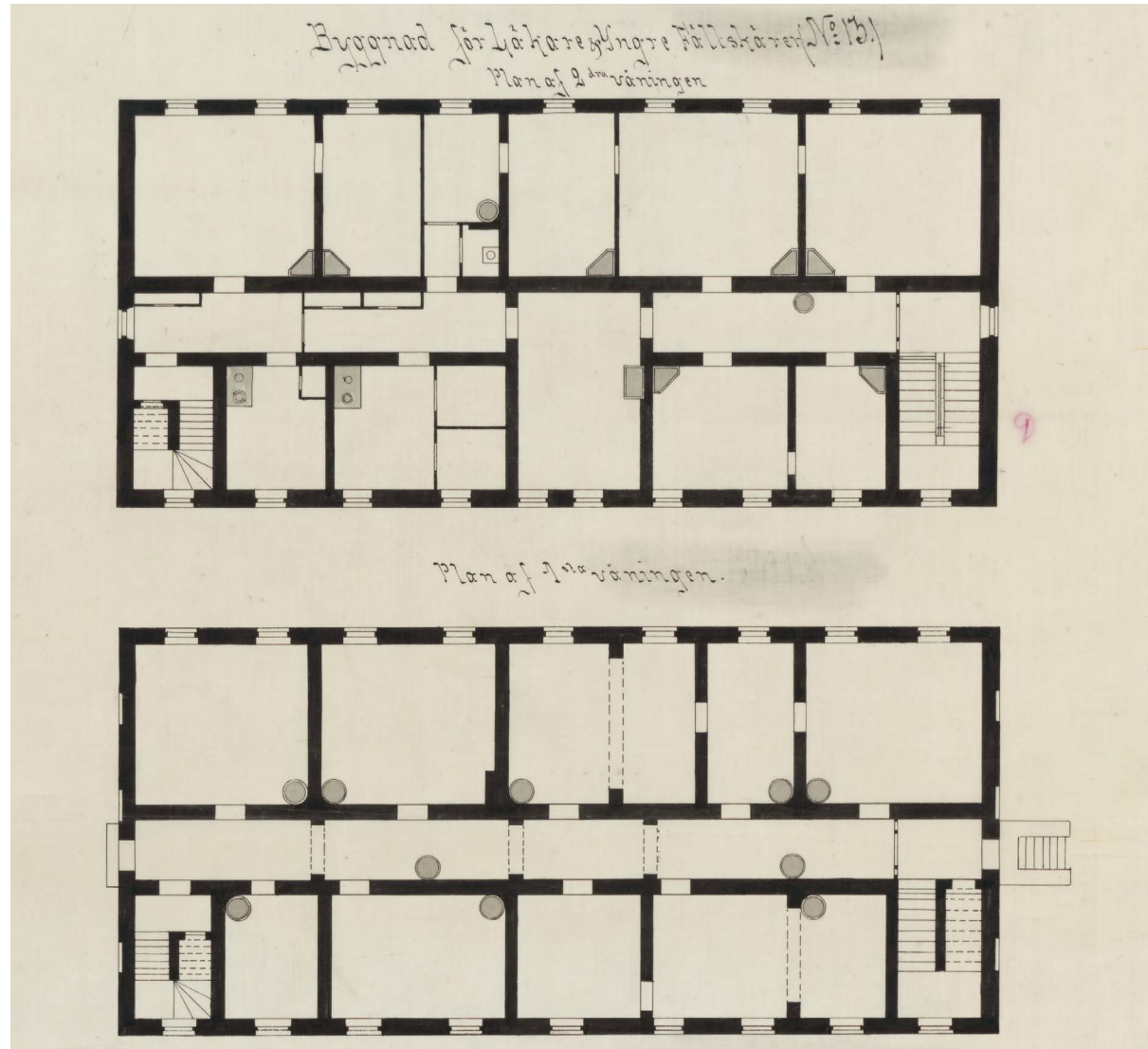
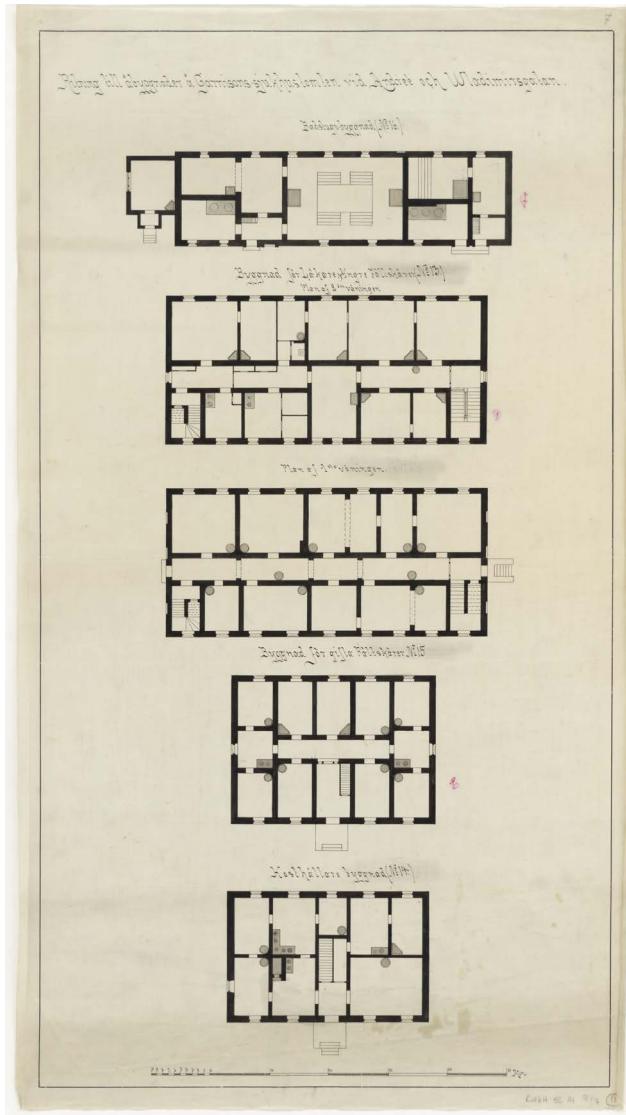

Lasaretin muutospiirustus n. 1884, leikkaus, KA

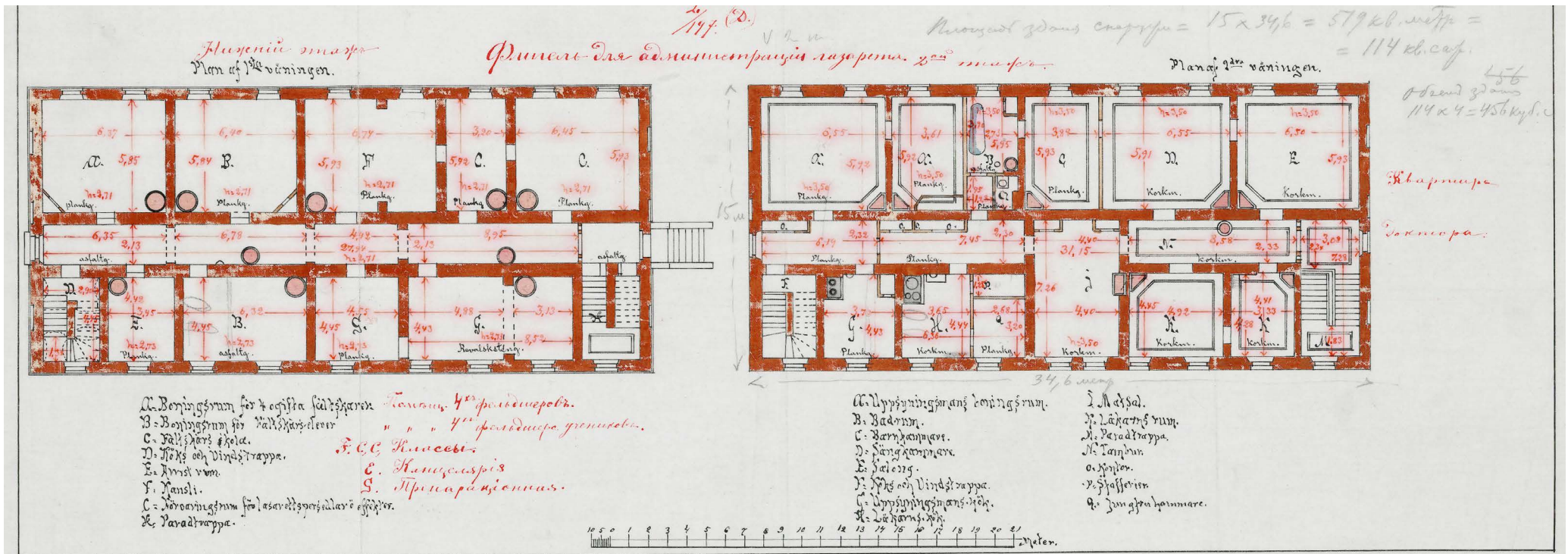

Haavuri oppilaineen kuvattiin vanhan lasaretin pohjakerroksen koulutustiloissa n. 1900. Sotamuseo

Vanhan lasaretin uudistetut interiöörit leikkauspiirustuksessa. Näyttelyplanssin osa 1880-luvulta, KA

Sauna, vanha lasaretti, henkilökunnan asuinrakennus ja ruoanpitäjän rakennus, pohjapiirroksat 1880-l. KA
Yllä lasaretin pohjapiirroksat.

Helsingin linnoitukset. Sairaalan johtokunnan kaksikerroksisen siipirakennuksen (nro 2/197 D) ja tarttuvatautisten rakennusten (6/201) piirrokset. "Ritning till särskilda förändringar af Gardes lasarettet till bostad för Läkaren mfl. samt sjuk pavillon." KA VeSA Helsingin linnoitus- ja rakennuspiirustusten arkisto. Piirustuksessa on esitetty huoneiden käyttötarkoitus ja lattiamateriaalit.

Ensimmäisen kerroksen sisäkäynnit on sijoitettu keskikäytävän molempiin päihin. Länsipään porras on edustavampi, ja siitä on käynti toiseen kerrokseen suoraan lääkärin virka-asuntoon, johon kuuluu kuuden huoneen lisäksi eteinen, keittiö, ruokakomero, vaatehuone sekä erillinen käymälä- ja kylpyhuone ammeineen. Rakennuksen toisessa päässä on sairaalan isännöitsijän kahden huoneen ja keittiön asunto eteistiloineen. Ensimmäisen kerroksen torinpuoleisissa huoneissa on haavureiden kolme asuinhuonetta ja haavureiden opetustilat. Piirustuksen mukaan keskellä on kanslia. Käytävän toisella puolella pihan puolella on arestihuone, oppilaiden asuinhuone ja kaksi varushuonetta. Varaston väliseinässä on suuri holvattu aukko. Samantapainen kaarihovi näkyy kansliahuoneessa ja näyttää olleen siellä jo alun perin.

Ensimmäisen kerroksen käytävien ja uuden pääportaan alatasanteen lattiapäällysteenä on asfaltti, huoneissa on lankkulattiat, lukuun ottamatta sotilaslääkärioppilaiden asuinhuoneen (B) asfalttilattiaa ja varastotilan (G) kalkkikivillattia. Toisen kerroksen itäosassa, valvojan asuinhuoneissa on lankkulattiat, länsiosassa, jossa on lääkärin asunto, on lattiapäällysteenä korkkimatto. Kylpyhuoneessa on asfalttilattia.

5 SAIRAALAN LUOVUTUS VENÄJÄN SOTAVÄELLE

Kun Suomen sotaväki lakkautettiin, kasarmialueet joutuivat venäläisen sotaväen käyttöön. Yleisten rakennusten ylläpito vapautettiin vuotuisista korjaustöistä ja korjaustyö jäi venäläisten piiri-insinöörien toimitettavaksi. Varuskuntasairaala siirtyi monien muiden rakennusten, mm. Kaartinkasarmien, sotilasmansardien ja päävartion joukossa venäläisten käsiin 1900-luvun alkuvuosina. Myöhemmin puhuttiinkin ”vanhasta venäläisestä sotilassairaalaista”. Suomen Sotilaslaitokselle kuuluneiden rakennusten luettelossa on maininta että ”Kaartin lasaretti” luovutus tapahtui 9. helmikuuta 1906.¹

Luettelosta selviää varuskuntasairaalan korttelin rakennuskanta vuonna 1901 valmistumisvuosineen ja satunnaisine materiaalitietoineen:²

varuskuntasairaala	1883
sairaalahenkilökunnan asuinrakennus, tulisijoja, asfalttihuopakatto	1827
sairaalahenkilökunnan asuinrakennus	1837
sairaalan keittiörakennus	1837
pesutuparakennus, tiiltä	1836
ruumis- ja ruumiinavausrakennus	1882
talousrakennus, hirsi	1882
halkovaja, ristikkorakenne	1886
aidat ja portit	
eristyspaviljonki	1901

Sotamuseon valokuva-arkistossa on säilynyt varuskuntasairaalan valokuvia, joista osa on otettu juuri Suomen

1 MV RHOA muistiinpanoja. Yleisten rakennusten ylläpitäjän kertomus 1904-1907. Hki 1908 .Hj 20 Förteckning öfver Finska Militieverkets byggnader hvilka öfverlemnats dels till militära och dels till andra ändamål KA Lisiä Suomen viralliseen tilastoon XVI. Rakennustilasto 4.

2 Ba1 Förteckning öfver militie-Byggnader. Garnisonssjukhuset jemte dertill hörande b. 4/72. KA

sotaväen lakkauttamisen aikoihin. Tarkoituksena lienee ollut dokumentoida sairaalan sisätiloja, siellä työskenteleviä henkilöitä ja potilaita. Kuvat esittävät apteekkia, leikkaussalia ja sairaalan käytäviä. Valokuvaaja on myös ikuistanut piha-alueen hyvin hoidettuja koristeistutuksia. Paraatikuva esittää piha-alueelle sommiteltua ryhmäkuvaa, jossa poseeraavat 1. ja 2. lääkäri, haavurioppilaat, sotilasryhmä ja sairaalan hevoset vaunuineen. Kuvaan liittyy painettu selostus ja kaavio, josta henkilöiden asema käy ilmi.³

Tässä esitettävän rakennushistorian selvityksen yhteydessä ei ole käytetty venäläisten hallinta-aikaa koskevaa aineistoa. Kaartinsairaalan korjaus- ja muutostöistä vuosina 1901-1918 on todennäköisesti löydettävissä lisätietoja Sota-arkiston ja puolustuslaitoksen kokoelmissa. On ilmeistä että tuolloin on ainakin jouduttu huoltamaan ja korjaamaan julkisivuja, kuten 1880-luvun alussa asennettuja ikkunoita ja muita kulumiselle alttiita rakennusosia.

Ennen sairaalan luovutusta varuskuntasairaalan viimeisenä uudisrakennuksena valmistui Hietalahdenkadun varrelle hirsirakenteinen ns. eristyspaviljonki.

6 HELSINGIN SOTILASSAIRAALA 1 - ITSENÄISYYDEN AIKA

Suomen itsenäistyminen 1917 merkitsi venäläisen sotaväen poistumista maasta ja varuskuntien tyhjentymistä. Entiset varuskuntarakennukset siirtyivät Suomen puolustusvoimien käyttöön ja rakennuksia ryhdyttiin peruskorjaamaan. ¹

Sairaaloiminta jatkui Varuskuntasairaalan korttelissa. 1919 Hietalahdessa sijaitsevan varuskuntasairaalan nimeksi tuli Helsingin sotilassairaala 1.

Helsingin sotilassairaalan ylilääkärin vuosikertomuksissa voidaan seurata korjaus- ja muutostöiden vaiheita. Suunnitelmia, urakoitsijoita ja palkkalaisia mainitaan vuoden 1919 vuosikertomuksessa, mutta sotaministeriön insinööriosaston valvomasta muutostyöstä ei ole tämän selvityksen yhteydessä löytynyt piirustuksia. ²

Marraskuussa 1919 kirurginen osasto muutti vuonna 1918 perustetusta Tilkan sotilassairaalasta entiseen varuskuntasairaalaan. Sairaalassa hoidettiin kirurgisten potilaiden lisäksi myös silmä-, korva- ja kurkkutauteja. Sairaalan potilasmäärä kasvoi yli äyräiden keväällä 1919 riehuneen influenssa-epidemian vuoksi. Varsinainen kapasiteetti käsitti 80 vuodepaikkaa, vaikka Lagerspetzin piirtämä varuskuntasairaalarakennus oli alun perin mitoitettu 60 potilaalle.

Sanitääriarivarikoksi kutsutun vanhan lasaretin pohjakerrokseen sijoitettiin poliklinikkatiloja ja toiseen kerrokseen tuli sairaanhoitajien asuntoja.

Sairaalarakennusten tekninen kunto huononi vuosi vuodelta kun korjauksiin ei varattu riittävästi resursseja. Kattojen tervaamista voidaan vuosikertomusten perus-

teella pitää 20-luvun mittavimpana korjaustoimenpiteenä. Rakennusten ylläpidosta vastasi yleisten rakennusten yllihallitus. Vuodeksi 1924 ehdotettiin huomattavan laajoja korjauksia, mutta kaikkeen jo tottunut ylilääkäri uskalsi vuosikertomuksessaan ennustaa että määrärahat supistuisivat tavalliseen tapaan. Eristysostaston puuttuminen oli lääkärin huolen aiheena ja kunnollisen keittiön puuttuminen oli sairaalan kannalta hankala. Kun määrärahan tilanne ei parantunut, turhautunut ylilääkäri totesi, että vanhanaikaisen, epätarkoituksenmukaisen sairaalan oloihin ei voinut saada oleellista parannusta muuten kuin rakentamalla kokonaan uusi sairaala. ³ Hän totesi 1928 että *”yhä räikeämpinä ovat vuoden kuluessa näyttäytyneet ne epäkohdat, jotka johtuvat siitä, että sairaalan vuosi vuodelta pyytämiä rakennusten perinpohjaisia korjaustöitä ei ole suoritettu, eikä myöskään kauvan päiväjärjestyksessä ollutta uudisrakennussuunnitelmaa ole toteutettu”*. ⁴

1930-luvulla sotilassairaala eli viimeisiä vuosiaan alkupe- räisessä käytössä. Joitakin vähäisiä muutoksia mainitaan vuosikertomuksissa, esimerkiksi kirurgisella osastolla marraskuussa 1930 avattu röntgenpoliklinikka. Kun jo suunniteltiin Tilkan sotilassairaalan uudisrakennusta, jonka rakennustyöt alkoivat 1934, on ymmärrettävää että ei enää löytynyt tahtoa rahoittaa rappeutuvan sotilassairaalan korjausta.

Kirurginen osasto muutti Tilkan sairaalaan 7.12.1936. Sotilassairaalan korttelin rakennukset jäivät puolustushallinnon haltuun, mutta uudet käyttäjät olivat jo tulossa.

Vanha lasaretti vuosina 1901-1940

Sanitääriarivarikoksi kutsutun vanhan lasaretin pohjakerrokseen sisustettiin poliklinikkatiloja ja toiseen kerrokseen tuli sairaanhoitajien asuntoja. Asuinhuoneiden ”pape- rointia” mainitaan erikseen.

Ylilääkärin vuosikertomuksissa mainitaan mm. kirurginen poliklinikka ja hammas-, silmä-, korva- nenä- ja kurkkutautilien poliklinikka, hoitajien asuinhuoneita, liinavaate- varasto ja röntgenhuone. ⁵

1 Kauppi 2001 s. 144

2 Sotilassairaalan ylilääkärin vuosikertomukset 1919-1940. Sota-arkisto

3 vuosikertomus 1924

4 Sotilassairaalan ylilääkärin vuosikertomus 1928. Sota-arkisto

5 Sotilassairaalan ylilääkärin vuosikertomukset 1919-1940. Sota-arkisto

7 SAIRAALAKORTTELIN METAMORFOOSI

Korttelin historiassa käynnistyi uusi vaihe 1930-luvulla. Tilkan sotilassairaalan uudisrakennuksen valmistuttua 1936 puolustuslaitos luopui vaihteittain yli sata vuotta sotilassairaalan toimineesta korttelista ja tilalle saapuivat teknikot, insinöörit ja tekniikan alan opiskelijat.¹ Lasaretin itäinen siipirakennus vaurioitui talvisodan ensimmäisessä pommituksessa ja purettiin. Samoin purettiin myöhemmin pesutupa ja koilliskulman puinen talousrakennus.² Pommivauriot ja purkutyöt tekivät tilaa vastaperustetun Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen lippulaivalle.

Teknillinen korkeakoulu laajentaa ja Valtion teknillinen tutkimuslaitos perustetaan

Sotilassairaalan naapurina Hietalahden torin itäpuolella oli vuodesta 1877 ollut Teknillisen korkeakoulun päärakennus ja kysymys laajentumisesta naapurikortteleihin oli jatkuvasti ajankohtainen.³ 1930-luvun alkupuolella keskusteltiin sairaalarakennusten luovuttamisesta korkeakoulun käyttöön, ja 1932 korkeakoulun laboratorio-komitea jätti kauppa- ja teollisuusministeriölle mietinnön sotilassairaalan tontille sijoitettavan tutkimuslaitoksen perustamisesta. Viittä eri laboratoriota käsittävän laitoksen nimikkeenä oli ”rakennuslaboratorio”. Komitean jäsenenä oli mm. professori Jussi Paatela, joka laati arvion rakennuskustannuksista ja laitoksen tilavuuslaskelman,

1 HSH V:2 s. 412

2 valokuva PKL , vrt. valokuva HKM 1940-41, jossa kulma on jo tyhjä. HKM talvinen valokuva (N183153) esittää Abrahaminkadun puoleisen muuratun huoltorakennuksen purkutyömaata. Pommituksissa vaurioitunut vastapäinen asuintalo on rakennustelineiden peitossa.

3 TTK oli vuoteen 1908 asti Polyteknillinen koulu.

Vuonna 1945 ehdotettiin jopa koko Hietalahden torin muuttamista kampusalueeksi, ”opiskelijapuistoksi”, jota reunustaisivat luentosali ja laboratoriot. Michelsen 1993 s. 129

16 000 m³. Vuodeksi 1937 varattiin budjettimäärärahoja laboratoriorakennuksen suunnitteluun ja samana vuonna Jussi Paatela esitteli suunnitelmia Arkkitehti-lehdessä.⁴

Seuraavassa esitettävä yhteenvedo korttelin vaiheista 1940-45 perustuu kirjeeseen vuodelta 1945, jonka Valtion Teknillinen Tutkimuslaitos lähetti puolustusministeriölle. Allekirjoittajana oli tutkimuslaitoksen puolesta Teollisuusliiton puheenjohtaja Martti Levón. Selostuksessa käytetään kirjeen liitteenä olevan asemapiirroksen rakennusnumerointia.⁵

Valtioneuvosto päätti 16.3.1940 että sotilassairaala-alueen rakennukset luovutettaisiin teknilliselle korkeakoululle siinä järjestyksessä kun rakennukset vapautuisivat puolustuslaitoksen käytöstä. Sotilassairaala-alue palautuisi puolustuslaitokselle siinä tapauksessa että korkeakoulu siirrettäisiin muualle. Vanha lasaretti, ns. apteekkirakennus luovutettiin korkeakoululle jo keväällä 1940 ja siihen sijoitettiin puukemian laboratorio (vuoden 1945 asemapiirros, nro 3).

Samana vuonna valtioneuvosto teki TTK:n aloitteesta päätöksen Valtion Teknillisen Tutkimuslaitoksen perustamisesta.⁶ VTT:lle rakennettiin oma uudisrakennus sairaalakorttelin itäreunalle 1941-42. Arkkitehtisuunnittelusta vastasi Jussi Paatela (nro 2a). Lähivuosina pystytettiin korttelin piha-alueelle VTT:n rakennukset 2b ja 2c, piha-alueen keskelle saha ja lasaretin itäpuolelle vajarakennus.

VTT lähetti helmikuussa 1945 puolustusministeriölle

4 Michelsen 1993 s. 67-68. Paatela: ”Rakennuslaboratoriot” Arkkitehti 1937 ss 49-50

5 1408/23.2.1945 VTT / Martti Levón Puolustusministeriölle, VTT arkisto, asemapiirros KA /RakH III laa 718:16

6 TTK:n opettajakollegi teki esityksen ”Valtion teknillisestä tutkimuslaitoksesta” KTM:lle 30.10.1940.

edellä mainitun kirjeen, jossa pyydettiin luovuttamaan tutkimuslaitoksen ja Teknillisen korkeakoulun yhteiseen käyttöön ne korttelin rakennukset, jotka vielä olivat puolustuslaitoksen hallussa. Korttelissa sijaitsi kirjeen mukaan jo joitakin tutkimuslaitoksen ja korkeakoulun laboratoriorakennuksia: sairaalarakennus, jota oli käytetty invalidihuollossa (1a), vahtimestarin asunto (ent. eristyspaviljonki, 1b), vajarakennus (kuormastovaja, 1c) ja puolustuslaitoksen varastona toiminut rakennus, jossa oli sijainnut mm. professori Kompan eräs laboratorio (lasaretin entinen keittiörakennus, 1d). Piirustuksessa esitettiin lisäksi vahtimestarirakennuksen (1b) pohjoispuolella sijaitseva muuntamo.⁷

Kirjeen mukaan VTT:n uudisrakennus oli taloudellisista syistä alun perin toteutettu vain lähivuosien tarpeita ajatellen. Nyt oli lisätila tarpeen, koska toiminta oli laajentunut ja määrärahat olivat yli kaksinkertaistuneet vuodesta 1942 vuoteen 1945. Kirjeessä esitettiin elintarvikelaboratorion laajentamista. Kasvavia tutkimusaloja edustivat myös rakennustekniikka ja metallitekniikka, joiden laboratorioilla oli laajentamistarpeita. Valtion hienomekaaninen laitos oli vuoden 1945 alusta liitetty VTT:n osaksi.

Kirjeessä VTT:n johto esitteli suunnitelman lisätilojen hankkimiseksi ”yksinkertaisimmin ja käytännöllisimmin” sijoittamalla elintarvikelaboratorio, viljantutkimuslaitos ja hienomekaaninen työpaja uudisrakennuksen vieressä sijaitsevaan sairaalarakennukseen (ts. Lagerspetzin varuskuntasairaalaan), joka suhteellisen pienillä muutoksilla voitaisiin korjata esitettyyn käyttöön. Sairaalarakennus ehdotettiin lisäksi Teknillisen korkeakoulun kirjaston väliaikaiseksi sijoituspaikaksi. Kirjeessä suositeltiin että loputkin korttelin rakennuksista luovutettaisiin VTT:n ja TTK:n yhteiseen hallintaan ja mm. tutkimuslaitoksen varastoiksi.

7 N:0 1408/23.2.1945 VTT / Martti Levón Puolustusministeriölle, VTT arkisto, asemapiirros KA /RakH III laa 718:16

VTT:n uudisrakennus

Sotilassairaalan tontille sijoitettavan tutkimuslaboratorion suunnittelu oli käynnistynyt 1930-luvun alussa. Vuodeksi 1937 varattiin budjettimäärärahoja suunnitteleluun ja vielä samana vuonna Jussi Paatela esitteli uuden ”rakennusteknillisen laboratorion” luonnoksia. ¹

Vanha lasarettirakennus selluloosateknologian/puukemian laboratoriona 1942-1969

Teknillisen korkeakoulun ensimmäisenä aluevaltauksena korttelissa oli ns. apteekkirakennukseen, lasaretin entiseen päärakennukseen sijoitettu selluloosateknologian laboratorio. Käyttötarkoituksen muutoksesta puukemian laboratorioksi on säilynyt luonnos vuodelta 1941, ja muutto lienee tapahtunut 1942. ² Aikalaislähteen mukaan rakennus uusittiin jo ennen 1945 ”kokonaan ja varustettiin täydellisellä koneistolla ja välineillä selluloosateknologian opetusta varten”, mutta TKK:n historiasta kirjoittanut Liesto ilmoittaa korkeakoulun puukemian laboratorion muuttaneen sisään vasta 1945. Laboratorion käytössä oli 900 m². ³

Luonnoksen mukaan sisäänkäynnit sijaitsivat keskikäytävän päissä, ja pääsisäänkäynti on länsipäädystä kuten aikaisemmin. ⁴

¹ Michelsen 1993 s. 67-68. Paatela: ”Rakennuslaboratoriot” Arkkitehti 1937 ss 49-50. ”Byggnadstekniska laboratoriet. Arkitekten 10/1937 bihanget s.40

”Rakennusteknillinen laboratorio”, Jussi Paatelan luonnosten esittely. Arkkitehti 10 / 1937

² Muuttoajankohdasta TKK:n arkiston tutkijan Panu Nykäsen ilmoitus lokakuussa 2007

³ Wuolle 1949 s. 548-551. Wuolle, B.: Suomen teknillinen korkeakouluopetus 1849–1949. Hki 1949. Liesto 1988

⁴ Luonnos Rakennushallituksen Helsingin piirikonntori 20.3.1941. KA III Iaa 612 23a 57 M PL34,

Lasaretin siipirakennus vaurioitui talvisodan ensimmäisessä pommituksessa ja purettiin. Tuntematon kuvaaja 1939, HKM

Ensimmäisen kerroksen pihanpuoleisiin huoneisiin on lännestä alkaen sijoitettu selluloosan keitto, varasto, paperintutkimus, konesali ja verstaas. Käytävän toisella puolella on lännestä alkaen vaatesäilytys- ja WC-tiloihin jaettu kulmahuone, lastuvarasto, erikoistyöhuone, konesali ja vahtimestarin asunnoksi jaettu itäinen kulmahuone, josta kylpyhuone työntöy käytävälle.

Toisessa kerroksessa on vastaavalla tavalla pihan puolelle sijoitettu selluloosan keitto, professorin laboratorio, professorin huone, vaakahuone, vahtimestari ja assistenttien huone, kadunpuoleisiin isompiin huoneisiin on sijoitettu harjoitustyösali ja erikoistyötiloja.

Vaikka ei ole selvitetty mitä rakennuksessa oli tapahtunut edellisten vuosikymmenten aikana, voidaan todeta että sisätilat ovat kokeneet huomattavia muutoksia 1940-luvulla. Todennäköisesti kaakeliuuneja on purettu viimeistään tässä vaiheessa ja korvattu keskuslämmityksellä. Maanalaisen kattilahuoneen eristetty savuhormi on rakennettu vahtimestarin asunnon sisäkulmaan. Lähes kaikkiin tiloihin on vedetty vesijohto. Harjoitustyösali näyt-

tää vaatineen yhden tai kahden väliseinän purkamista. Välipohjaan on esitetty puhkaistavaksi aukko selluloosan keittotiloja yhdistävää kierreporrasta varten. ⁵

VTT:n laboratoriot siirtyivät Otaniemeen valmistuneisiin rakennuksiin vuodesta 1955 alkaen. VTT:n uusi päärakennus valmistui Otaniemeen 1975.

Puunjalostustekniikan osasto valmistui 1967. Vuoden 1969 mittaus-piirustuksen mukaan vanhassa lasarettirakennuksessa näyttää silloin olleen jäljellä vain TKK:n kirjavarasto ja vahtimestarin asunto. Vielä 1970-luvulla rakennuksesta käytettiin kuitenkin nimeä ”Puukemia”. ⁶

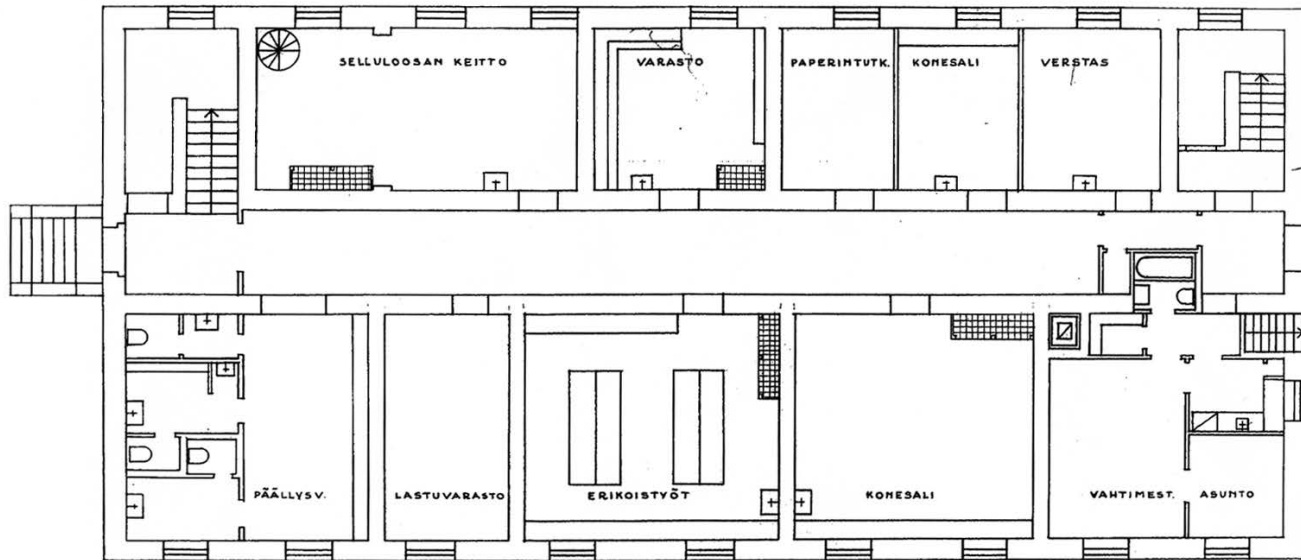
Kun muutospiirustusta verrataan vuonna 1969 laadittuun mittauspiirustukseen, käy ilmi että mitattu huonejako, kuten myös väliseinien ja ovien sijainti, vastaa lähes täysin vuoden 1941 suunnitelmaa. ⁷

⁵ KA RakH III Iaa 612 23a

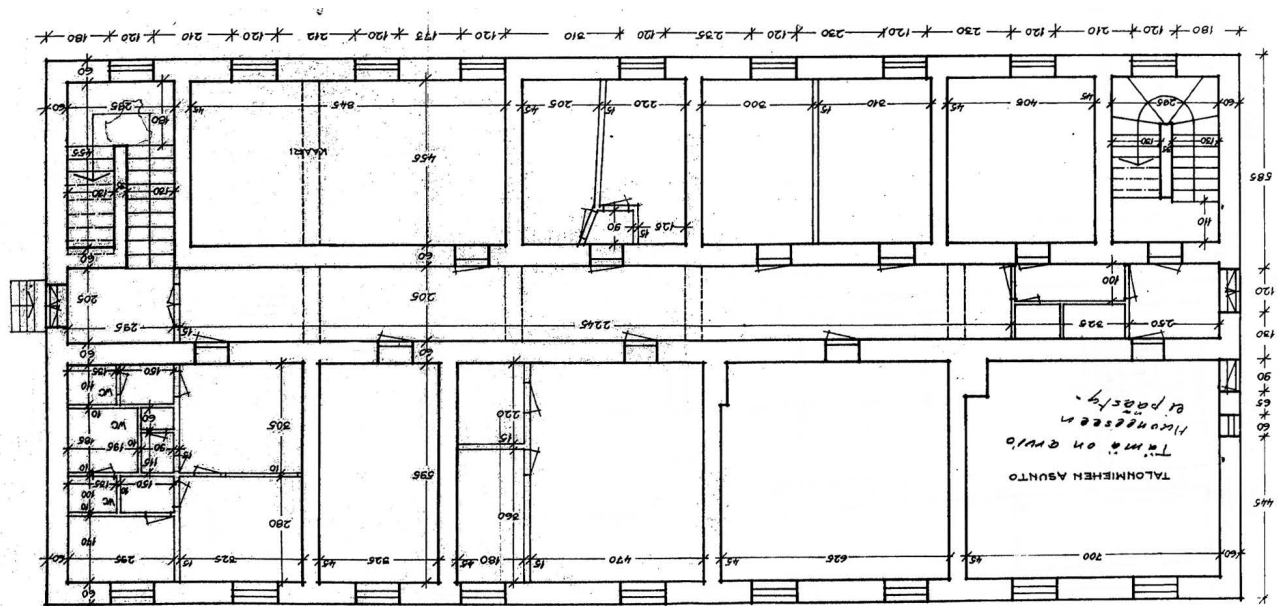
⁶ Mittauspiirustus 30.4.1969, RakH III Iaa 612 23b KA

⁷ Mittauspiirustus, KA

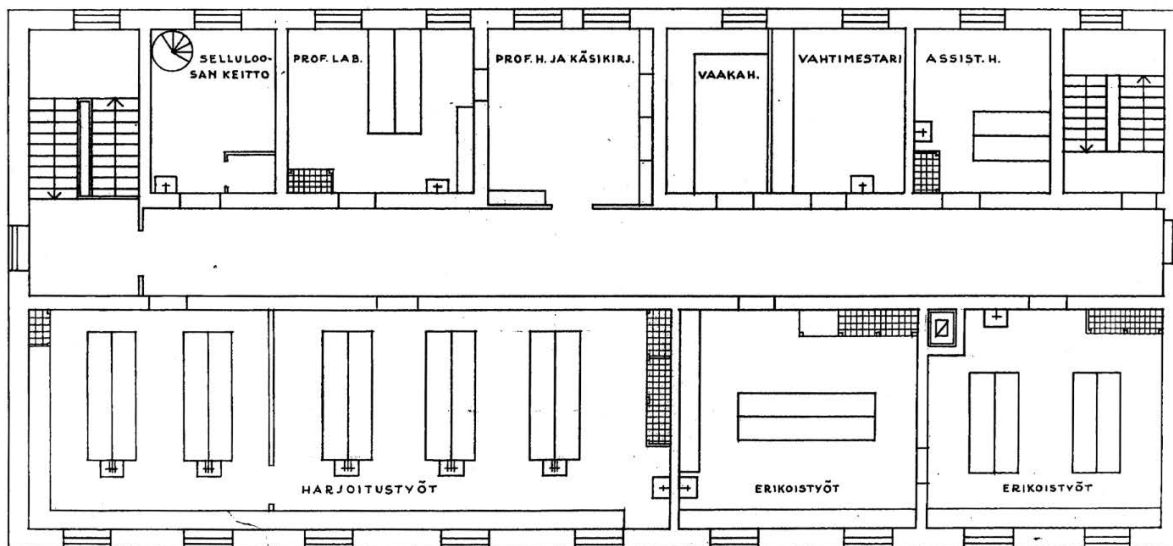
Lasarettirakennus selluloosateknologian/puukemian laboratoriona 1942-1969

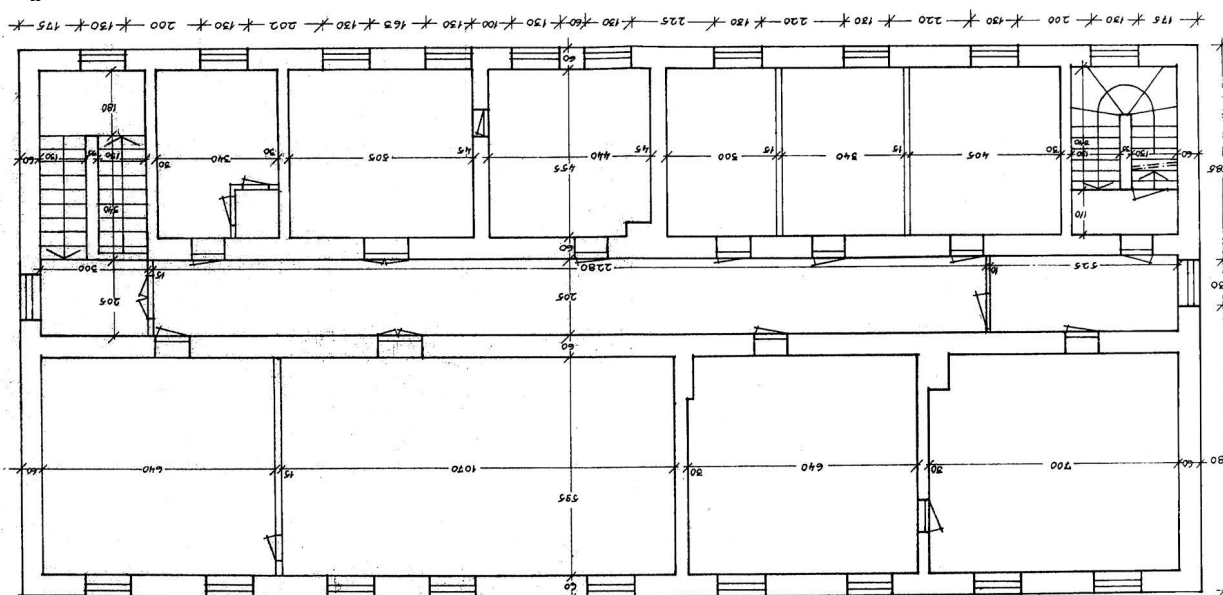
Vanha lasarettirakennus uudessa käytössä. Puukemian laboratorion sijoitussuunnitelma 1941, 1. kerroksen pohjapiirros. KA

Mittauspiirustus 1969, 1. kerroksen pohjapiirros. KA

Vanha lasarettirakennus uudessa käytössä. Puukemian laboratorion sijoitussuunnitelma 1941, 2. kerroksen pohjapiirros. KA

Mittauspiirustus 1969, 2. kerroksen pohjapiirros. KA

8 MUUTOS VIRASTOKORTTELIKSI

Virastokortteliksi 1970-luvulta alkaen

Vuonna 1972 laadittu asemapiirros, jonka otsikko on ”rakentamisen nykyvaihe”, luettelee seuraavia korttelin toimintoja:

- 1 Päärakennus (VTT)
- 2 TKK:n kirjasto (varuskuntasairaala)
- 3 TKK:n puukem. Laboratorio (lasaretti)
- 4 valimo- ja hitsausrakennus (leivintupa)
- 5 puinen asuinrakennus
- 6 vaja
- 7 – 14 kevytrakenteisia varastorakennuksia

Odottaessaan uusien toimitilojen valmistumista Otaniemeen, VTT poti tilaontausta ja pyrki hyödyntämään tarjolla olevia tiloja mahdollisimman tehokkaasti.

Korttelin rakennuksissa oli siihen mennessä ollut monenlaisia eri toimintoja, usein myös rinnakkain samassa rakennuksessa. 1980-luvulla toimistotyöskentely alkoi laboratoriotoininnan rinnalla vallata rakennuksia ja muutostöitä tehtiin sen mukaisesti. Koneellinen ilmanvaihto, sähkö- ja LVI-asennukset alkoivat entistä näkyvämmiin vaikuttaa sisätilojen ilmeeseen.

1980-luvun alussa suojeltiin kolme Kaartin lasaretin korttelin rakennusta.

Teknillisen tarkastuslaitoksen laboratorio- ja toimitiloja sijoitettiin tyhjiillään olleeseen lasarettiin, joka samalla peruskorjattiin. Rakennussuojeluasioista käytiin keskustelua suunnitteluvaiheessa, ja kohteesta kirjoitettiin Museoviraston muistioita ja lausuntoja. Pihan alle rakennettiin uusia laboratoriotiloja.

Korkeakoulutoimintojen ja VTT:n jättämä varuskuntasai-

raala muutettiin toimistorakennukseksi. Konttoristumisen vastapainoksi entinen leivintupa muutettiin Helsingin kaupungin päiväkodiksi.

Vanhaan lasarettirakennukseen laboratorio- ja toimitiloja

1980-luvun alussa alkoi lasaretin uusi peruskorjaus- ja muutostyövaihe. Tarkoitus oli sijoittaa vanhaan rakennukseen Teknillisen tarkastuslaitoksen laboratorio- ja toimitiloja, sekä rakentaa itäpään porrashuoneeseen liittyvä ja pihan alle ulottuva maanalainen uudisrakennus vakaus-toimiston perusvertailutiloja varten.

Vuonna 1980 rakennuksen korjaus- ja muutostyön perustamis- ja esisuunnitelmassa todetaan mm että välipohja ja yläpohja ovat puukannatteisia, sisäkattopinnat ovat osin tikutuksen päälle rapattuja, osin maalattuja puupanelikatkoja. Rakennuksen sanotaan olevan laajan peruskorjauksen tarpeessa. Se oli jäänyt tyhjilleen ja ainoastaan 1. kerroksen vahtimestarin asunto oli käytössä. Kerrosalalaskelman mukaan kerrosala oli 956 m² ja hyötypinta-ala noin 535 m².¹

Arkkitehtuuritoimisto HLS Oy / arkkitehti Eero Lonkan laatimaan suunnitelmaan kuului mm. vuotavan vesikatton korjaus, palopermannon lisäeristys, uusien aukkojen avaaminen muurattuihin väliseiniin, päätyjulkisivujen vanhojen valeikkunoiden avaaminen, kellarin teknisen tilan ikkunoiden muuraaminen umpeen ja ilmanvaihtokonehuoneen rakentaminen ullakolle. Vanhoja ikkunoita ja porrashuoneiden ovia oli tarkoitus kunnostaa, mutta ulko-ovet uusittiin.

1 Perustamis- ja esisuunnitelman kopio, MV RHO A

Museovirasto seurasi suojelukohteen suunnittelua eri vaiheissa. Korjaus- ja muutossuunnitelmista annettiin restaurointitoimiston lausunto 30.6.1981.² Siinä esitettiin julkisivun umpeen muurattujen valeikkunasyvennyksen palauttamista ja todettiin, että sisäkattojen koristelut olivat palauttavissa kolmessa huoneessa (203, 210,213). Vanhoja käsittelykerroksia oli jätettävä uusien pintakäsittelyjen alle. Lausunnossa esitettiin lisäksi mm. hyväkuntoisten vanhojen lautalattioiden säilyttämistä.

Museovirastossa säilytettävä, korjaustyötä koskeva aineisto sisältää erilaisia muistiinpanoja ja lähdetietoja. Niistä ilmenee että rakennuksessa suoritettiin alustava väritutkimus: ”*tutkimuksissa on alakerran käytävätiloista tavattu varhaisempiin vaiheisiin kuuluvia pintakäsittelykerrostumia. Toisen kerroksen pintakäsittelyt uusittiin todennäköisesti kokonaan vuoden 1884 korjauksessa. Näitä ja myöhempiä kerrostumia on löydettävissä tämän kerroksen muutamien huonetilojen seinissä ja sisäkatoissa.*” Restaurointitoimisto piti tärkeänä, että ennen peruskorjauksen aloittamista Kaartin lasaretissa teetettäisiin perusteellisempi väritutkimus. Kirjeessä esitettiin, että kattojen koristemaalaus- ja käsittelyistä jätettäisiin näkyviin näyte niissä tiloissa, joissa vanhoja koristemaalauksia ei tämän korjauksen yhteydessä ollut tarkoitus ottaa esille.³

Museoviraston muistion mukaan *huonetilojen uusien väliseiniä tulisi olla kevytrakenteisia. Jalka- ja kattolistojen osalta vanhoja huonetiloja rajaavissa seinissä piti käyttää vanhan mallista listaa ja uusia huonetiloja muodostavissa väliseinissä selvästi erottuvaa mutta vanhaan sopeutuvaa listaa.*

2 Museoviraston restaurointitoimiston lausunto 30.6.1981, MV RHOA

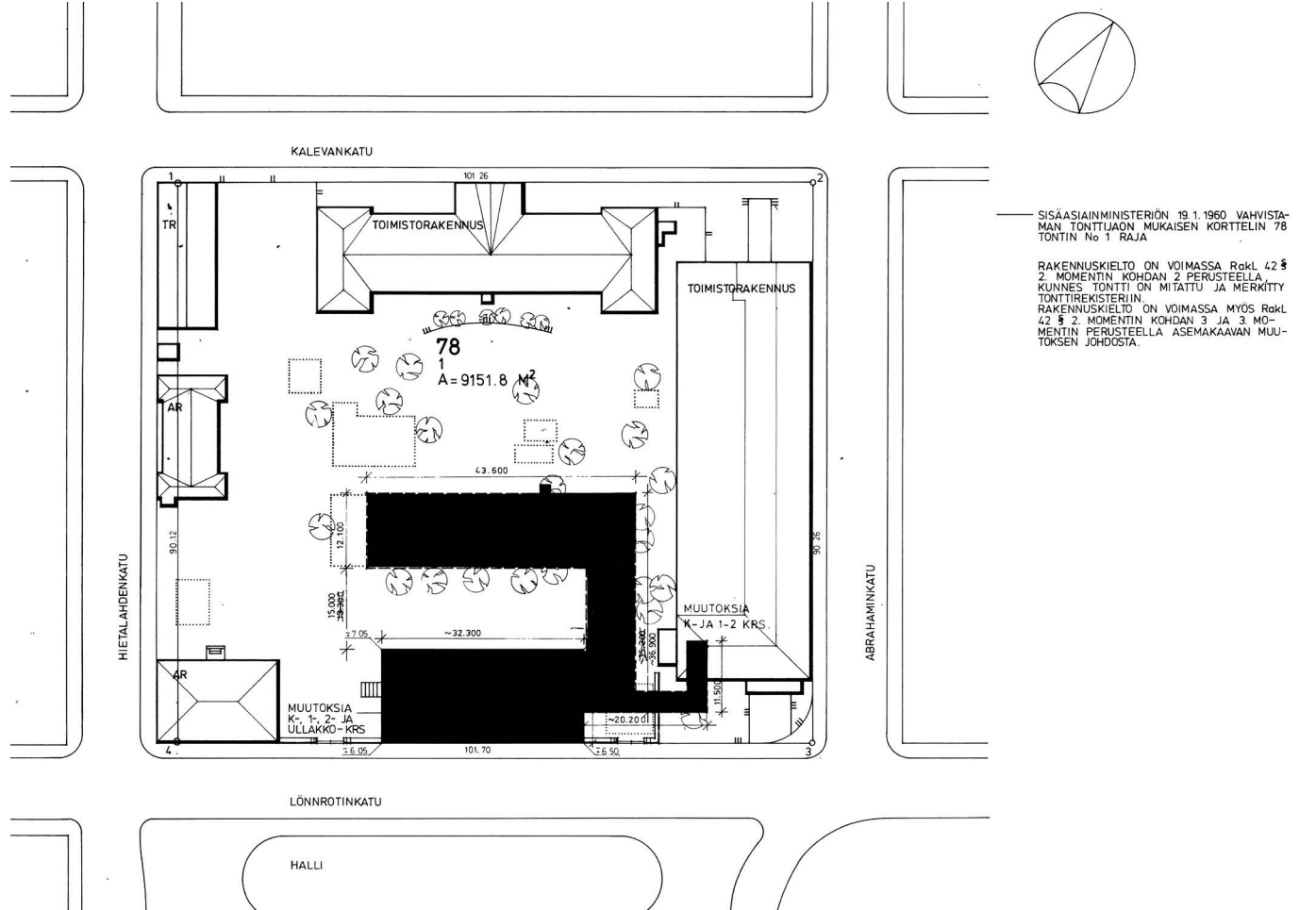
3 Museoviraston kirje 13.10.1982, allekirj. Helinä Koskinen Maire Mattinen MV RHOA

Korjaus-, muutos- ja lisärakennustyön rakennuslupa myönnettiin ensin 1980. Sen jälkeen haettiin rakennustyön aikaisia muutoksia, jotka mm. koskivat poistumistien ovien aukeamissuuntaa ja 1. kerroksen toimistohuoneen väliseinän rakentamista jättämistä.¹

Lasaretin yhteyteen maanalainen laboratoriotila

Rakennushallitus jätti 1983 rakennuslupahakemuksen koskien maanalaisen mittanormaalilaboratorion rakentamista, josta osa toimisi samalla väestönsuojana. Rakennuslautakunnan marraskuussa myöntämän rakennusluvan johdosta Hietalahti-Ruoholahden asukasyhdistys ry esitti valituksen, mutta valitus ei saanut kannatusta lääninoikeuden käsittelyssä joulukuussa.²

Vuodenvaihteen jälkeen jätettiin useita muutoslupahakemuksia. Ensimmäiset hakemukset koskivat tontilla olevien varistorakennusten purkamista ja maanalaisen rakennuksen siirtämistä 1.70 m Kalevankadun suuntaan. Perusteluna oli, että silloin pystyttäisiin säilyttämään olemassa olevia puita kaupunkisuunnitteluviraston toivomusten mukaan. Seuraavaksi haettiin lupaa rakentaa maanalaisen uudisrakennuksen ilmanvaihtojärjestelyihin liittyvät lauhdutintornit viereisen laboratoriorakennuksen pihasiiven katolle.³

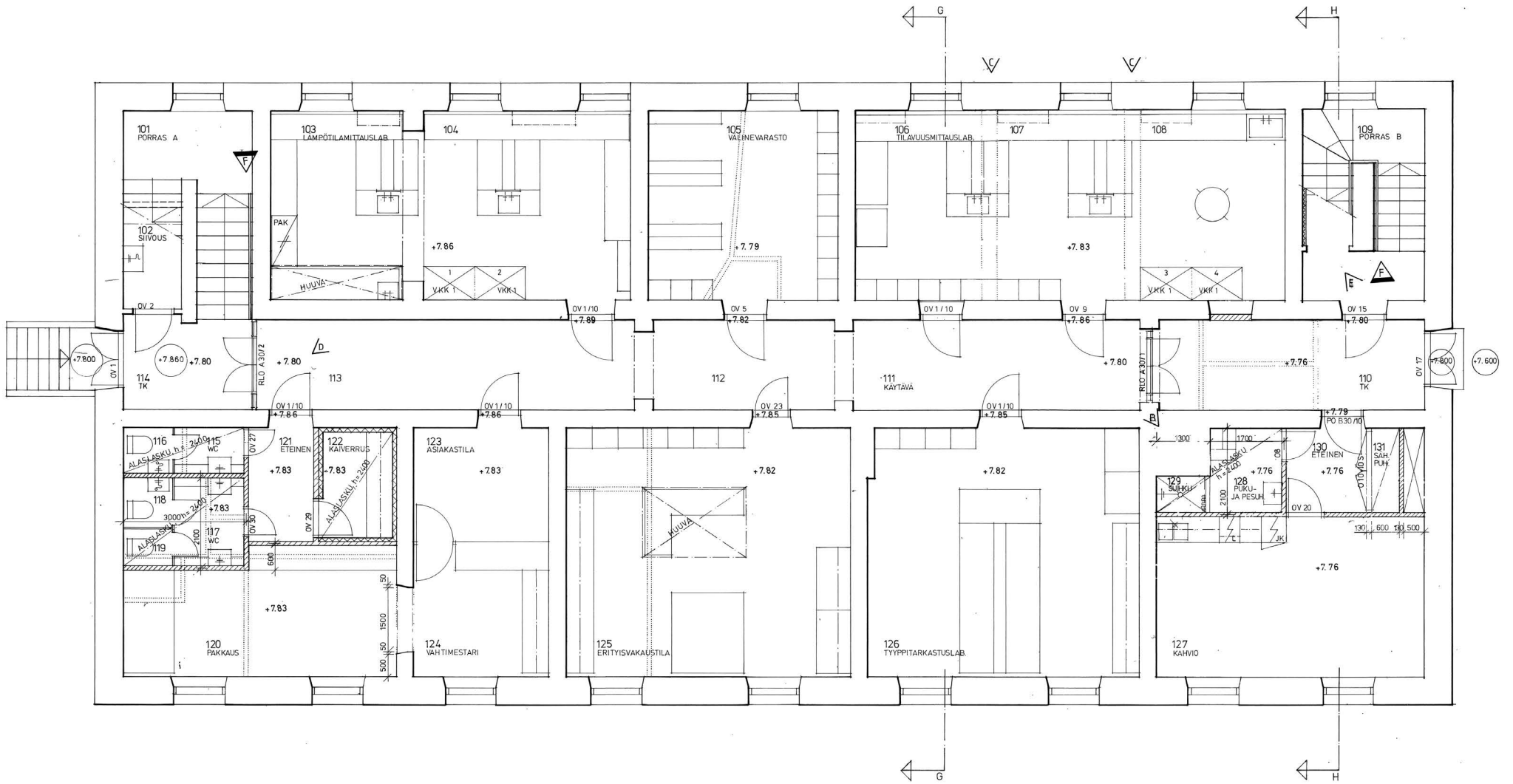

Maanalaisen laboratorion asemapiirros 1983. RVV, SKA

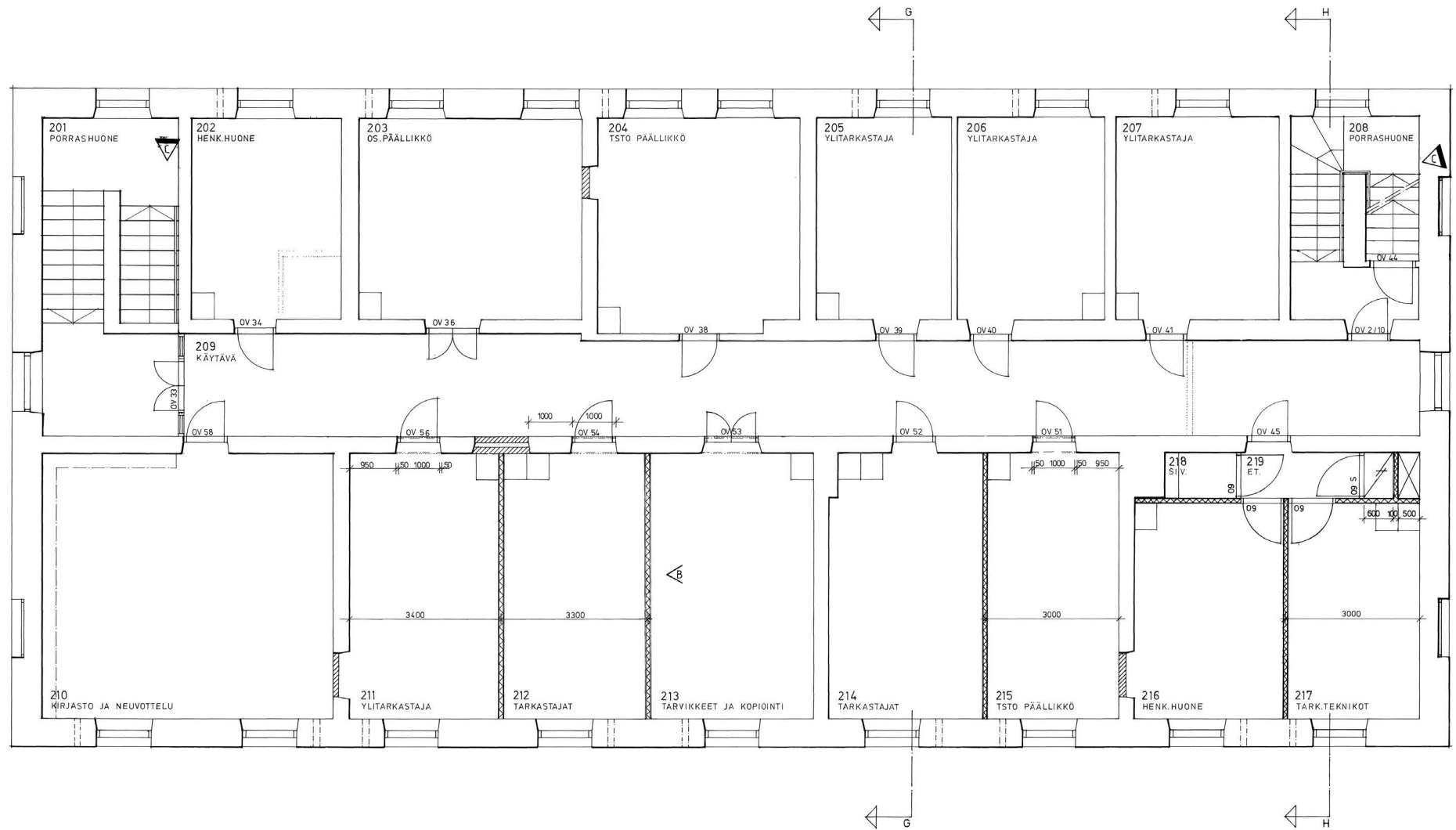
1 Rakennuslupa n:o 4-179-C-80. Rakennusluvan muutos 31.8.81 1542 b n:o 4-1459-C-81

2 Hgin rakennuslautakunta 10.11.1983. Uudenmaan lääninoikeus päätös 21.12.1983 (RVV leima 27.12.1983). Rakennuslupa n:o 4-1741-A-82 myönnetty 08.11.1983. RVV

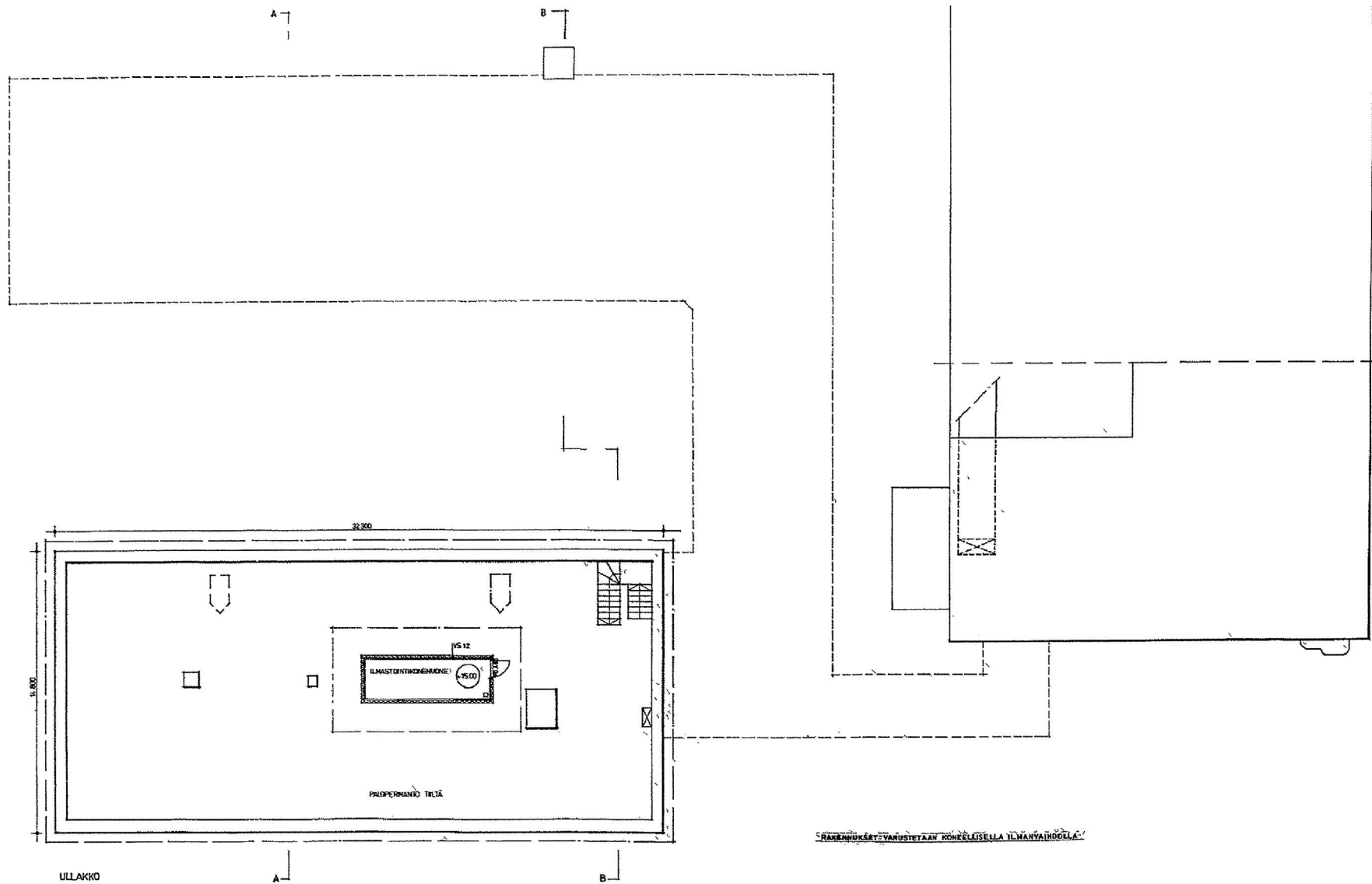
3 Lupahakemukset 2.1 ja 9.1.1984. Lupahakemus 10.2.1984. RVV

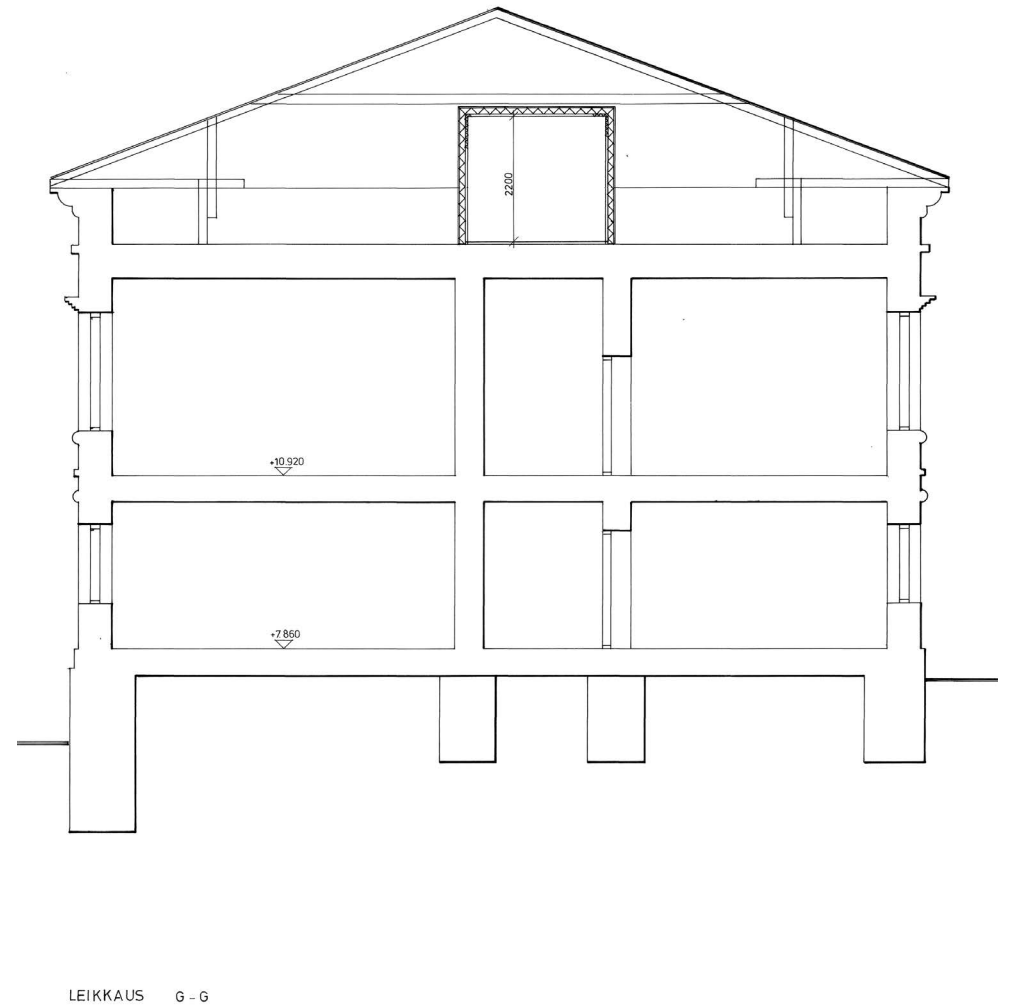
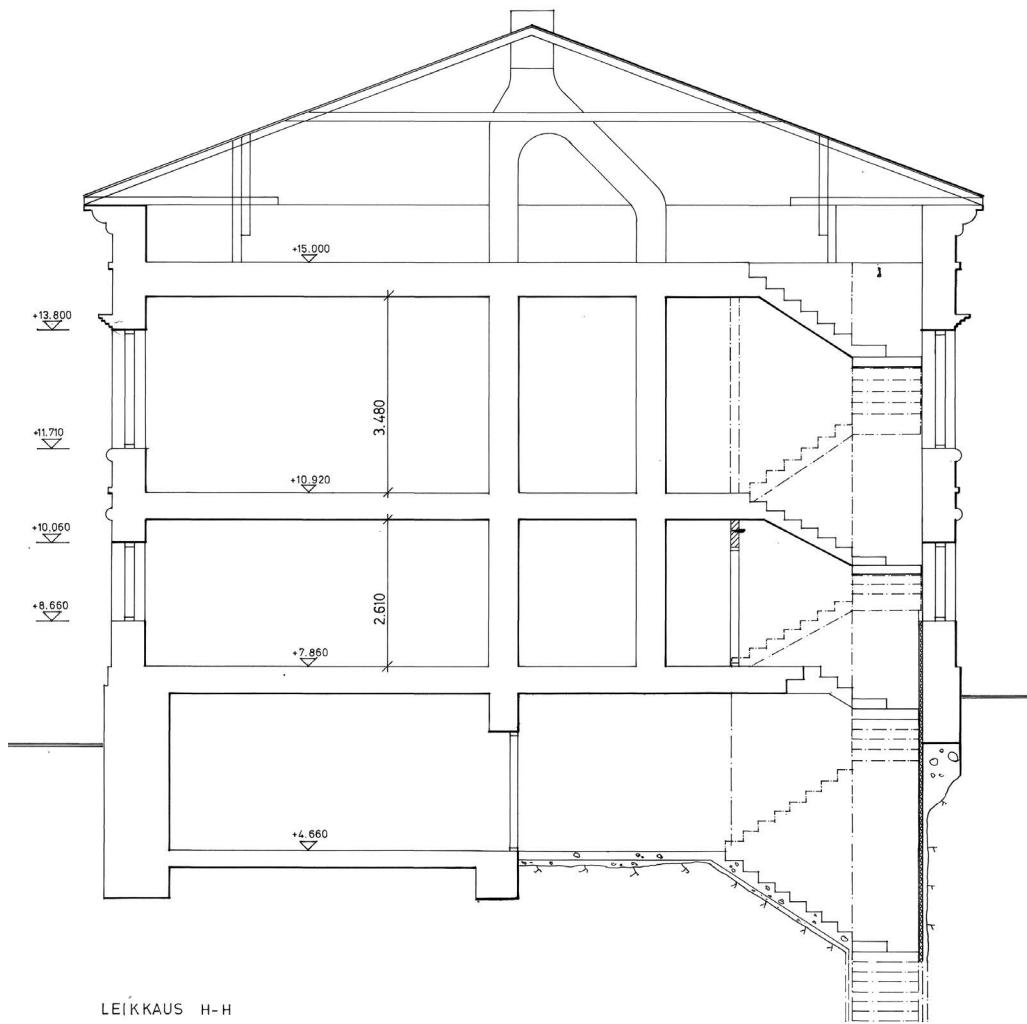
Vanhan lasaretin muutos laboratorioksi. Työpiirustus, pohjapiirros, 1. krs, 1982-1985. Arkk.tsto HLS. RVV, SKA

Vanhan lasaretin muutoslaboratorioksi. Työpiirustus, pohjapiirros, 2. krs, 1982-1985. Arkk.tsto HLS. RVV, SKA

Vanhan lasaretin porrashuoneesta rakennettiin yhteys maanalaiseen laboratoriotilaan. Ullakolle rakennettiin iv-konehuone. Pääpiirustus 1982. Arkk.tsto HLS. RVV, SKA

Vanhan lasaretin muutos laboratoriksi. Työpiirustus, leikkaukset 1982. Arkk.tsto HLS. RVV, SKA

9 NYKYTILANNE JA SÄILYNEISYYS

9.1 Asema kaupunkikuvassa

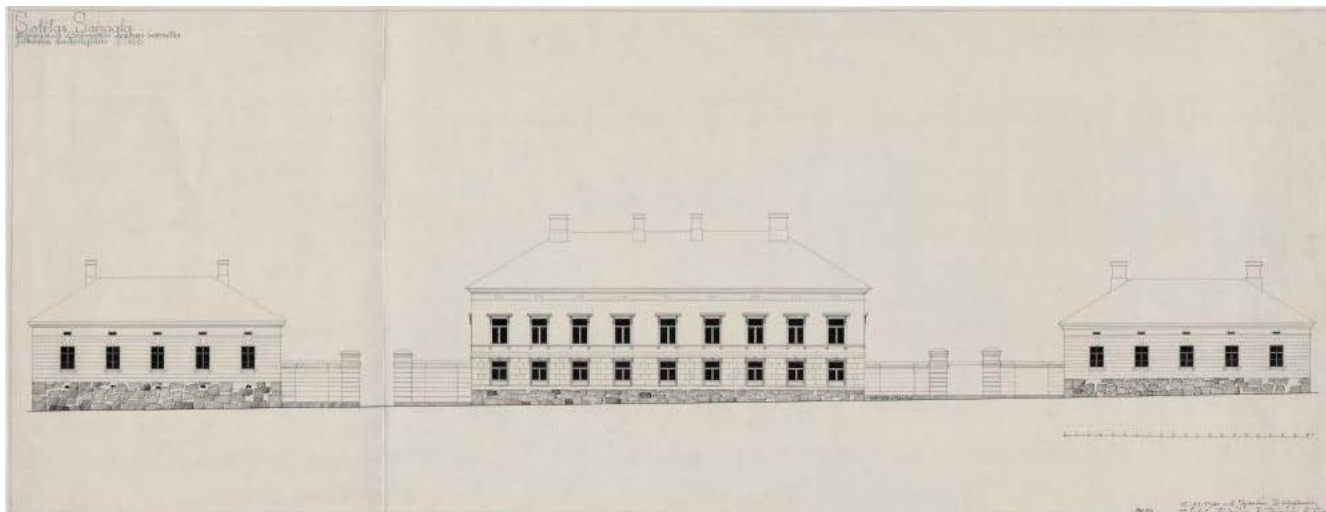
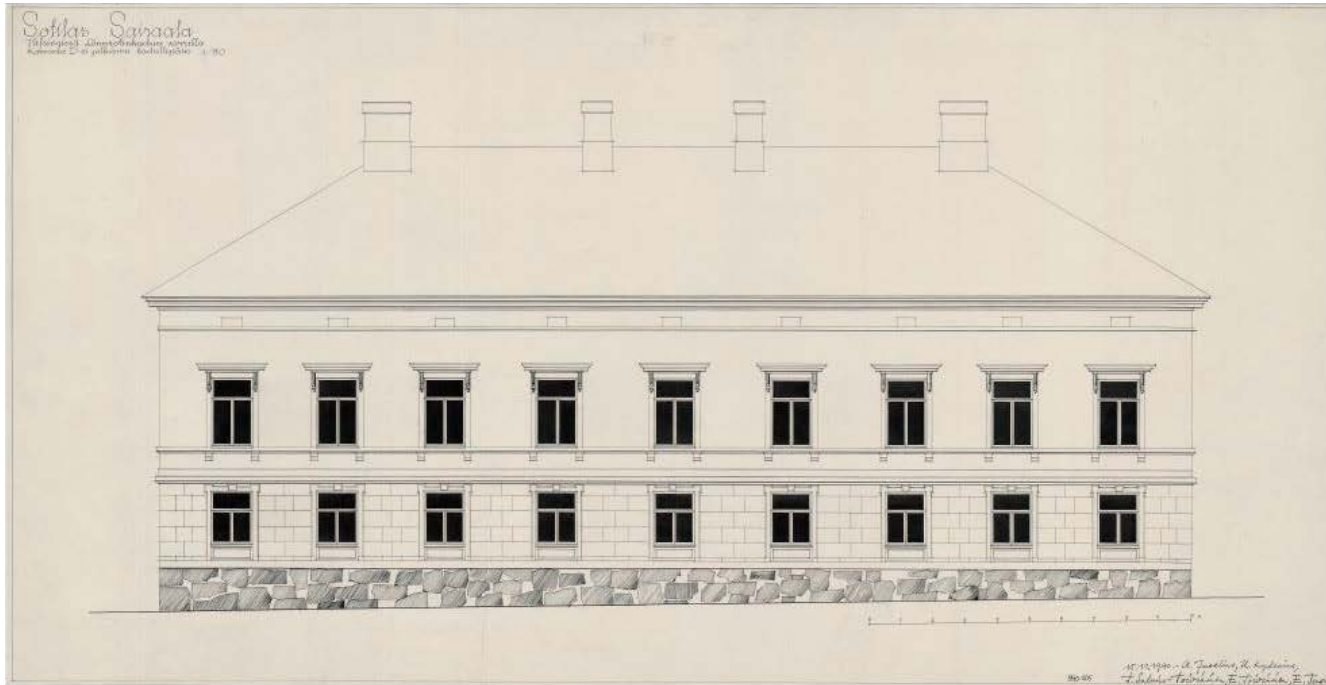
Viistokuva 2007. Helsingin kaupunkimittaus.

Kaartin lasarettiin eteläinen rakennusrintama sijaitsee Hietalahden torialueen pohjoisreunalla. Osana Esplanadi - Bulevardin rakennettua kulttuuriympäristöä Hietalahden tori on valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja Helsingin niemen keskeisiä historiallisia toritiloja. Tori kuuluu J.A. Ehrenströmin vuoden 1817 asemakaavaan, jossa empirien ruutukaava liittyy puistomaisten esplanadien ja aukoiden välityksellä mereen ja jossa Hietalahdentori muodostaa esplanadijärjestelmän läntisen päätteen. (RKY 2009 ja kartta. hel.fi)

9.2 Julkisivut

Lasarettirakennuksen julkisivut toteutettiin noudattaen alkuperäisiä julkisivupiirustuksia vuodelta 1826.

Tärkein julkisivumuutos tapahtui 1880-luvulla, jolloin käyttötarkoituskin muuttui. Silloin suurennettiin ensimmäisen kerroksen kadunpuoleisia ikkuna-aukkoja ja asennettiin 18 uutta ikkunaa. Toiseen kerrokseen asennettiin 20 uutta ikkunaa. Ullakkokerroksen pihanpuoleisiin julkisivuihin ja päätyihin asennettiin 15 uutta ikkunaa.

Toisen kerroksen katujulkisivun kaikkiin ikkunoihin rakennettiin uudet ikkunakehykset konsoleineen. Julkisivu sai uuden kerroslistan ja pohjakerroksen rustikointiin tehtiin muutoksia.

Lasaretin nykyinen, uusrenessanssin sävyttämä ulkoasu on pääpiirteissään säilynyt vuoden 1884 korjauksen ajalta.

Nykyinen vesikatto on konesaumattu peltikate.

Nykyinen väritys noudattaa Helsingin empirekeskustan samanikäisten rakennusten linjaa.

Ikkunoiden nykyinen ulkoasu vastaa 1880-luvun muutoksessa käytettyjä malleja. Ikkunoita ei ole inventoitu selvityksen yhteydessä.

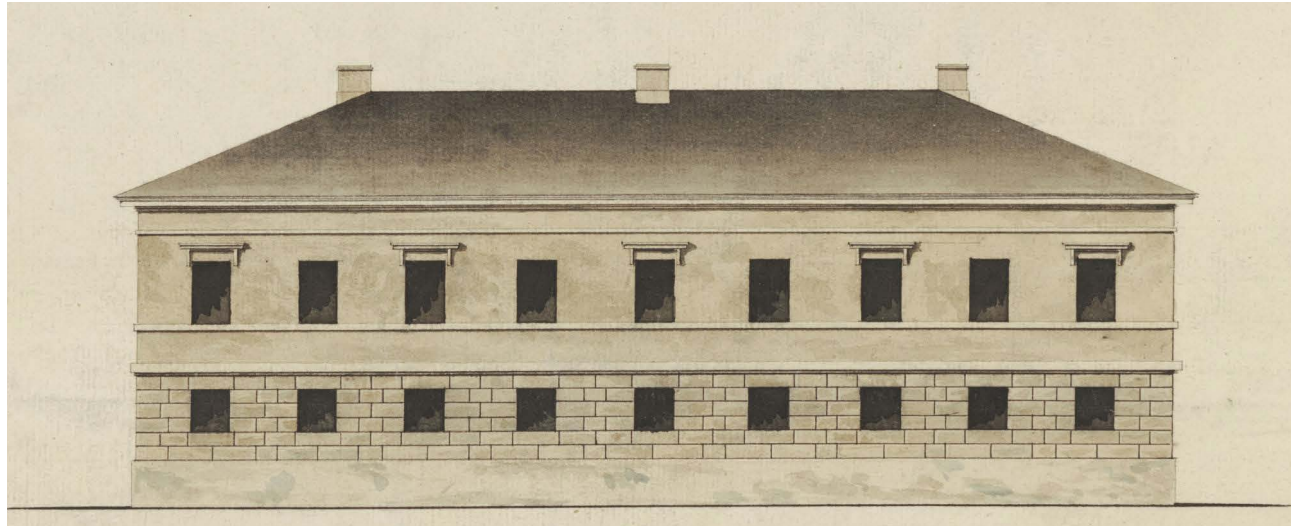
Lönnrotinkadun sotilassairaalan mittauspiirustus on laadittu arkkitehtipiskelijöiden harjoitustyönä 1939-1940; T. Salmio-Toiviainen, U. Kudenius, A. Juselius, E. Tuompo, E. Toiviainen, Aaltoyliopiston piirustuskokoelma.

Vuonna 1827 valmistuneen päärakennuksen julkisivupiirustus esittää kaksikerroksista, aumakattoista, ankan klassista rakennusta, jonka kivisokkelin päältä kohoava 1. kerros on rustikoitu, ts. rappaukseen on urilla jäljitely harkkomuurauksen saumoja. harkkokerroksia on kuusi. Pohjakerroksen ikkunat ovat neliömäiset ja koruttomat, ikkuna-aukkoja korostaa ai-noastaan rustikointiin liitetty palkkiaihe.

Välipohjaa ja toisen kerroksen ikkunoiden alareunaa on korostettu ulkonevalla, kulmikkaalla listalla. Toisen kerroksen ikkunoiden pystysuora muoto ja joka toisen ikkunan päällä konsolien kannattama entablementti (palkistoihe). Kuten yleistä, ajan julkisivupiirustuksissa ei esitetty ikkunajakoa, vaan korostettiin muurattua rakennetta.

Rapatun julkisivun yläosassa on sileä, vaakalistan rajaama friisi. Piirustuksen osa, KA.

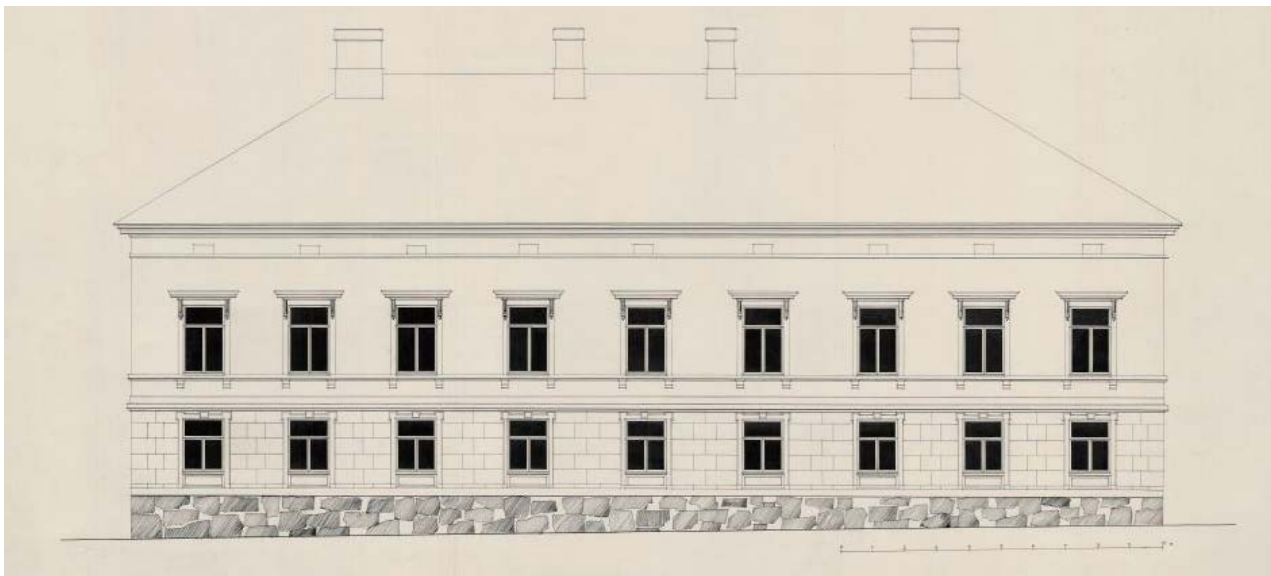
Valokuvaaja E. Hoffersin panoraamakuvassa noin vuodelta 1870 näkyvä julkisivu yksityiskohtineen vastaa tarkkaan alkueräistä julkisivusuunnitelmaa. Kuvassa näkyy myös runsaasti aukotettu, alkuperäistä suunnitelmaa vastaava itäpääty, jonka valeikkunasyvennyksistä suurin osa on myöhemmin muurattu umpeen. Valokuvan perusteella näyttää siltä, että toisen kerroksen ikkunoissa on ollut ristikarmit ja ensimmäisessä kerroksessa pystyvälikarmit. Ikkunalasit ovat neliömäiset. Valokuva HKM

1880-luvun näyttelyplanssissa esitetty, väritetty julkisivupiirustus vastaa hyvin julkisivumuutoksen tussipiirustusta vuodelta 1884. Johtavan lääkärin, sairaalan isännöitsijän ja haavureiden asunnoiksi muutettu rakennus on saanut pelkistettyä uusklassismia koristeellisemman ulkoasun, jossa on renessanssiarkkitehtuurin piirteitä. On mahdollista, että väriyksessä on haluttu korostaa uusia ikkunakehyksiä julkisivupintaa tummemmalla sävyllä.

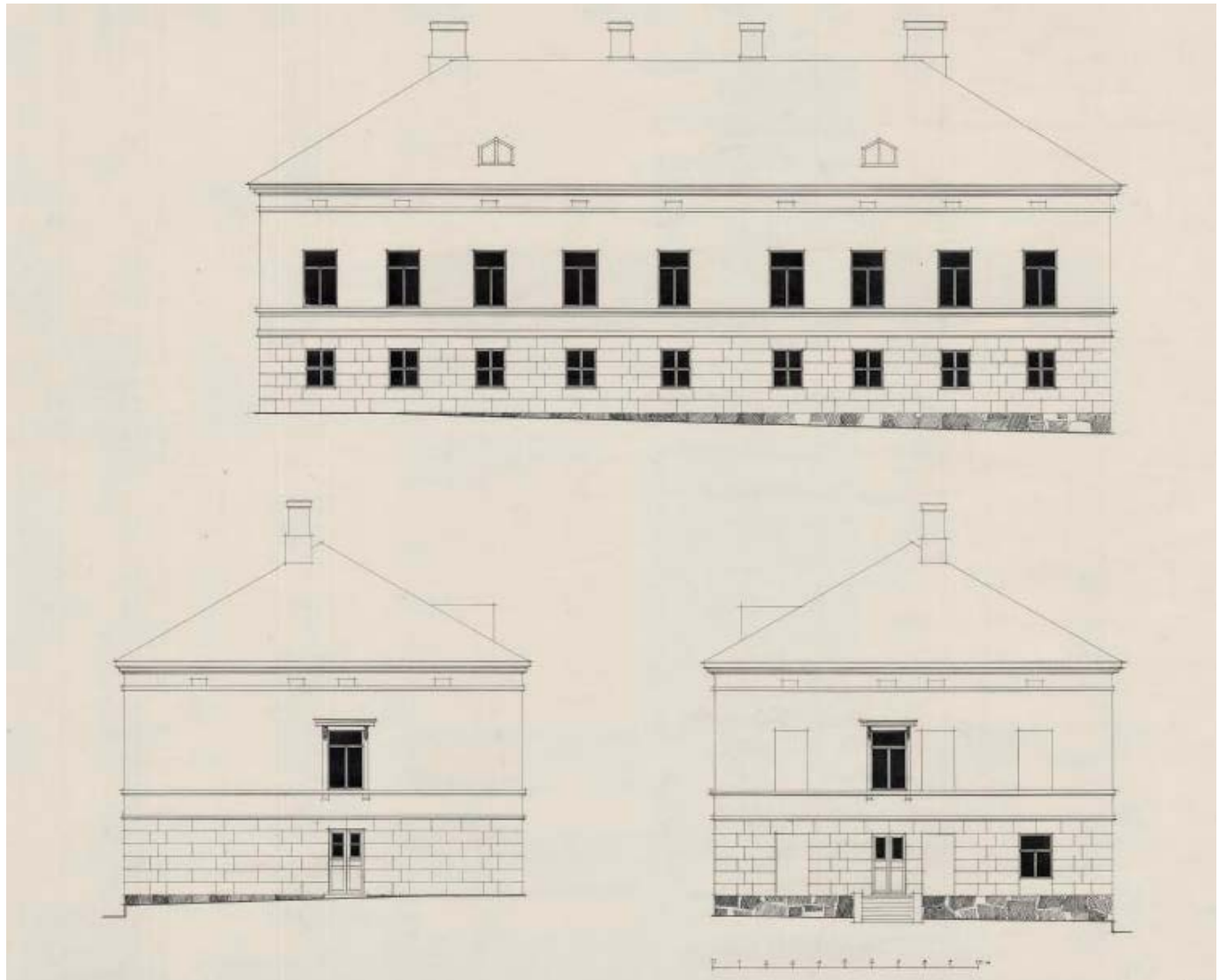
Säännönmukaisuuden tavoittelussa on sokkeli esitetty säännöllisistä kiviharkoista muurattuna, vaikka vanha sokkeli on lohkokivimuuri. Pohjakerros on edelleen rustikoitu, mutta ikkunoita on suurennettu alaspäin ja ikkuna-aukkoihin on liitetty rapatut kehykset. Molempien kerrosten ikkunoissa on uusrenessanssiarkkitehtuurille tunnusomaiset T-karmit. Pääkerroksen kaikki kadunpuoleiset ikkunat ovat saaneet entablementit ja sivuille kehykset, jotka tukeutuvat vaakalistan alapuolelle lisättyihin reliefkonsoleihin. Piirustuksen osa, KA.

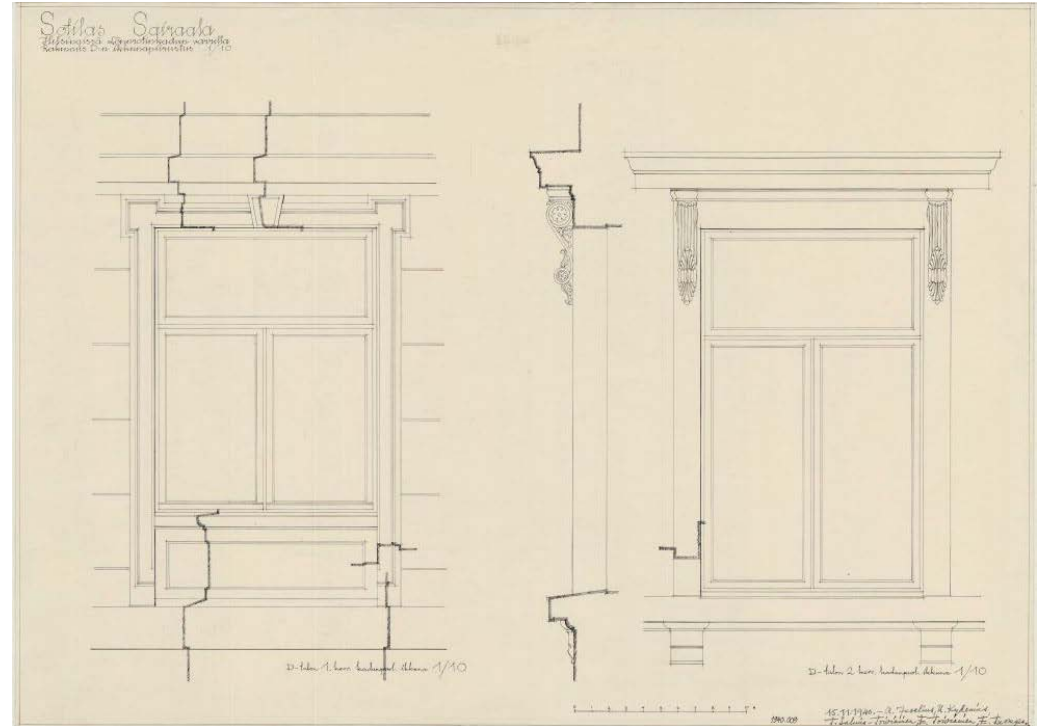
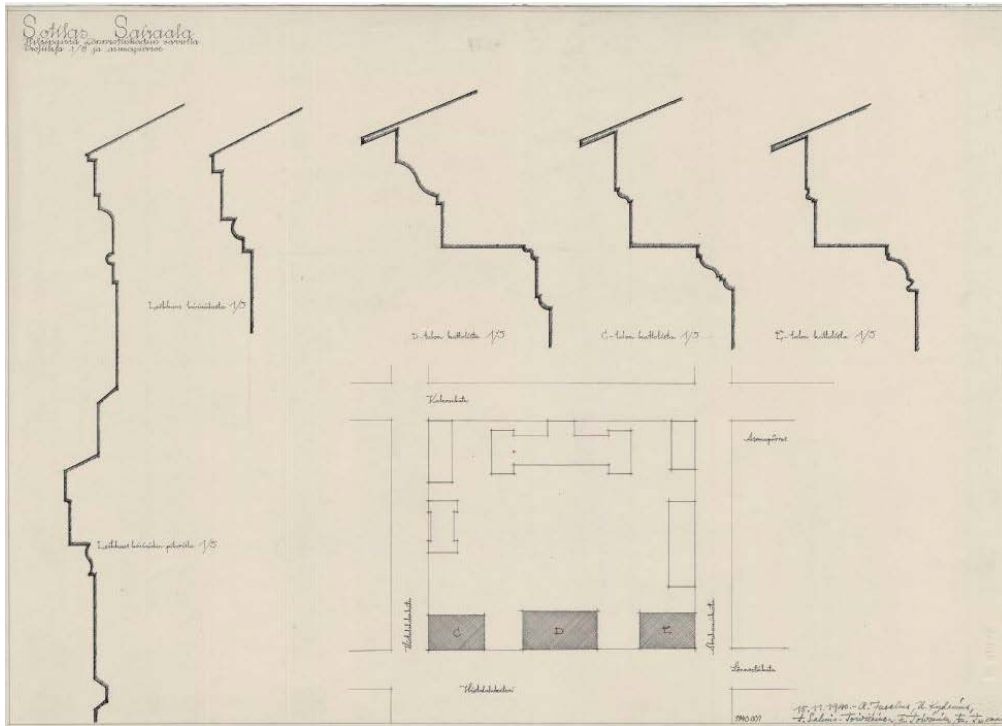
Arkkitehtiopiskelijoiden mittauspiirustus 1939-1940, Aalto-yliopiston arkisto.

Julkisivun ulkoasu vastaa 1880-luvun suunnitelmaa, lukuun ottamatta ylimmän friisin kohdalla esitettyjä ullakon ikkunoihin viittaavia suorakaiteita, joita ei valokuvien perusteella kuitenkaan ole toteutettu kadun puolelle.

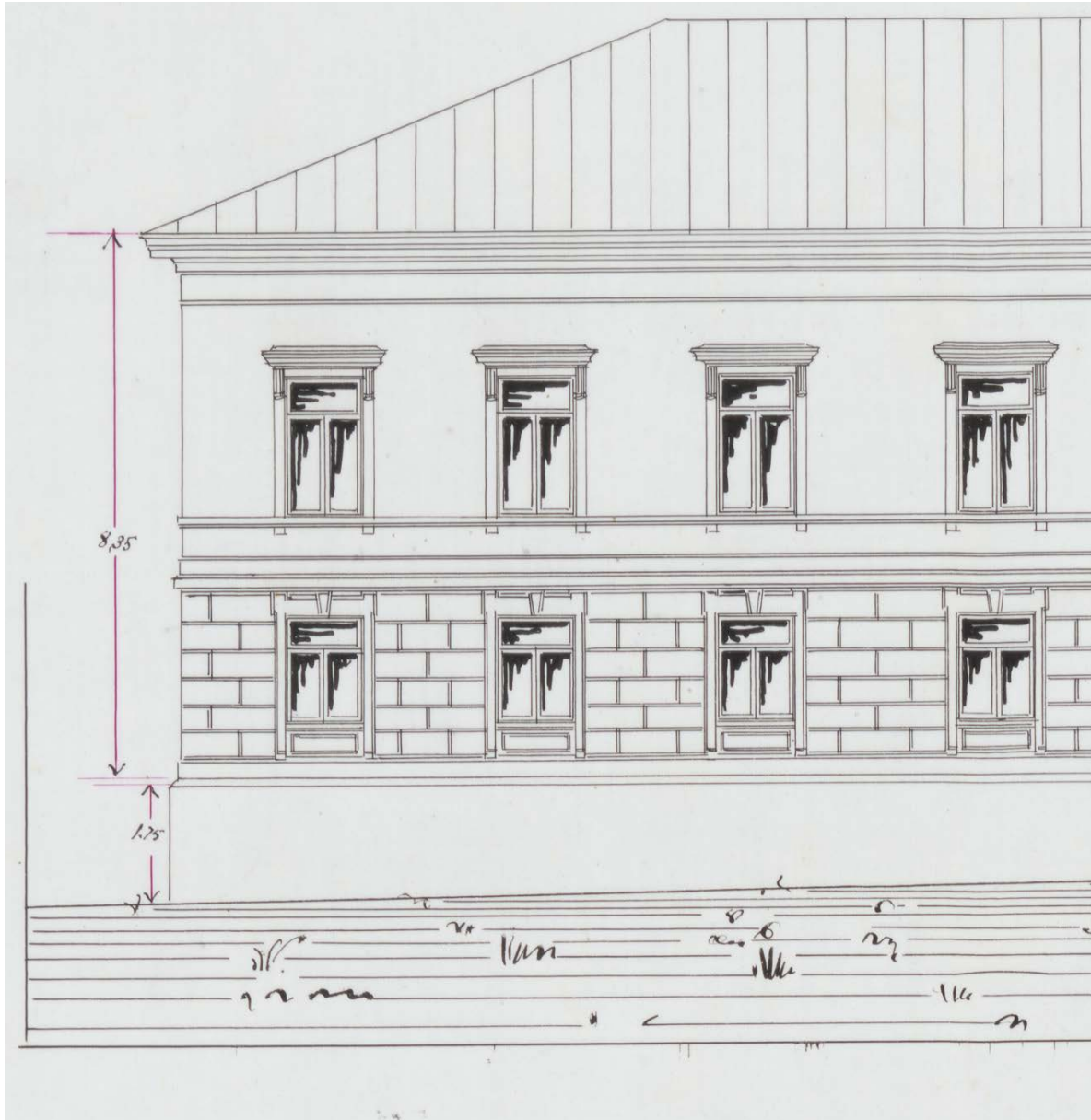
Sokkeli on mittauspiirustuksessa esitetty lohkokivestä muurattuna.

Pihajulkisivu ja päädyt. Mittauspiirustus on laadittu arkkitehtipiskelijöiden harjoitustyönä 1939-1940; T. Salmio-Toiviainen, U. Kudenius, A. Juselius, E. Tuompo, E.Toiviainen, Aaltoyliopiston piirustuskokoelma.

Lönrotinkadun sotilassairaalan julkisivun yksityiskohtien ja ikkunoiden mittauspiirustukset on laadittu arkkitehtiopiskelijoiden harjoitustyönä 1939-1940; T. Salmio-Toiviainen, U. Kudenius, A. Juselius, E. Tuompo, E.Toiviainen, Aaltoyliopiston piirustuskokoelma.

Julkisivupiirustus vuodelta 1884, KA (osa).

Pohjakerroksen ikkuna-aukkoihin on liitetty rapatut kehykset. Molempien kerrosten ikkunoissa on uusrenessanssiarkkitehtuurille tunnusomaiset T-karmit. Pääkerroksen kaikki kadunpuoleiset ikkunat ovat saaneet konsolien kannattamat entablementit ja kehykset, jotka tukeutuvat vaakalistan alapuolelle lisättyihin reliefikonsoleihin.

Päärakennuksen katujulkisivu. Valokuva ajankohta 1950- tai 1960-luvulla. HKM. Kuvassa näkyvät hyvin 2. kerroksen ikkunoiden fortuskat, ts. tuuletuspuitteet. Lohkokivisokkeli on ainakin osittain rapattu ja kellariin on avattu muutamia ikkunoita ja tuuletusaukkoja.

Entisen leipomon ja lasarettirakennuksen katujulkisivu, kuva vuodelta 1967, Constantin Grünberg. HKM. Valokuvan perusteella kuluneen julkisivupinnan väritystä ei voida tarkkaan päätellä, mutta näyttää siltä että ikkunakehykset on maalattu lähes samaan sävyyn kuin julkisivut. Ikkunat on maalattu tummavahalla ruskealla sävyllä.

Länsipääty, kuva vuodelta 1967, Constantin Grünberg. HKM. Tasapainoisen julkisivukokonaisuuden takia suunnitellut valeikkunasävennykset ovat alkuperäisen suunnitelman mukaisia. 1880-luvulla päätyikkunaan lisätty arkkitehtoninen kehysaihe liittyy katujulkisivun "ajanmukaistamiseen", joskin se uhmaa valeikkunasommitelman symmetriaa. Ullakon ikkunoita on pihajulkisivussa ja päädyissä.

Julkisivujen nykytilanne

Länsipääty ja katujulkisivu vuonna 2007. Nykyinen julkisivuväritys on empiren arkkitehtuurille tyypillinen.

Katujulkisivu ja itäpääty vuonna 2007.

Pihajulkisivu, kuva 2021

Katujulkisivun yksityiskohtia

Vesikatto

Nykyinen vesikate on konesaumattua peltiä, perinteisen malliset piiput ja uudet piippurakenteet on pellitetty.

9.3 Sisätilojen muutokset ja säilyneisyys

1820-luvulla rakennetun lasaretin tilajäsentely perustui periaatteessa kahteen pitkittäisseinään ja kahteen huoneriviin, joista suuremmat huoneet oli sijoitettu kadun puolelle. Sisäänkäynnit olivat päädyssä ja pihan puolella. Pohjakerroksen keskikohtaan sijoitettu porrashuone jakoi kerroksen toimintoiltaan erilasiin osiin. Porrashuoneessa, siihen liittyvissä tiloissa ja pohjakerroksen luoteisosassa oli ristiholvit ja kaikesta päätellen kalkkivilattiat. Toisessa kerroksessa oli selkeä keskikäytäväratkaisu, jossa käytävä sai päivänvaloa molemmista päätyikkunoista.

1880-luvulla lasarettirakennuksen toinen kerros muutettiin kokonaan asuinkäyttöön. Kustannusarvion mukaan muutostyö oli perusteellinen, oli mm. tarpeen uusia lähes koko alapohja ja välipohjat.

Ensimmäinen kerros muutettiin pääosin haavureiden ja haavurioppilaiden asunnoiksi, kansilaksi ja koulutustiloiksi. Vanha keskiporras purettiin ja molempiin päätyihin rakennettiin uudet portaat, joista länsipäädyn ”paraati-porras” oli edustavampi. Se johti lääkärin virka-asuntoon, johon kuului kuuden huoneen lisäksi eteinen, keittiö, ruokakomero, vaatehuone sekä erillinen käymälä- ja kylpyhuone ammeineen. Rakennuksen toisessa päässä oli sairaalan isännöitsijän kahden huoneen ja keittiön asunto eteistiloinen. Ainakin 1890-luvun korjausten jälkeen ensimmäisen kerroksen käytävien ja uuden pääportaan alatasanteen lattiapäällysteenä oli asfaltti. Huoneissa oli lankkulattiat, lukuun ottamatta haavurioppilaiden asuinhuoneen (B) asfalttilattiaa ja varastotilan kalkkivilattiaa. Isännöitsijän asuinhuoneissa oli lankkulattiat ja lääkärin asunnossa pääosin korkkimatto, ts. linoleumi. Kylpyhuoneessa oli asfalttilattia.

Vuosikorjauskertomusten perusteella kiinteään sisustuk-

seen kuuluivat 1800-luvun lopulla öljymaalatut panelit, liimamaalatut sisäkatot, liima- ja öljymaalilla maalatut seinät ja lääkärin asunnossa tapetit. Selostuksissa mainitaan myös öljymaalattuja puujalkalistoja. Lääkärin asunnossa mainitaan liimamaalilla maalattuja koristemaalauksia.

1900-luvun alkupuolella vanhan lasaretin pohjakerrokseen sisustettiin poliklinikkatiloja ja toiseen kerrokseen tuli sairaanhoitajien asuntoja. Asuinhuoneiden ”paperointia” mainittiin yllilääkärin vuosikertomuksissa, kuten myös rakennukseen sijoitettu kirurginen poliklinikka ja hammas-, silmä-, korva- nenä- ja kurkkutautien poliklinikka, hoitajien asuinhuoneita, liinavaatevarasto sekä röntgenhuone.

Keväällä 1940 vanha lasaretti, tuolloin ns. apteekkirakennus, luovutettiin Teknillisen korkeakoulun käyttöön ja siihen sijoitettiin puukemian laboratorio.

1880-luvulla toteutettu huonejako säilyi käyttötarkoituksen muutoksista huolimatta 1940-luvulle saakka. Rakennushallituksen Helsingin piirikonttorissa suunnitellut, laboratorio- ja opetuskäyttöön liittyvät muutokset kohdistuivat ennen kaikkea toisen kerroksen, entisen lääkärin asunnon huonejakoon. 1880-luvulta periytyvä kiinteä sisustus säilyi osittain vielä 1980-luvulle ja jonkin verran nykypäiviin saakka.

Aikalaislähteen mukaan rakennus uusittiin ”kokonaan ja varustettiin täydellisellä koneistolla ja välineillä selluloosateknologian opetusta varten”. Laboratorion käytössä oli 900 m². Sisäänkäynnit sijaitsevat keskikäytävän päissä, ja pääsisäänkäynti on länsipäädystä kuten aikaisemmin. Ensimmäisen kerroksen pihanpuoleisten huoneiden käyttötarkoitus oli lännestä alkaen selluloosan keitto, varas-

to, paperintutkimus, kone sali ja versta s. Käytävän toisella puolella oli lännestä alkaen vaatesäilytys- ja WC-tiloihin jaettu kulmahuone, lastuvarasto, erikoistyöhuone, kone sali ja vahtimestarin asunnoksi jaettu itäinen kulmahuone, josta kylpyhuone työntyi käytävälle.

Toisessa kerroksessa oli vastaavalla tavalla pihan puolelle sijoitettu selluloosan keitto, johon johti alakerrasta kierreporras, professorin laboratorio, professorin huone, vaakahuone, vahtimestari ja assistenttien huone, kadunpuoleisiin isompiin huoneisiin oli sijoitettu harjoitustyösali ja erikoistytötiloja.

Vaikka ei ole selvitetty mitä rakennuksessa oli tapahtunut edellisten vuosikymmenten aikana, voidaan todeta että sisätilat kokivat rakaisevia muutoksia 1940-luvulla. Todennäköisesti kaakeliuunit purettiin viimeistään tässä vaiheessa ja korvattiin keskuslämmityksellä. Maanalaisen kattilahuoneen eristetty savuhormi rakennettiin vahtimestarin asunnon sisäkulmaan. Lähes kaikkiin tiloihin vedettiin vesijohto. Harjoitustyösali näyttää vaatineen yhden tai kahden väliseinän purkamista.

Puunjalostustekniikan osasto valmistui Otaniemeen 1967. Vuoden 1969 mittauspiirustuksen mukaan vanhassa lasarettirakennuksessa näyttää silloin olleen jäljellä vain TKK:n kirjavarasto ja vahtimestarin asunto.

Vuonna 1969 laaditut mittaus- ja inventointipiirustukset osoittavat, että 1941 suunniteltu huonejako, kuten myös väliseinien ja ovien sijainti olivat toteutuneet.

1980-luvun alussa alkoi lasaretin uusi peruskorjaus- ja muutosvaihe. Tarkoitus oli sijoittaa vanhaan rakennukseen Teknillisen tarkastuslaitoksen laboratorio- ja toimistotiloja sekä rakentaa itäpään porrashuoneeseen liittyvä

ja pihan alle ulottuva maanalainen uudisrakennus vakaus-toimiston perusvertailutiloja varten.

Lasarettirakennus oli laajan peruskorjauksen tarpeessa. Se oli jäänyt tyhjilleen ja ainoastaan 1. kerroksen vahtimestarin asunto oli käytössä. Rakennus suojeltiin 1980-luvun alussa asetuksen turvin.

Korjaus- ja muutostyön perustamis- ja esisuunnitelmasa todettiin, että väli- ja yläpohjat olivat puurakenteisia. Sisäkattopinnot olivat osin tikutuksen päälle rapattuja, osin maalattuja puupanelikattoja.

Korjaussuunnitelmaan kuului mm. vuotavan vesikaton korjaus, palopermannon lisäeristys, uusien aukkojen avaaminen muurattuihin väliseiniin, päätyjulkisivujen vanhojen valeikkunoiden avaaminen, kellarin teknisen tilan ikkunoiden muuraaminen umpeen ja ilmanvaihtokonehuoneen rakentaminen ullakolle. Vanhoja ikkunoita ja porrashuoneiden ovia oli tarkoitus kunnostaa, mutta ulko-ovet uusia.

Rakennussuojelun tavoitteista käytiin suunnittelun aikana keskustelua ja Museoviraston osallistui suunnittelun ohjaukseen. Museoviraston restaurointitoimiston lausunnossa 30.6.1981 esitettiin julkisivun umpeen muurattujen valeikkunasyvennyksien palauttamista ja todettiin, että sisäkattojen koristelut olivat palautettavissa kolmessa huoneessa (203, 210, 213¹). Vanhoja käsittelykerroksia oli jätettävä uusien pintakäsittelyjen alle. Lausunnossa esitettiin lisäksi mm. hyväkuntoisten vanhojen lautalattioiden säilyttämistä.

Alustavissa väritutkimuksissa löytyi alakerran käytävi-

loista varhaisempiin vaiheisiin kuuluvia pintakäsittelykerrostumia. Toisen kerroksen pintakäsittelyt oli todennäköisesti uusittu kokonaan vuoden 1884 korjauksessa. Näitä ja myöhempiä kerrostumia on löydetty muutamien huonetilojen seinissä ja sisäkatoissa. Restaurointitoimisto esitti, että kattojen koristemaalaus- ja käsittelyistä jätettäisiin näkyviin näyte niissä tiloissa, joissa vanhoja koristemaalauksia ei ollut tarkoitus ottaa esille.

Museovirasto edellytti, että uudet väliseinät tehtäisiin kevytrakenteisina. Jalka- ja kattolistojen osalta vanhoja huonetiloja rajaavissa seinissä piti käyttää vanhan mallista listaa ja uusia huonetiloja muodostavissa väliseinissä selvästi erottuvaa mutta vanhaan sopeutuvaa listaa.

Rakennushallitus jätti 1983 rakennuslupahakemuksen koskien maanalaisen mittanormaalilaboratorion rakentamista, josta osa toimisi samalla väestönsuojana.

Lasarettirakennus tänään, säilyneisyys

Rakennus on ollut tyhjiään ainakin 2000-luvun alusta ja on edelleen 1980-luvun korjausvaiheen leimaamassa asussa.

Pohjakerroksessa on ollut laboratorio- ja taukotiloja, toisen kerroksen huoneetilat ovat olleet toimistokäytössä.

Maanalaiseen, pihan alle työntyvään laboratorioon on rakennettu kulku itäpäähän porrashuoneesta. Sieltä ei ole yhteyttä kivijalan vanhaan kellaritilaan, vaan ainoastaan kulku syvennettyyn ja betoniseinillä vahvistettuun lämmönjakohuoneeseen. Alempana sijaitsevat laajat laboratoriotilat eivät ole käytössä. Lasaretin itäpäädyn edessä on maanalaiseen tilaan johtava, luukulla peitetty kuilu.

Laboratoriohuoneiden lattiapinnoitteena on muovilaatta, käytävällä on muovimatto. Holvattujen porrashuoneiden kalkkikiviaskelmat ovat 1800-luvun korjausvaiheesta. Porrastasanteella on todennäköisesti vanha lautalattia, samoin toisen kerroksen käytävällä. Toimistohuoneiden friisilankun kehystämät lautalattiat näyttävät olevan 1980-luvulta. Jalkalistat ovat profiililistoja. Pohjakerroksen sisäkattojen lautapaneelipintaa kehystävät profiililistat, toisen kerroksen kattopinnot ovat rapattuja.

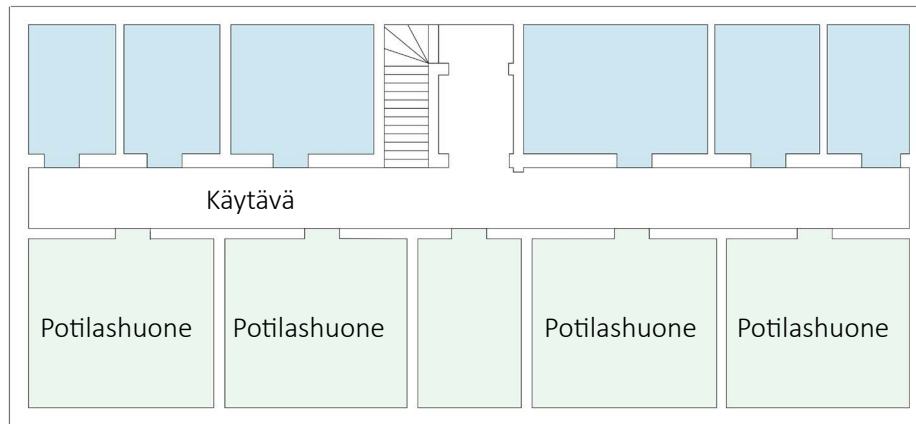
1800-luvun sisäovet ovat jäljellä. Erikoisuutena on itäisen porrashuoneen järeä, ullakolle johtava vanha rautaovi. Ikkunoissa on jälkiä eri vaiheissa suoritetuista korjauksista. Puiteprofiilien tyypit vaihtelevat yksinkertaisesta viistoreunasta ns. tulppaaniprofiileihin ja muihin 1900-luvun vaihteessa käytettyihin malleihin. Ikkunaheloituksia on pääosin uusittu. Ikkunapenkit ovat maalattua puuta. Pohjakerroksen käytävällä on kaksi osastoivaa rautalankalasiovea 1980-luvulta.

Toisen kerroksen lounaiskulman huoneessa, joka aikanaan kuului sairaalan lääkärin virka-asuntoon, on maalattu katto- ja seinäpintojen sabluunakuviota, rajaviivoja ja värikenttiä vanhan mallin mukaan. Muualla ei ole näkyvissä koristemaalauksen näytepintoja, vaikka niistä on museoviraston arkistossa dokumentointipiirustukset.

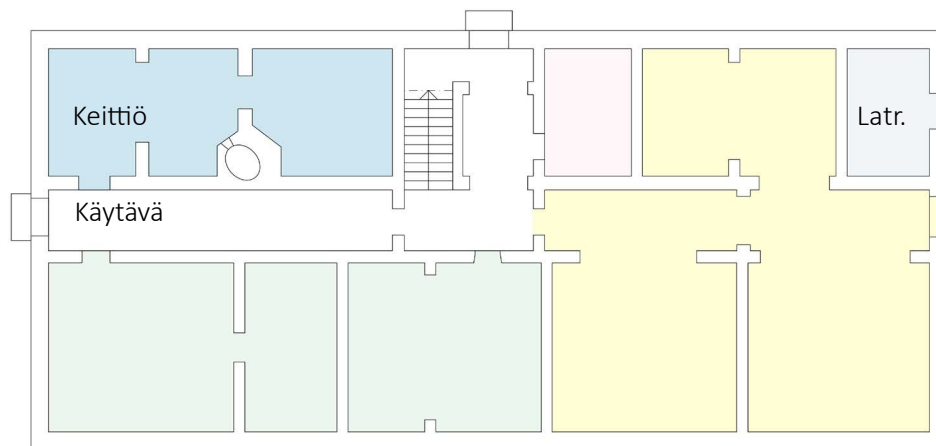
Rakennuksessa on patterilämmitys ja koneellinen ilmanvaihto. Pohjakerroksen laboratoriotilojen katossa on käytävään vieressä LVI-asennusvyöhyke, jossa paikoin on näkyvissä putkilinjaryhmä, paikoin alaslaskettu levykatto. Ikkunaseinällä kulkee sähköasennusten johtokouruja.

¹ Museoviraston käyttämät huonenumerot eivät todennäköisesti vastaa nykyisiä.

Tilajako 1820-luvulla

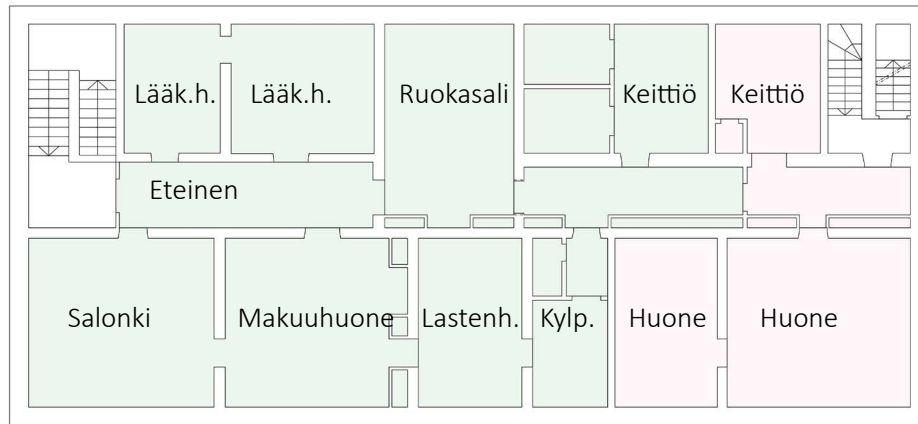

2. kerroksen alkuperäinen tilajako

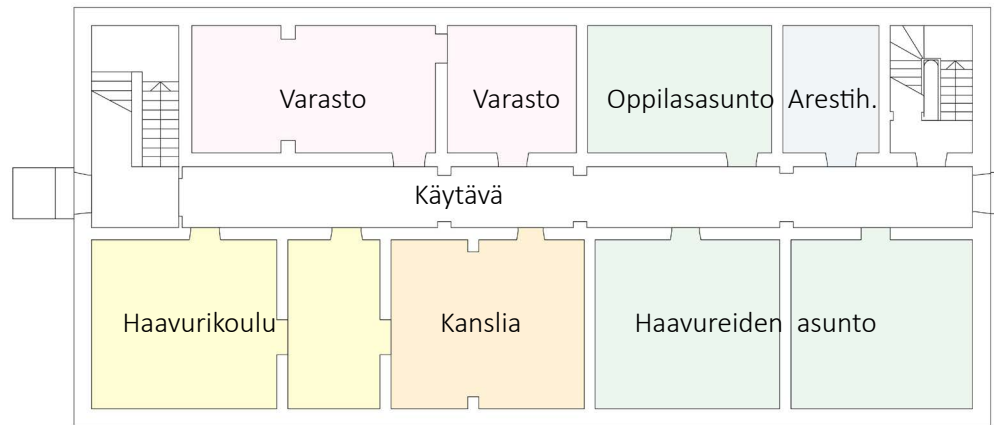

1. kerroksen alkuperäinen tilajako

Tilajako 1880-1890-luvuilla

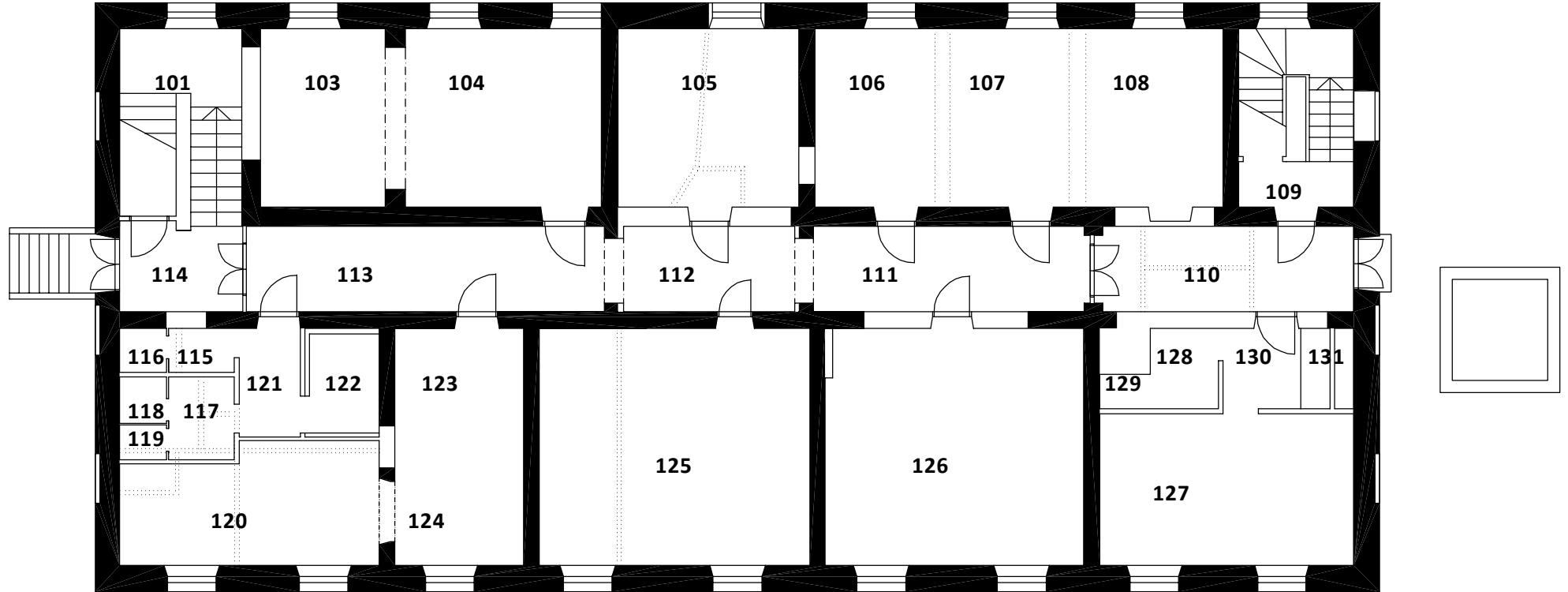

2. kerroksen tilajako 1880-1890-luvuilla, vasemmalla lääkärin asunto, oikealla isännöitsijän asunto

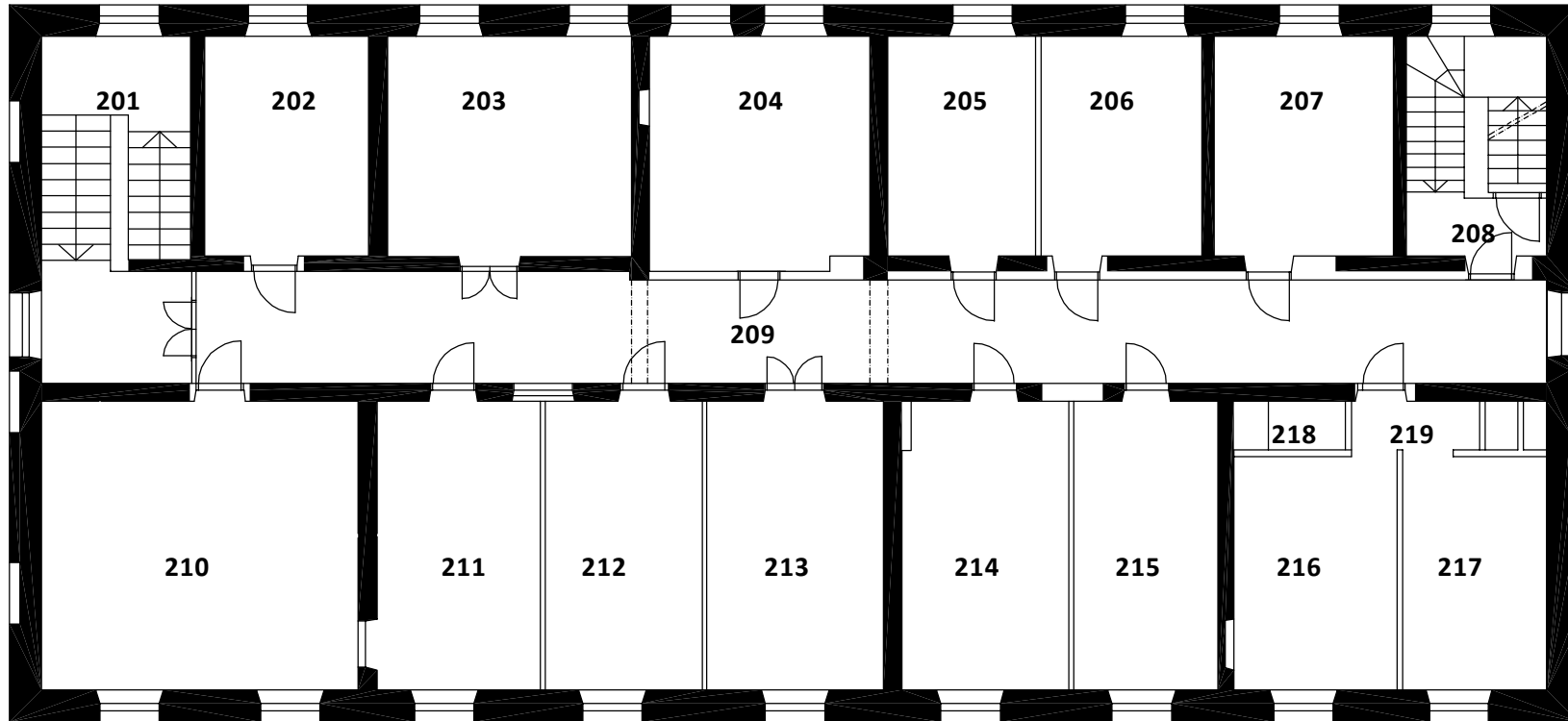

1. kerroksen tilajako 1880-1890-luvuilla

Sisätilojen säilyneisyys

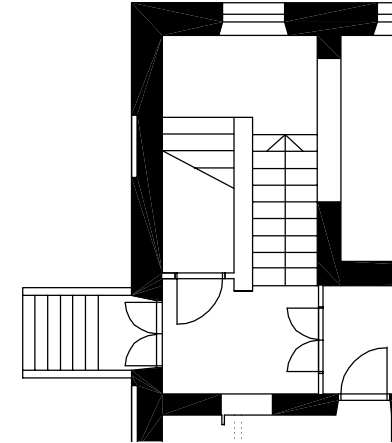

1. kerros, nykytilanne. Säilyneet muuratut rakenteet vuodelta 1826 on esitetty mustattuina.

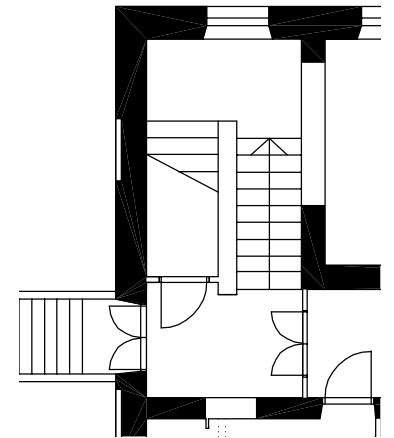
2. kerros, nykytilanne. Säilyneet muuratut rakenteet vuodelta 1826 on esitetty mustattuina.

114 Tuulikaappi, porrasaula

Muovilaattalattia
Kalkkikiviporrasakelmat, rihlattu pinta
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Lautapanelikatto
Profiloitu kattolista, puuta
Rapatut seinät, panelimaalaus
Teräslasipalo-ovet, rautalankalasia
Peiliovi siivouskomeroon, mahdollisesti uudehko
Peltiradiaattori

101 / 201 Pääporras

Ks. myös s. 72.

113 Käytävä

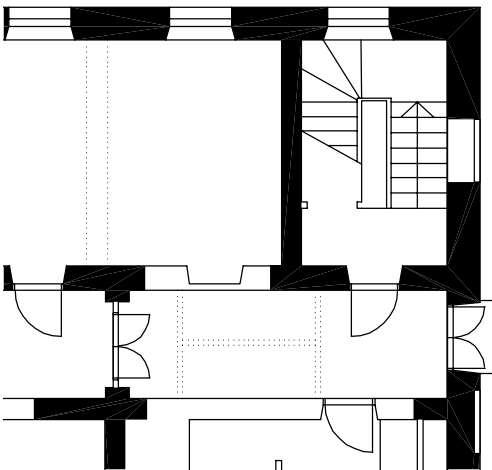
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Lautakatto
Profiloitu kattolista puuta
Rapatut seinät, matala panelimaalaus
Peiliovet yleensä kunnostettuja? suippopäiset saranat;
uudet painikkeet ja lukot
Profiloidut ovilistat
Puukynnykset
Sähköt pinta-asennuksella
Segmenttikaariholvi poikittaisseinässä

111 Käytävä

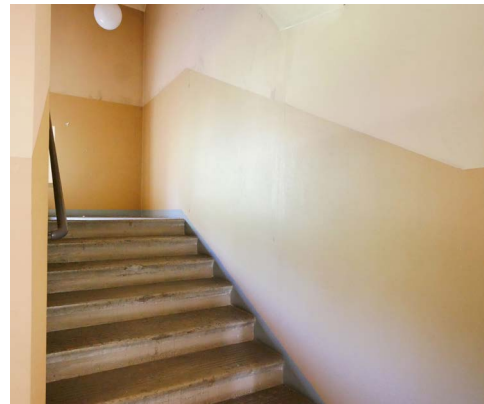
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Lautakatto
Profiloitu kattolista puuta
Rapatut seinät, matala panelimaalaus
Peiliovet yleensä kunnostettuja? suippopäiset saranat;
uudet painikkeet ja lukot
Profiloidut ovilistat
Puukynnykset
Sähköt pinta-asennuksella
Segmenttikaariholvi poikittaisseinässä

110 Tuulikaappi

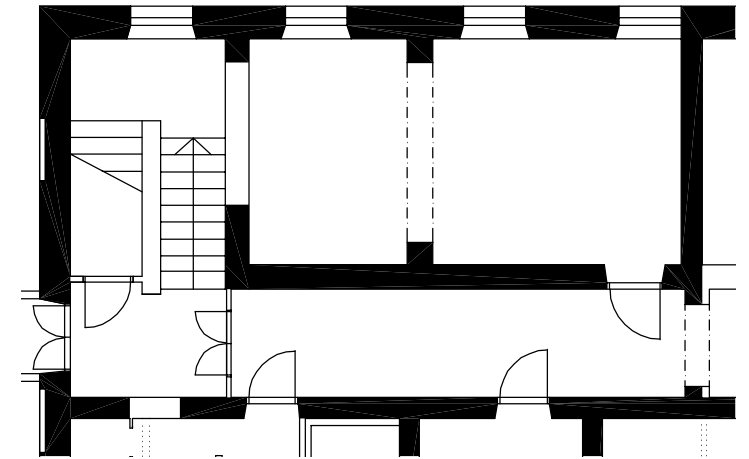
Muovimattolattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Lautapanelikatto
Profiloitu kattolista puuta
Rapatut seinät, valkea
Uudehkot palo-ovet, rautalankalasia
Peiliovi eteiseen 130 ja 4-peiliovi porrashuoneeseen
(täysranskalainen); uusitut helat
Peltiradiaattori

109 Porras

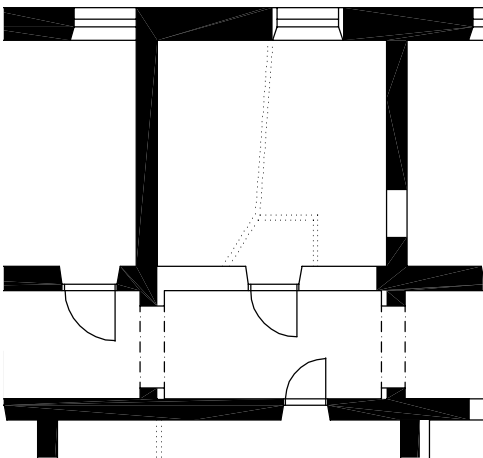
Kalkkikiviporrasaskelmat, rihlattu pinta
Rapatut seinät, valkea; panelimaalaus
Holvattu katto

103-104

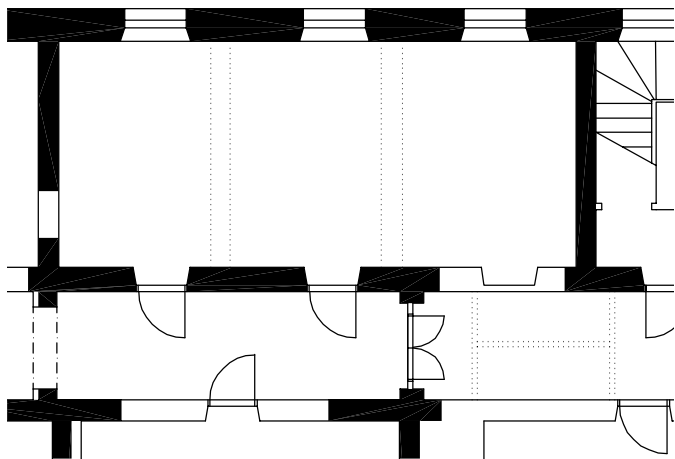
Muovilaattalattia, lattiakaivot
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Laakea koriholvikaari poikkiseinässä
Rapattu katto, profiloitu kattolista
Puuovi, peilimalli
Maalattu puukynnys
Ovismyygit
Sähköjohdot pinta-asennuksena
Kaapelikouru

105

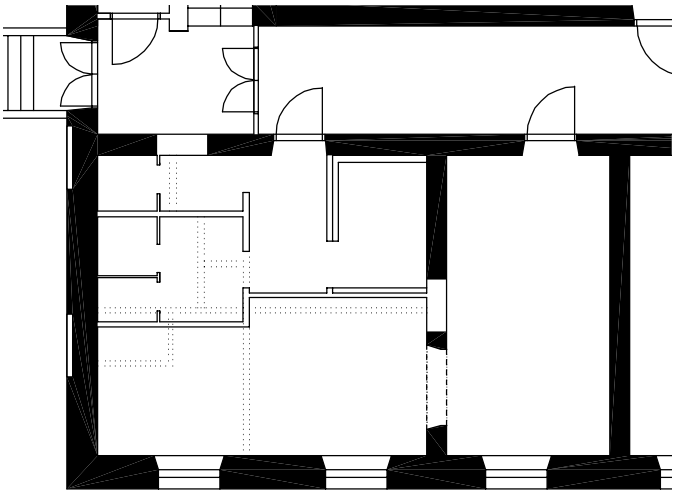
Muovilaattalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Helmiponttikatto, profiloitu puukattolista
Puuovi, peilimalli
Maalattu puukynnys
Ovismyygit
Sähköjohdot pinta-asennuksena
Kaapelikouru

106-108

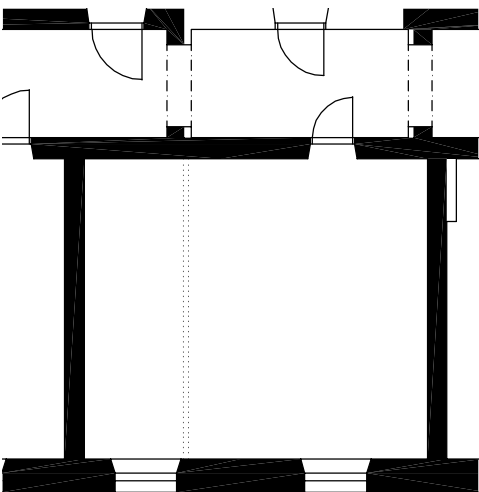

Muovilaattalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Tasoitettu katto, profiloitu kattolista
Puuovi, peilimalli
Maalattu puukynnys
Sähköjohdot pinta-asennuksena
Kapelikouru
Levyradiaattorit

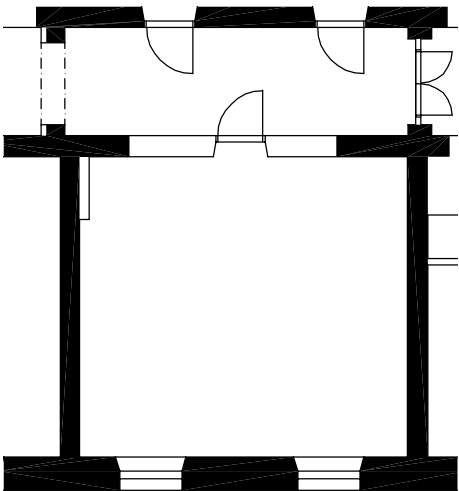
120,123-124

Muovilaattalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Helmiponttikato, profiloitu puukattolista
Puuovi, peilimalli
Maalattu puukynnys
Ovismyygit
Sähköjohdot pinta-asennuksena
Kaapelikouru

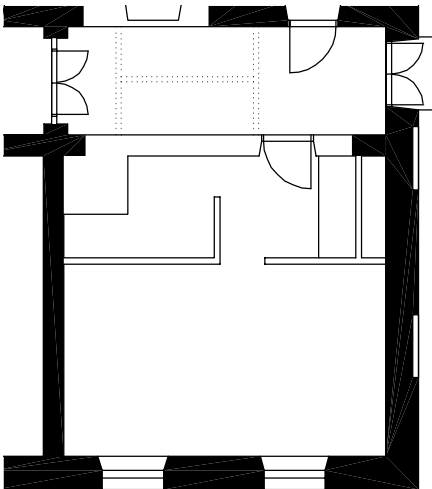

Muovilaattalattia
 Profiloitu puujalkalista, uudehko
 Rapatut seinät, valkea
 Helmiponttikato, profiloitu puukattolista
 Kipsilevykattokotelo
 Puuovi, peilimalli
 Maalattu puukynnys
 Sähköjohdot pinta-asennuksena
 Ikkunaseinällä kaapelikouru
 Levyradiaattorit

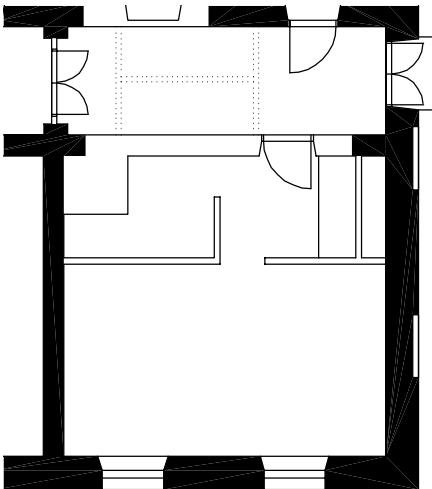
Muovilaattalattia
 Profiloitu puujalkalista, uudehko
 Rapatut seinät, valkea
 Helmiponttikato, profiloitu puukattolista
 Puuovi, peilimalli
 Maalattu puukynnys
 Sähköjohdot pinta-asennuksena
 Ikkunaseinällä kaapelikouru
 Levyradiaattorit

127 (130)

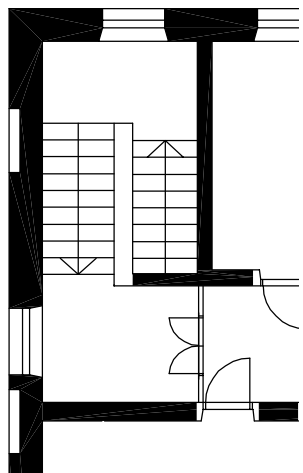
Muovilaattalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Helmiponttikato, profiloitu puukattolista
Nelipeilinen puuovi
Maalattu puukynnys
Profiloidut ovielistat, ulottuvat lattiaan, vierestä lähtee jal-
kalista (ei alkuperäisen asennustavan mukainen)
Sähköjohdot pinta-asennuksena
Ikkunaseinällä kaapelikouru
Levyradiaattorit

130 Välikö

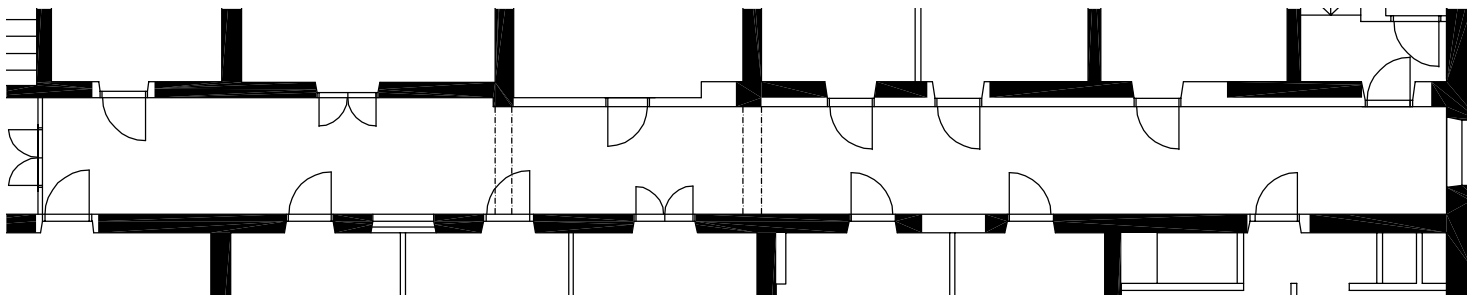
Muovilaattalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
levyalakatto, tarkastusluukku
sähkökeskustaapi
Kolmi- ja nelipeilipuuovet
Maalatut puukynnykset
Profiloidut oviolistat, ulottuvat lattiaan, vierestä lähtee jal-
kalista (ei alkuperäisen asennustavan mukainen)

201 Porrashuone

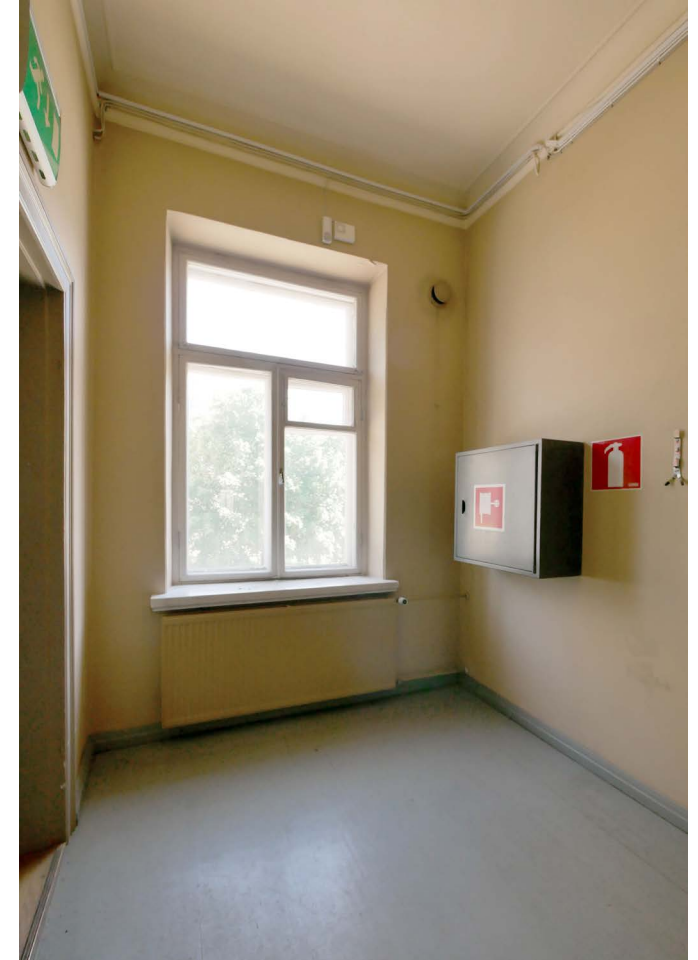
Lattia maalattu lauta
Askelmat rihlattua kalkkikiveä, erilaista kalkkikivilaattaa
Välitasanne
Kaide muuratulla podestilla, sirot valurautapilarit ja profiloitu käsijohde
Seinät rapattu, maalattu, alaosa panelimaalaus
Rapattu katto, isohko kipsikattolista tms.
Opaalipallovalaisin
Pariovi, alapeili, ylälasit jakopuitteella, sivu"vasikat"

209 Käytävä

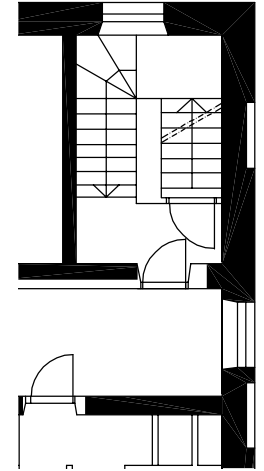

Maalattu laualattia
Profiloitu jalkalista
Rapatut seinät
Rapattu katto, profiloitu kipsikattolista
Opaalipallovalaisin
Nelipeiliovet, täysranskalainen malli
Pariiovet

209 Käytävä

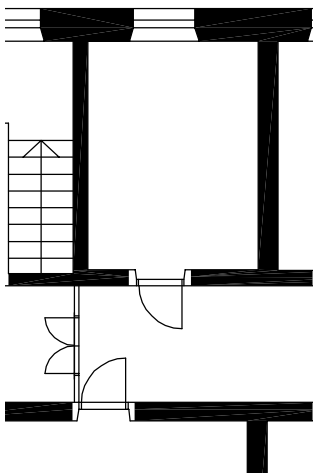

208 Porras

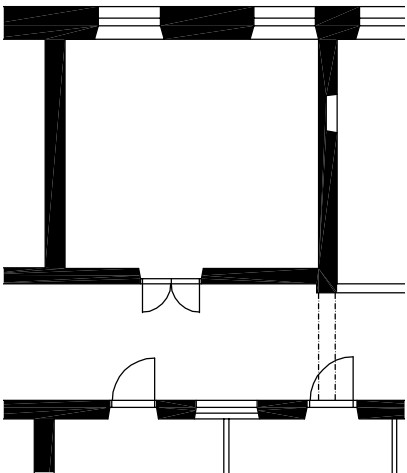
Ullakkoportaat punatiilestä muuratut
Segmenttiholviaukko

202

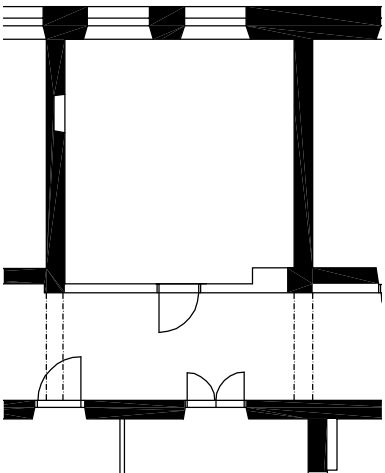

Maalattu lautalattia, leveää lautta
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
profilointi ja reunat
Ulkoseinässä korvausilmaventtiili

203

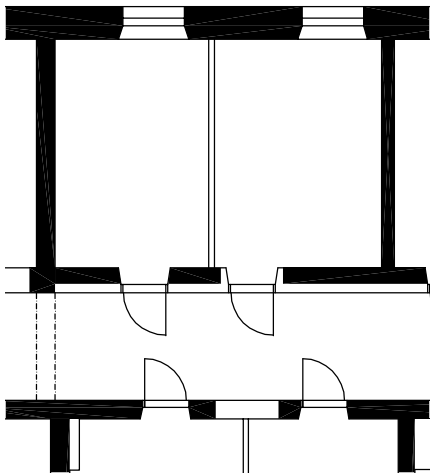

Maalattu lautalattia, leveää lautta
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
profilointi ja reunat

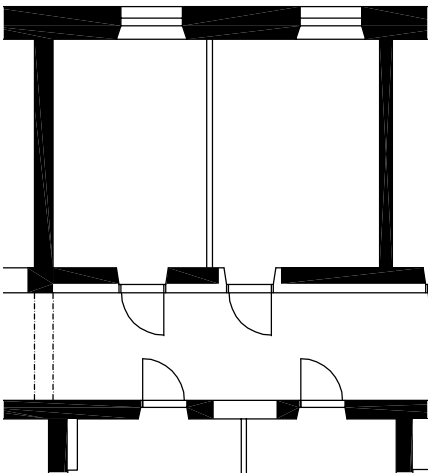

Maalattu lautalattia, leveää lautta, kranssi
 Profiloitu puujalkalista, uudehko
 Rapatut seinät, valkea
 Rapattu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
 profilointi ja reunat
 Oven profiloitunut vuorilistat – ohut seinä

205

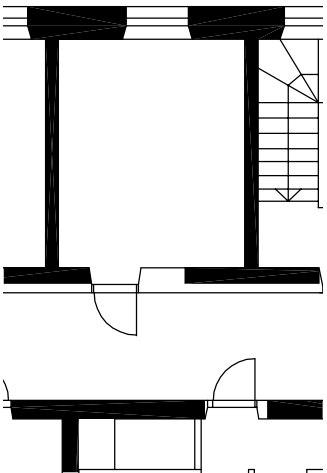

Maalattu lautalattia, leveää lautta, kranssi
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, kovera, profilointi ja reu-
nat

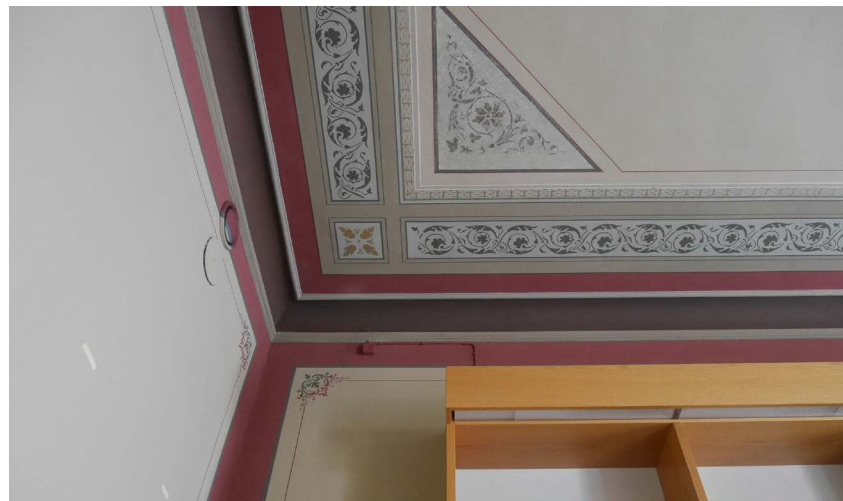
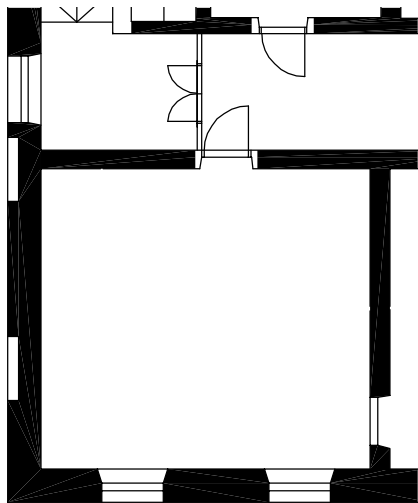

Maalattu lautalattia
 Profiloitu puujalkalista, uudehko
 Rapatut seinät, valkea
 Rapattu katto, rapattu kattolista, kovera, profilointi ja reu-
 nat

207

Maalattu lausalattia
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, kovera, profilointi ja reu-
nat

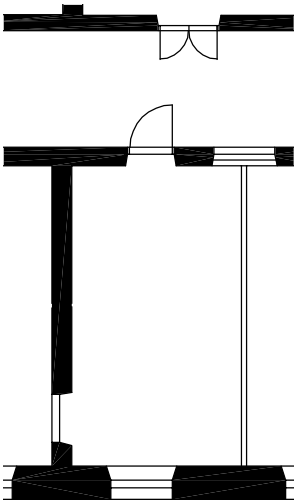

Lääkärin asunnon salonki 1884 alkaen

Maalattu lautalattia kranssilla, leveää lautta
 Profiloitu puujalkalista, uudehko
 Rapatut seinät, koristemaalaukset
 Rapattu katto, rapattu kattolista; koristemaalaukset

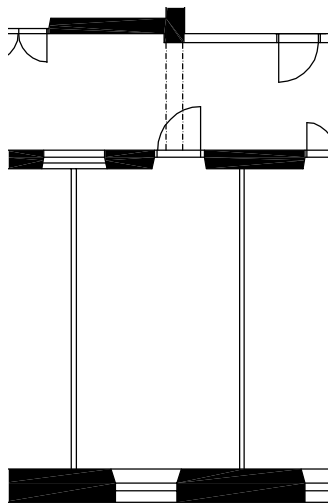
Kiinteä sisustus; hyllyt

211

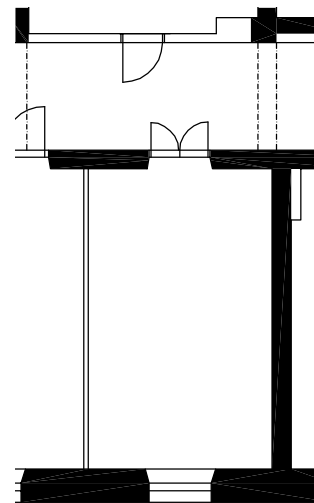

Maalattu lausalattia, leveää lautta
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapatu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
profilointi ja reunat, osittain
Ulkoseinässä korvausilmaventtiili

212, 213

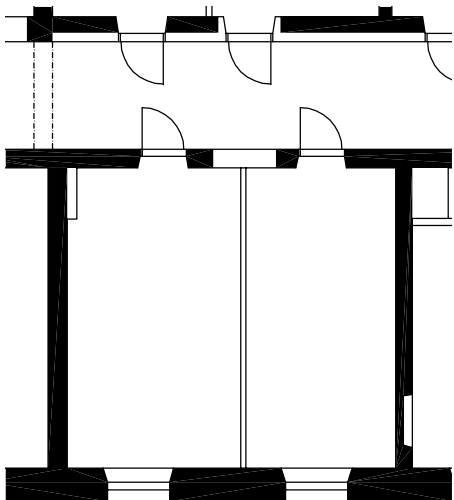

Maalattu laualattia, leveää lautaa
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
profilointi ja reunat, vain käytäväseinällä
Ulkoseinässä korvausilmaventtiili

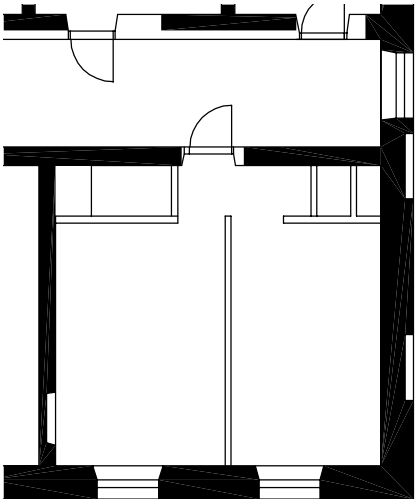
Maalattu laualattia, leveää lautaa
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, yksinkertainen kovera
profilointi ja reunat, osittain huonejaon vuoksi
Ulkoseinässä korvausilmaventtiili

214-215, yhdistetty

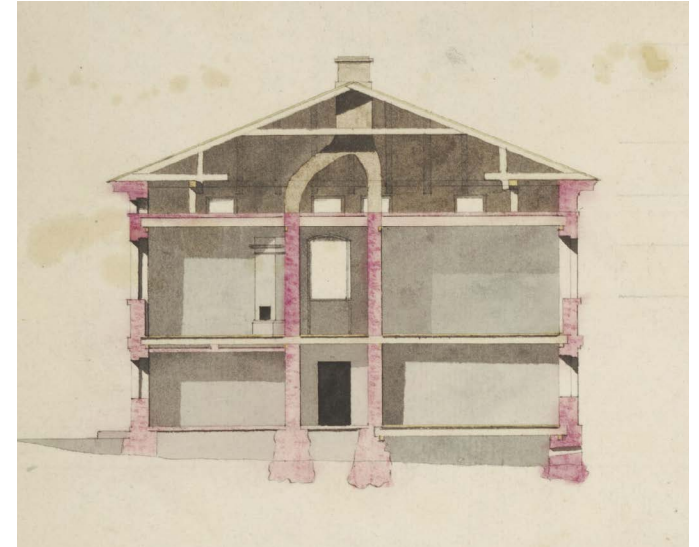
Maalattu lausalattia kranssilla, leveää lautaa
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapatu katto, loivasti kaareva rapattu kattolis-
tapyöröstys
Ulkoseinässä korvausilmaventtiilit

216

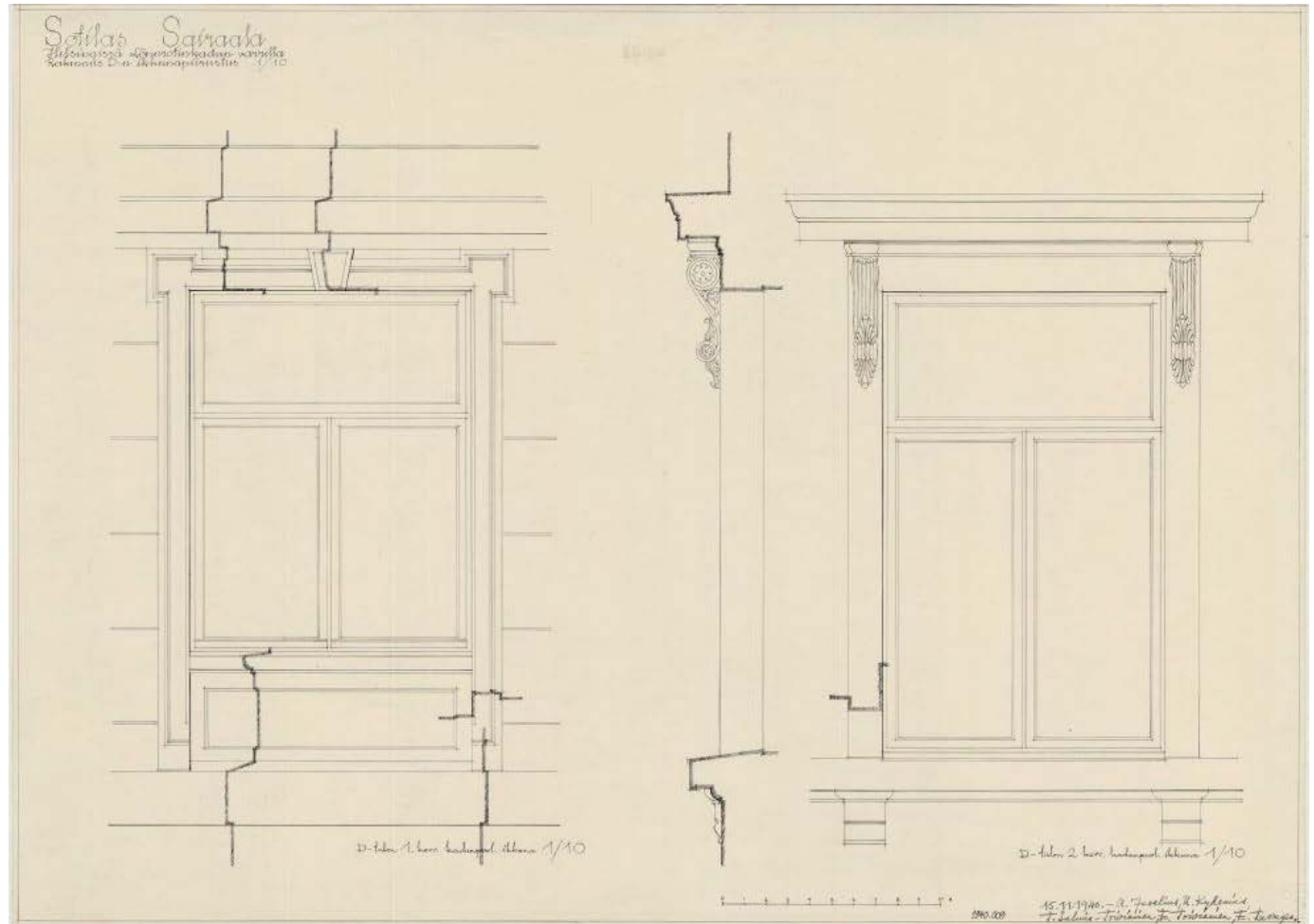
Maalattu lausalattia kranssilla, leveää lauttaa
Profiloitu puujalkalista, uudehko
Rapatut seinät, valkea
Rapattu katto, rapattu kattolista, osittain huonejaon vuoksi
Ulkoseinässä korvausilmaventtiili

Ullakko

Korkean ullakkotilan järeiden kattotulien puuosien pinnat on piiluttu. Kattorakenteiden iän ja säilyneisyyden varmentaminen edellyttää tarkempaa tutkimusta ja vertailua C.J. Engelin muihin rakennuksiin, vrt. Livady 2015. Vieressä alkuperäisen suunnitelman leikkaus, osa piirustuksesta, KA.

Ikkunoiden yksityiskohtia

Lönnrotinkadun sotilassairaalan julkisivun yksityiskohtien ja ikkunoiden mittauspiirustukset on laadittu arkkitehtiopiskelijoiden harjoitustyönä 1939-1940; T. Salmio-Toiviainen, U. Kudenius, A. Juselius, E. Tuompo, E. Toiviainen, Aaltoyliopiston piirustuskokoelma. Piirustuksesta puuttuvat fortuskat, tuuletuspuitteet.

Ikkunoiden yksityiskohtia

Ensimmäisen kerroksen pihanpuoleinen ikkuna on muodoltaan neliöminen, h. 103-104. Kadun puoleisia ikkunoita suurennettiin 1880-luvulla. Uusissa ikkunoissa oli T-karmi.

Toisen kerroksen ikkuna pihan puolella, h. 205.

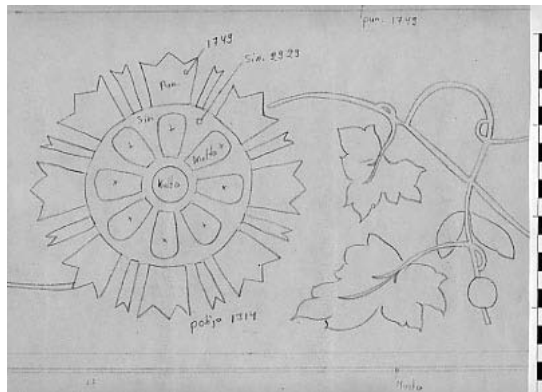
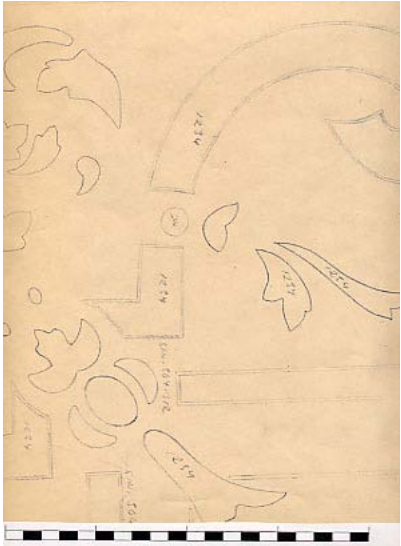
Profiloitu ikkunapenkki

Peiliovimalleja

Peiliovia, käytävä 209, kuva vuodelta 2007

Dokumentoituja koristemaalausaiheita

Museovirastoon tallennettuja Kaartin lasaretinkoristemaalausealleja. finna.fi
Museovirasto, Rakennusfragmenttikokoelma, Tapettikokoelma

LÄHTEET / KAARTINLASARETIN RAKENNUSHISTORIASELVITYKSET

Arkistot		Piirustusluettelot Piirustustiedostot		Engelin merkintöjä. Havaintoja tavasta rakentaa Pietarissa ja rakennusmateriaalien ominaisuuksista. Jarkko Sinisalo (toim.) Museovirasto 2015. www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/engelin-merkintoja_pienennetty.pdf
HKA	Helsingin kaupunginarkisto			
HKM	Helsingin kaupunginmuseo kuva-arkisto	Sota-arkisto		
KA	Kansallisarkisto	Helsingin sotilassairaalan vuosikertomukset 1919–1939.		
MFA	Arkkitehtuurimuseo	Sotamuseo		Hornborg, Eirik, "Militär och krigshändelser", Helsingfors stads historia III:1. Helsingfors 1950.
RVV	Helsingin rakennusvalvonta	Valokuvat		
Senaattikiinteistöt, ark		VTT:n arkisto		Liesto, Matti, Teknillinen korkeakoulu 1908–1988. Teknillinen Korkeakoulu 1988.
Aaltoliopiston mittauspiirustusarkisto		Piirustukset		Lindberg, Carolus och Gabriel Rein, "Stadsplanering och byggnadsverksamhet", Helsingfors stads historia III:1. Helsingfors 1950.
Brages pressarkiv		Valokuvat		
		Kirjeet		
		Lehtileikkeet		
Helsingin kaupunginarkisto (HKA) Kaupunkimittausosaston karttakokoelma			Painamattomat lähteet	Michelsen, Karl-Erik, Valtio, teknologia, tutkimus. VTT ja kansallisen tutkimusjärjestelmän kehitys. VTT, Espoo 1993.
Helsingin kaupunginmuseo (HKM) Valokuvat		Arkkitehtuuritoimisto Heikkinen-Komonen Oy Kaartin Lasaretti. Lönnrotinkatu 37, Helsinki. 28.6.2006. Selvitys		Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Museovirasto 2001.
Helsingin rakennusvalvontaviraston arkisto		Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus.		Von Rothstein, E.E., Allmänna byggnadsläran (1856-1890). Facsimilutgåva. Accent förlag 2003.
Kansallisarkisto (KA) Helsingin kartat Rakennushallituksen arkisto Sotilastoimikunnan arkisto			Painetut lähteet	Soiiri-Snellman, Helena, Turun kaakelin kakluunit. Turun kaakelitehtaan uunimallit vuosina 1874-1954. Turun maakuntamuseo 2003.
Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto Aikakauslehtikokoelma		Brunila, Birger och Marius af Schultén, "Stadsplan och byggnadskonst", Helsingfors stads historia IV:1. Helsingfors 1956.		Sundius, P.G., Landtbruks-arkitektur. Stockholm: Expedition af tidskrift för svenska lantbruket, 1859.
Museovirasto, Rakennushistorian osaston arkisto Käsikirjoituskokoelma		Brunila, Birger, "Stadsplanering 1918–1945", Helsingfors stads historia V:1. Helsingfors 1964.		Suomen rakennushallinto 1811–1961. Rakennushallitus, Helsinki 1967.
Museovirasto, Historian kuva-arkisto Valokuvat		Carl Ludvig Engel 1778–1840. Näyttelyjulkaisu, toim. Veikko Kunnas. Helsinki 1990.		Suomen suuriruhtinaanmaan asetus-kokous N:o 13 1884. Viljanen, T. V., "Helsingfors som garnisonsstad 1918–1939", Helsingfors stads historia V:2. Helsingfors 1965.
Senaatti-kiinteistöt, arkisto (SKA)		Jarkko Sinisalo, Henrik Lilius, mm. osuudet "Carl Ludvig Engel sotilasarakennusten suunnittelijana", "Carl Ludvig Engel intendentkonttorin johdossa 1824–1840", "Carl Ludvig Engel sairaalasuunnittelijana"		

Åström, Sven-Erik, ”Stadssamhällets omdaning”, Helsingfors stads historia IV:2. Helsingfors 1956.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Arkitekten 4 1937

Arkitekten 10 1937, liite

Arkkitehti 5-6 1945

Teknillisen korkeakoulun kilpailu

Finsk Militär Tidskrift 1881–1901.

1885 :1 Redogörelse öfver helso- och sjukvården vid finska militären under år 1884, af D:r G. Winter

1885 :1 Det nya garnisonssjukhuset i Helsingfors (med plan-scher), af D:r G. Winter

Tidskrift för Byggnadskonst och Ingeniörsvetenskap, utgifven af G. Nerman och A.W. Edelsvärd. Sjette årgången 1864

Tidskrift för Praktisk Byggnadskonst och Mekanik mm. 1850-55

Tidskrift för Praktisk Byggnadskonst och Mekanik mm. 1851 ss. 73-76 Boningshus för ståndspersoner, Villa för mindre familj.

Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik mm. År 1852 s. 7-9 Om putsning å tak uti rum och på träväggar. s. 17 Landthus i Schweitzerstil, Prof. Scholander s. 149 Schweitziska byggnadsstilen Pl. XXV Landthus i Schweitzerstil

Tidskrift för Praktisk Byggnadskonst och Mekanik mm. 1854

Pl. XIII Landthus af G.T. Chiewitz

Internet-lähteet

<http://www.bragespressarkiv.fi/start/tidningsforkort>

http://genealogia.fi/genos/67/67_28.htm

Backström, Åke, ”Full cirkel; Finska Gardets befäl 1829 och 1906”

Genos 67(1996), s. 28-38, 48

Livady Oy, 2017 Vesikattorakenteet C. L. Engelin arkkitehtuuris-sa . Alustava rakennetutkimus 2017.

<https://livady.fi/wp-content/uploads/170317-Engelin-katto-tuolit-Livady.pdf>

Helsingin yliopiston kirjasto

Historiallinen sanomalehtikirjasto

1771-1890

Pienpainatteen- digitoituja hinnastoja 1810-1944

STUK

http://www.stuk.fi/stuk/fi_FI/historia/

TUKES

<http://www.tukes.fi/fi/Tietoa-meista/>

VTT

http://www.vtt.fi/vtt/vtt_historia.pdf

Helsingin rakennuslupa-asiakirjojen tietokanta

Helsingin karttapalvelu, kartta.hel.fi

Kansalliskirjasto

digi.kansalliskirjasto.fi

Maanmittauslaitoksen vanhat painetut kartat maanmittauslaitos.fi

finna.fi

Museoviraston kuvakokoelmat kuvakokoelmat.fi

Suulliset ja kirjalliset tiedonannot

Johanna Keinänen, Sotamuseo (valokuvat)

Pirjo Koponen, VTT (arkistoaineisto, suulliset tiedot)

Panu Nykänen, Teknillinen korkeakoulu (valokuvat, suulliset tiedot)

Juha Pakola, Senaatti-kiinteistöt (arkistolähteet, piirustusluettelot, tiedostot)

Sari Saresto, Helsingin kaupunginmuseo (valokuvat, lausunnon kopio, kortisto-ote)

